

İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Beşeri Sermaye
ve İktisadi Büyüme İlişkisi**

Yüksek Lisans Tezi

Adjera ALİTOSKA

200008674

İstanbul, 2019

T.C.

İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Beşeri Sermaye
ve İktisadi Büyüme İlişkisi**

Yüksek Lisans Tezi

Adjera ALİTOSKA

200008674

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Gülçin TAPŞIN

İstanbul, 2019

T.C. İSTANBUL TİCARET
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

İKTİSAT

Yüksek Lisans programı öğrencisi Adjera ALİTOSKA
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Beşeri Sermaye
ve İktisadi Büyüme İlişkisi başlıklı tez çalışması.
Enstitümüz Yönetim Kurulu 31.05.2019 tarih ve 2019 / 495 / 01 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından
oybirliğiyle Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	UNVANI, ADI SOYADI	İMZA
TEZ DANIŞMANI	<u>Doç. Dr. Gülçin Tapşın</u>	
JÜRİ ÜYESİ	<u>Prof. Dr. Yusuf TUNA</u>	
JÜRİ ÜYESİ	<u>Öğr. Gör. Dr. Umut Elvan Sevil</u>	

(*) Yüksek lisans tez savunma jürileri en az biri kurum dışından olmak üzere danışman dahil en az üç öğretim üyesinden oluşur. Jürinin üç kişiden oluşması durumunda eş danışman jüri üyesi olamaz. Eş tez danışmanının jüri üyesi olması durumunda asıl jüri beş üyeden oluşur.

Hazırlamış olduğum tez özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCÜ Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, bu çalışmayı yaparken bilimsel etik kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim. Bu tezin ihtiva ettiği tüm hususlar şahsi görüşüm olup İstanbul Ticaret Üniversitesinin resmi görüşünü yansıtmamaktadır.

Adjera Alitoska

Özet

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 1980'li yıllarda başlayan liberalleşme süreci ile birlikte dünyada hızlı bir gelişim süreci içerisine girmiş ve özellikle sermaye birikimi yetersizliği yaşayan gelişmekte olan ülkelerde ekonomik etkileri itibariyle yaygın bir tartışma alanı bulmuştur. Bu çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve beşeri sermayenin, iktisadi büyümeye etkisi 84 gelişmekte olan ülke için 2000-2017 yılları arasındaki dönemde panel veri seti kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında iki model kurulmuştur. Birinci model 84 ülkenin tamamını kapsarken, ikinci model, gelir ölçütüne sınıflandırılmış olan bir örneklem üzerine kurulmuştur. İkinci modelde, 48 düşük gelirli ve 36 orta ve yüksek gelirli gelişmekte olan ülke analiz kapsamında yer almıştır. Modellerden elde edilen sonuçlar birbirini destekler niteliktedir. İlk modelden elde edilen sonuçlara göre, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile iktisadi büyüme arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından iktisadi büyümeye doğru pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, beşeri sermayenin iktisadi büyümeye olan etkisinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Gelir düzeylerine göre sınıflandırılmış olan gelişmekte olan ülke örneklemini için kurulan ikinci modelin sonuçları birinci modelden elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Buna göre, düşük gelirli ve orta ve yüksek gelirli gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları iktisadi büyüme ile pozitif ve anlamlı bir ilişkiye sahip iken, beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamsızdır.

Anahtar kelimeler: *İktisadi Büyüme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Beşeri Sermaye, Panel Veri Analiz Yöntemi.*

Abstract

With the liberalization process that started in the 1980s foreign direct investment has rapidly entered into a development process in the world and has become the subject of widespread discussion in terms of economic impact, especially in developing countries. In this study, the effect of foreign direct investment and human capital on economic growth was examined for 84 developing countries in the period 2000-2017 by using panel data methods. Two models were established within the scope of the study. The first model covers all 84 countries, while the second model is based on a sample that is classified into income criteria. In the second model, 48 low-income and 36 middle and high-income developing countries were included in the analysis. The results obtained from the models are consistent. Our results obtained from the first model highlights that foreign direct investments have positive and significant effect on economic, while the effect of human capital on economic growth is found to be statistically insignificant. The results of the second model established for the sample of developing countries classified according to income levels coincide with the results of the first model. Accordingly, while foreign direct investment has a positive and significant relationship with economic growth in low-income and middle and high-income developing countries, the impact of human capital on economic growth is statistically insignificant.

Key words: *Economic growth, Foreign direct investment, Human capital, Panel data analysis method.*

İÇİNDEKİLER

ÖZET	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLO LİSTESİ.....	XI
ŞEKİL LİSTESİ.....	XIII
KISALTMALAR	XIV
1. GİRİŞ	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI KAVRAMI	5
2.1.1. Portföy Yatırımları ve Doğrudan Yatırımlar	6
2.1.2. Çok Uluslu Şirketler	7
2.1.2.1. F-Tipi ÇUŞ	9
2.1.2.2. U-Tipi ÇUŞ.....	9
2.1.2.3. M-Tipi ÇUŞ	9
2.2. DYSY TÜRLERİ.....	10
2.2.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımları.....	10
2.2.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Şirket (Joint Ventures and Full-Ownership).....	10
2.2.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar (Mergers and Acquisitions – M&A).....	10
2.2.1.3. Stratejik Birleşmeler (Strategic Alliances)	11
2.2.2. Yapılan Yatırımın Yeni İşletme Yaratmasına Göre.....	11
2.2.2.1. Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments)	11
2.2.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments).....	12
2.2.2.3. Satın Almalar (Acquisitions)	12
2.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirindeki Yerine Göre	12

2.2.3.1. Yatay Yatırımlar (Horizontal Investments)	12
2.2.3.2. Dikey Yatırımlar (Vertical Investments)	13
2.2.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre	13
2.2.4.1. Kaynağa Yönelik Yatırımlar	13
2.2.4.2. Piyasaya Yönelik Yatırımlar	13
2.2.4.3. Verimliliğe Yönelik Yatırımlar	14
2.2.4.4. Stratejik Varlığa Yönelik Yatırımlar	14
2.2.5. Diğer Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları	16
2.2.5.1. Yeniden Yatırılan Kazançlar (Reinvested Earning)	16
2.2.5.2. Transfer Fiyatlandırması (Transfer Pricing)	16
2.3. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI	16
2.4. İKTİSADİ BÜYÜME KAVRAMI	17
3. TEORİK ÇERÇEVE	20
3.1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI TEORİLERİ	20
3.1.1. Ürün Döngüsü Teorisi	20
3.1.2. Endüstriyel Yapı Yaklaşımı (Tekelci Rekabet Kuramı)	21
3.1.3. İçselleştirme Teorisi	22
3.1.4. Eklektik Paradigma (OLI Paradigması)	22
3.1.5. Diğer Teoriler	23
3.1.5.1. Caves Ekonomileri	23
3.1.5.2. Eksik Sermaye Piyasalarında Döviz Kurları Teorisi	24
3.1.5.3. Oligopolcü Tepki Teorisi	24
3.2. İKTİSADİ BÜYÜME TEORİLERİ	24
3.2.1. Klasik Büyüme Teorileri	25
3.2.1.1. Adam Smith ve Klasik Büyüme Teorisi	25
3.2.1.2. Thomas R. Malthus ve Klasik Büyüme Teorisi	26
3.2.1.3. David Ricardo ve Klasik Büyüme Teorisi	27
3.2.2. Sosyalist Büyüme Teorileri	28
3.2.2.1. Karl Marx Büyüme Modeli	28
3.2.2.2. Schumpeter Modeli	29
3.2.2.3. Keynes Modeli	30

3.2.2.4. Harrod-Domar Modeli	32
3.2.3. Neoklasik Büyüme Teorileri.....	34
3.2.3.1. Solow Büyüme Modeli	34
3.2.4. İçsel Büyüme Teorileri	36
3.2.4.1. Paul Romer Bilgi Üretimi ve Taşmalar	36
3.2.4.2. Lucas ve Beşeri Sermaye Modelleri	37
3.2.4.3. AR-GE Modelleri	38
3.2.4.4. Barro ve Kamu Politikaları Modelleri	39
3.3. BEŞERİ SERMAYE TEORİSİ.....	40
3.4. DYSY, BEŞERİ SERMAYE VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ.....	40
3.4.1. DYSY Büyüme İlişkisi Teorik Çerçeve	40
3.4.1.1. Neoklasik Büyüme Modeli ve DYSY	41
3.4.1.2. İçsel Büyüme Modeli ve DYSY	41
3.4.2. DYSY – Beşeri Sermaye İlişkisi Teorik Çerçeve.....	42
3.4.3. Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkisi Teorik Çerçeve	43
3.4.3.1. Neoklasik Büyüme Modeli ve Beşeri Sermaye	44
3.4.3.2. İçsel Büyüme Modeli ve Beşeri Sermaye.....	45
3.4.3.3. Beşeri Sermayenin Ekonomik Etkileri	46
3.4.3.3.1. Eğitim Etkisi	46
3.4.3.3.2. Verimlilik Etkisi	47
3.4.3.3.3. AR-GE Etkisi.....	48
3.4.3.3.4. İstihdam Olanakları Etkisi	49
4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DYSY VE İKTİSADİ BÜYÜME GELİŞİMİ 2000-2017	50
4.1. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DYSY GELİŞİMİ.....	50
4.1.1. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2000-2005.....	50
4.1.2. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2005-2010.....	54
4.1.3. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2010-2017.....	57
4.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE KÜRESEL GSYH GELİŞİMİ.....	60
4.2.1. GOÜ ve GÜ’de Küresel GSYH Gelişimi 2000-2005.....	61
4.2.2. GOÜ ve GÜ’de Küresel GSYH Gelişimi 2005-2010.....	62
4.2.3. GOÜ ve GÜ’de Küresel GSYH Gelişimi 2010-2017.....	63

5. LİTERATÜR TARAMASI.....	65
5.1. DYSY, BEŞERİ SERMAYE VE İKTİSADİ BÜYÜMEYE İLİŞKİN LİTERATÜR.....	65
5.2. DYSY VE İKTİSADİ BÜYÜMEYE İLİŞKİN LİTERATÜR.....	68
5.3. BEŞERİ SERMAYE VE İKTİSADİ BÜYÜMEYE İLİŞKİN LİTERATÜR.....	76
6. VERİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR.....	81
6.1. GOÜ İÇİN BİRİNCİ ANALİZ	81
6.1.1. Değişkenlerin Tanımlanması	81
6.2. DÜŞÜK VE ORTA GELİRLİ GOÜ MODELİ.....	89
7. SONUÇLAR.....	100
KAYNAKÇA.....	102

TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Yapılan Yabancı Yatırımın Amacına Göre DYSY Türleri	15
Tablo 2. İktisadi Büyüme, Beşeri Sermaye ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi.....	19
Tablo 3. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2000-2005	50
Tablo 4. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2005-2010	54
Tablo 5. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2010-2017	57
Tablo 6. Küresel, GOÜ ve GÜ’deki GSYH Gelişimi 2000-2005	61
Tablo 7. Küresel, GOÜ ve GÜ’deki GSYH Gelişimi 2005-2010	62
Tablo 8. Küresel, GOÜ ve GÜ’deki GSYH Gelişimi 2010-2017	63
Tablo 9. F Testi Sonuçları.....	84
Tablo 10. LM Testi Sonuçları.....	84
Tablo 11. LR (Olabilirlik Oranı) Testi Sonuçları	85
Tablo 12. Score Testi Sonuçları.....	85
Tablo 13. Hausman Testi Sonuçları.....	86
Tablo 14. Wald Testi Sonuçları	87
Tablo 15. DW - LBI Testi Sonuçları	87
Tablo 16. Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları	88
Tablo 17. Driscoll-Kraay Standart Hatalı Test Sonuçları.....	89
Tablo 18. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin F Testi Sonuçları.....	90
Tablo 19. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin F Testi Sonuçları LM Testi Sonuçları	90
Tablo 20. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin LR (Olabilirlik Oranı) Testi Sonuçları	91
Tablo 21. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Score Testi Sonuçları.....	91
Tablo 22. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Hausman Testi Sonuçları.....	92
Tablo 23. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Wald Testi Sonuçları	92
Tablo 24. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin DW - LBI Testi Sonuçları	93
Tablo 25. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları	93
Tablo 26. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Driscoll-Kraay Standart Hatalı Test Sonuçları	94

Tablo 27. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin F Testi Sonuçları.....	94
Tablo 28. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin LM Testi Sonuçları	95
Tablo 29. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin LR (Olabilirlik Oranı) Testi Sonuçları	95
Tablo 30. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Score Testi Sonuçları	95
Tablo 31. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Hausman Testi Sonuçları	96
Tablo 32. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Wald Testi Sonuçları	96
Tablo 33. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin DW - LBI Testi Sonuçları	97
Tablo 34. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları	97
Tablo 35. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Driscoll-Kraay Standart Hatalı Test Sonuçları	98

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1. Küresel DYSY, GOÜ DYSY ve GÜ DYSY 2000-2005 Gelişim Grafiği 51
- Şekil 2. Küresel DYSY, GOÜ DYSY ve GÜ DYSY 2005-2010 Gelişim Grafiği 54
- Şekil 3. Küresel DYSY, GOÜ DYSY ve GÜ DYSY 2010-2017 Gelişim Grafiği 57
- Şekil 4. Küresel GSYH, GOÜ GSYH ve GÜ GSYH 2000-2005 Gelişim Grafiği 61
- Şekil 5. Küresel GSYH, GOÜ GSYH ve GÜ GSYH 2005-2010 Gelişim Grafiği 62
- Şekil 6. Küresel GSYH, GOÜ GSYH ve GÜ GSYH 2010-2017 Gelişim Grafiği 63

KISALTMALAR

AR-GE : Araştırma-Geliştirme

BGE : Beşeri Gelişmişlik Endeksi

BS : Beşeri Sermaye

ÇUŞ : Çokuluslu Şirketler

DT : Dış Ticaret

DYSY : Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

GOÜ : Gelişmekte Olan Ülkeler

GSYH : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

GÜ : Gelişmiş Ülkeler

NTH : Nihai Tüketim Harcamaları

TCMB : Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TFP : Toplam Faktör Verimliliği

UNCTAD : Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

UNDP : Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı

VB : Ve benzeri

Ve diğer. : Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY), 1980’li yıllarda başlayan liberalleşme süreci ile birlikte dünyada hızlı bir gelişim süreci içerisine girmiş ve özellikle sermaye birikimi yetersiz olan gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) ekonomik etkileri itibariyle yaygın bir tartışma alanı bulmuştur. DYSY ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme açısından önemi 1990’larda geliştirilen içsel büyüme teorileri ile ön plana çıkmış ve özellikle GOÜ üzerine çalışma yapan araştırmacıların bu alana yoğunlaşmasına imkan tanımıştır. UNCTAD Dünya Yatırım Raporu’na göre, 2018 yılında 1.3 trilyon dolar olan küresel DYSY’nin 706 milyar dolarlık kısmını GOÜ’lere akan DYSY teşkil etmektedir. Gelişmekte olan Asya ve Afrika ülkeleri Latin Amerika ve Karayipler’le karşılaştırıldığında nispi olarak daha fazla DYSY almaktadır.

DYSY teknolojik gelişim, inovasyon, verimlilik ve yönetim organizasyon boyutu gibi kanallar ile ekonomik yapı üzerinde belirleyici olmaktadır. DYSY kanalı ile ortaya çıkan bilginin yayılım etkisi bir yandan ev sahibi ülkenin beşeri sermayesi üzerinde pozitif etki yaratırken, diğer taraftan, iktisadi büyümeye katkı sağlamaktadır. Ülkeler, DYSY çekmek amacıyla farklı politikalar izlemektedir. Yapılan ekonomik reformlarla, 1990’lardan itibaren yaygınlaşan ticari ve finansal serbestleşme süreci DYSY girişleri ve çokuluslu şirketler (ÇUŞ) üzerinde belirleyici olmuştur.

DYSY girişlerinin ev sahibi ülkede ekonomik yapıyı dönüştürmek suretiyle iktisadi büyüme üzerinde yarattığı etkinin yönüne ilişkin araştırmacılar arasında bir fikir birliği sağlanmamıştır. DYSY’nin avantaj ve dezavantajları ev sahibi ülkenin finansal piyasalarının gelişmişliği, iç piyasa büyüklüğü ve yapısı, ticarete açıklığı, uluslararası ekonomik entegrasyonlar gibi birçok faktöre bağlı olmakla birlikte en önemli belirleyicinin beşeri sermayenin DYSY ile gelen teknolojiyi massetme kapasitesi olduğu söylenebilir.

DYSY, son yirmi yılda GOÜ için sermaye ve teknoloji açısından çok önemli bir kaynak haline gelmiştir. Yeni teknolojiler ve yeni fikirlerin ortaya çıkma süreci ülkelerin özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir. AR-GE (Araştırma-Geliştirme) yatırımları ve/veya yurtdışından teknoloji transferi bu anlamda takip edilebilecek alternatif politikalar. DYSY ve ÇUŞ, ileri teknolojinin aktarımında etkin bir rol oynar. ÇUŞ'lar, dünyada ileri teknolojiye sahip en önemli yapılar arasındadır. Uzun dönemde artan toplam faktör verimliliği (TFV), AR-GE yatırımlarına imkân tanımaktadır. DYSY, ev sahibi ülkede sermaye ve teknolojinin yanı sıra, bilgi ve beceriyi geliştiren ve teknik bilgi (know-how) sağlayan bir yol olarak kabul edilmektedir. Literatürde, DYSY ve beşeri sermaye, iktisadi büyümenin itici gücü olarak tanımlanmaktadır. Bu düşünce, Solow'un Neo-klasik büyüme teorisi ile başlayan, daha sonra Romer (1986), Lucas (1988) ve Borensztein (1998) öncülüğünde içsel büyüme teorileri çerçevesinde kabul edilmiştir. DYSY kanalıyla gelen teknolojinin yayılımı, bilgi ve becerileri olan vasıflı işgücü stoku olarak tanımlanan, beşeri sermaye kısıtı altında gerçekleşmektedir. DYSY, beraberinde ileri teknoloji ve yeni bilgiler getirdiğinden, ülkelerin en azından, asgari düzeyde bir beşeri sermayeye sahip olmaları gerekmektedir. Eğer ülkeler, asgari düzeyde beşeri sermayeye sahip ise, bu durumda, DYSY tarafından ortaya çıkacak pozitif yayılım etkilerinden faydalanabileceklerdir. Dornbusch, Fischer, ve Startz (2011), sanayileşmiş ülkelerde, bilgi ve becerilere sahip olan işgücünün, bir diğer ifade ile beşeri sermayenin, ham işgücünden daha önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Bu durum, ev sahibi ülkelerde fiziki sermayeden çok beşeri sermayeye yönelik politikalar geliştirilmesini gerekli kılar (Nelson ve Phelps, 1966, s. 75). Bilgi ve beceri stoku, beşeri sermayeye yapılan yatırımlarla artmaktadır. DYSY, iş başı eğitimler ve yönetsel ve örgütsel uygulamalarla halihazırda mevcut olan bilgi stokunu arttırmakta ve ev sahibi ülkenin beşeri sermayesinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

DYSY girişlerinin gerçekleştiği ev sahibi ülkeler açısından amaç, yabancı yatırımların iktisadi büyüme üzerindeki pozitif etkilerine yönelik beklentilerdir. DYSY ile birlikte beşeri ve fiziki sermayede meydana gelen artışlar, üretim ve refah düzeyini arttırmakta ve bu yolla iktisadi büyümeyi tetiklemektedir. DYSY girişleri, ev sahibi ülkede toplam faktör verimliliğini arttırarak iktisadi büyümeyi teşvik etmektedir.

Çalışmanın amacı, Birleşmiş Milletler'in sınıflandırmasına göre gelişmekte olan ülkeler listesinde yer alan 84 ülkede, DYSY ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki

etkisini kavramsal, teorik ve ampirik olarak analiz etmektedir. Bu kapsamda, Arnavutluk, Cezayir, Arjantin, Bahamalar, Bangladeş, Barbados, Belize, Benin, Bolivya, Botswana, Brezilya, Burkina, Faso, Kamerun, Orta Afrika, Çad, Şili, Çin, Kolombiya, Kongo, Kosta Rika, Fildişi Sahilleri, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Gabon, Gürcistan, Gana, Guatemala, Gine, Honduras, Hong Kong, Hindistan Endonezya, İran, Jamaika, Ürdün, Kenya, Kırgızistan, Lao Halk Demokratik Cumhuriyeti, Madagaskar, Malavi, Malezya, Mali, Moritanya, Mauritius Cumhuriyeti, Meksika, Moğolistan, Fas, Mozambik, Namibya, Nepal, Nikaragua, Nijer, Umman, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Kore Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Ruanda, Suudi Arabistan, Senegal, Sierra Leone, Singapur, Güney Afrika, Sri Lanka, Sudan, Tacikistan, Tayland, Makedonya, Tunus, Türkiye, Uganda, Ukrayna, Birleşik Tanzania Cumhuriyeti, Uruguay, Özbekistan, Vietnam ve Zimbabve'den oluşan ülke grubu için 2000-2017 yılları arasındaki dönemde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY) (% GSYH), Dış Ticaret (DT) (% GSYH), Enflasyon (ENF) (GSYH deflatör %), Nihai Tüketim Harcamaları (NTH) ve Beşeri Sermaye (BS) değişkenleri arasındaki ampirik ilişki panel veri analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Kurulan modelin bilgisayar uygulaması için Stata 14.0 kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veriler, Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Birleşmiş Milletler Geliştirme Programı (UNDP) veri tabanlarından elde edilmiştir.

Alt gelir gruplarına göre belirlenmiş GOÜ örnekleme için sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. İlgili literatür, çoğunlukla DYSY ve iktisadi büyüme ilişkisi ya da beşeri sermaye iktisadi büyüme ilişkisine yer vermiştir. Bu çalışmanın literatüre olan katkısı, ilgili alanda üç farklı değişkeni aynı anda analiz eden ve GOÜ'leri farklı gelir gruplarına göre sınıflandıran bir model sunmaktır. Tez, ayrıca DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki avantaj ve dezavantajlarına yönelik tartışmalara ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışması toplam yedi bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde, DYSY, beşeri sermaye ve iktisadi büyümeye yönelik kavramsal çerçeve ortaya konmuştur. Bu kapsamda, DYSY'nin ekonomik büyüklükler üzerindeki etkilerinin ortaya çıkışında önemli birer faktör olarak kabul edilen farklı DYSY türlerine yer verilmiş, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme kavramları açıklanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, ilgili değişkenlere ait teorik çerçeve yer almaktadır. Bu kapsamda, DYSY teorileri, ürün döngüsü teorisi, endüstriyel yapı yaklaşımı, içselleştirme teorisi, eklettik paradigma ve diğer teoriler analiz edilmiştir. Bu bölümün bir alt başlığı altında, iktisadi büyüme teorilerinden, klasik büyüme teorileri, sosyalist büyüme teorileri, neoklasik büyüme teorileri ve nihai olarak içsel büyüme teorileri yer almaktadır. Bu bölüm ayrıca, DYSY-iktisadi büyüme ilişkisi, DYSY-beşeri sermaye ilişkisi, beşeri sermaye-iktisadi büyüme ilişkisine yönelik teorik çerçeveyi sunmaktadır.

Dördüncü bölümde, 84 GOÜ'ye yönelik DYSY, beşeri sermaye ve iktisadi büyümenin 2000-2017 yılları arasındaki gelişim süreci GOÜ ve GÜ bazında karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analizde, UNCTAD'ın Dünya Yatırım Raporu ve bu alandaki diğer uluslararası raporlar baz alınmıştır.

Beşinci bölümde ilgili literatüre yer verilmiştir. Literatür taraması, üç alt bölümden oluşmaktadır. Birinci alt bölüm, DYSY, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme değişkenlerinin üçüne aynı anda yer veren kısıtlı sayıdaki çalışmanın yer aldığı bir bölümdür. İkinci alt bölüm, DYSY ve iktisadi büyümeye ilişkin literatür taramasına ve nihayet üçüncü alt bölüm, beşeri sermaye ve iktisadi büyümeye ilişkin çalışmalara yer vermektedir.

Altıncı bölüm, veri, yöntem ve ampirik çalışmayı kapsamaktadır. Bu bölümde, iki farklı analiz yer almaktadır. Birinci analiz, 84 GOÜ'yü, ikinci analiz, 48 düşük gelirli GOÜ ve 36 orta ve yüksek gelirli GOÜ'yü panel veri kapsamında modellemektedir.

Yedinci bölümde, ampirik analizden elde edilen bulgular yorumlanmış ve politika önerilerinde bulunulmuştur.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kavramı

DYSY, uluslararası sermaye akımlarını ifade eden bir kavramdır. DYSY, bir ülkede kar elde etmek amacıyla, bir şirket kurmak, mevcut bir şirketi satın almak ya da ortaklık gerçekleştirerek yönetim ve denetim hakkı elde etmektir (Seyidoğlu, 2013, s. 627; OECD, 2008, s. 17).

DYSY, yabancı yatırımcının bulunduğu ülkenin dışında başka ülkede “kalıcı ortaklık” oluşturmak ve üretimi sınır ötesine taşımak amacıyla yapılan yatırım kategorisidir. Yapılan yatırımın yatırımcıya en az %10 oy hakkı vermesiyle “kalıcı ortaklık” gerçekleştirilmiş olacaktır (OECD, 2008, s. 17). Kalıcı ortaklık, doğrudan yatırımcı ile şirket arasındaki uzun vadeli ilişkiyi ve yatırımcının şirketin yönetimi üzerindeki etkisini ifade eder (Eurostat, 2018). Bu bakımdan, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bir kuruluşun varlıklarının %10’una yabancı yatırımcının sahip olması veya kuruluştta eşdeğerde oy kullanma hakkını elde etmiş olması şeklinde de ifade edilebilir (Karataş, 2005, s. 19). DYSY sadece kaynak aktarımı değil, aynı zamanda değişen yönetim kontrolü anlamına da gelmektedir (Krugman ve Obstfeld, 2009, s. 163).

Yurt dışında bir şirkete sahip olunması için iki yol vardır: İlki, yeni bir şirket kurmak anlamına gelen yeşil alan yatırımları (greenfield investment), ikincisi ise, var olan bir şirketi kendi şirketleriyle birleştirme (merger) veya mevcut bir şirketi satın alma (acquisition) biçiminde olmaktadır (Seyidoğlu, 2013, s. 628).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)’nın tanıma göre, DYSY, bir yatırımcının kendi ülkesinden farklı bir ülkede yatırımda bulunmasıdır. Yabancı yatırımcının yatırım yaptığı şirketin yönetim ve denetiminde söz sahibi olmasının yanı

sıra, işletme sermayesinin en az %10'una sahip olması gerektiği şeklinde ifade edilmektedir (TCMB, 2017).

DYSY, yatırımcının kendi ülkesinden başka bir ülkede bulunan bir kuruluş da yaptığı yatırımları ifade eder. Bu yatırım başlangıçta, iki kuruluş arasındaki işbirliği daha sonra ise birleştirilecek olan diğer kuruluşların da arasındaki tüm sermaye hareketlerini ifade etmektedir (Eurostat, 2018).

UNCTAD'ın 2003 yılı raporunda, DYSY, bir yatırımcının yurt dışında bulunan bir kuruluşun yönetiminde yeterli ölçüde yetkisi olması şeklinde ifade edilmiştir. Bununla birlikte, DYSY, yabancı yatırımcının yatırım yaptığı kuruluş ve kendi ülkesindeki ana kuruluş arasındaki işlemlerin yanı sıra, bu iki kuruluşun diğer kuruluşlarla yapacağı işlemleri de kapsamaktadır. DYSY üç temel bileşenden oluşmaktadır (UNCTAD, 2003, ss. 231-232):

- Öz sermaye
- Yeniden yatırılan kazançlar
- Şirketler arası krediler

Öz sermaye, yatırımcının yurt dışındaki bir kuruluşun hisselerini satın almasıdır. Yeniden yatırılan kazançlar, yatırımcıya dağıtılmayan kar payının yeniden yatırılmasını ifade etmektedir. Şirketler arası krediler, yatırımcılar ve bağlı kuruluşlar arasındaki kısa veya uzun vadeli borçlanmayı ve/veya borç vermeyi ifade etmektedir (UNCTAD, 2003, ss. 231-232).

2.1.1. Portföy Yatırımları ve Doğrudan Yatırımlar

Uluslararası sermaye yatırımları, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, portföy ve diğer yatırımlar şeklinde ifade edilmektedir. DYSY ve portföy yatırımları arasındaki farkları anlayabilmek için önce, portföy yatırımlarının tanımına değinmekte fayda vardır. Portföy yatırımları, bir tür yabancı yatırım şekli olmakla birlikte, fiziksel yatırımlardan ayrışır. Bu kapsamda portföy yatırımları, bir kurumsal yatırımcı, finansal kuruluş veya bireysel olarak, faiz veya kar elde etmek amacıyla, kısa vadede tahvil veya hisse senetlerine yapılan yatırım türüdür (Arıkan, 2006, s. 7; Seyidoğlu, 2013, s. 629).

DYSY ve portföy yatırımları arasında birçok fark olmakla beraber, her iki yatırım türünün de ortak amacı kâr sağlamaktır. Portföy yatırımında bulunan yabancı yatırımcı, şirketin denetiminde dolaylı şekilde söz sahibi iken, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında, yatırımcı en az %10 şirketin hisse payına sahiptir ve bununla birlikte yönetim ve denetimde de etkilidir. Portföy yatırımları ülkeye sadece döviz girişi sağlarken, DYSY, sermayenin yanı sıra başka faktörleri (teknoloji, makine, vb.) de beraberinde getirmektedir. Portföy yatırımları, kısa vadede yüksek getiriye hedeflediğinden, ülkenin ekonomik ve siyasal koşullarını dikkate alarak hareket ederler. Ülkeye yönelik beklentiler olumlu ise, portföy yatırımlarının oranı artmakta, beklentiler olumsuz ise, kısa vadeli sermaye ülke dışına çıkmaktadır. Bu bağlamda, portföy yatırımlarının, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına göre daha hareketli olduğu söylenebilir. DYSY, daha uzun soluklu yatırım türüdür ve ülkeden çıkması kolay olmamaktadır. Çünkü, yabancı yatırımcının sahip olduğu şirket veya ortaklığı, kısa sürede nakde çevirmesi neredeyse imkânsızdır (Seyidoğlu, 2013, ss. 629-630).

Sonuç olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkede getirdiği sermaye ve sağladığı diğer faktörlerle birlikte yerli firmaları olumlu yönde etkileyebiliyorken, kısa vadeli olarak ülkeye giren portföy yatırımları sadece döviz girişi sağlamakta ve beklentilere göre hareket etmektedir. Bu bağlamda, portföy yatırımları kısa dönemde ihtiyaç duyulan döviz kaynağını sağlayarak makroekonomik yapıyı olumlu etkilerken, ani sermaye çıkışları ise döviz darboğazı yaratarak likidite krizine sebep olabilmektedir. Dolayısıyla, ülke ekonomisini korumak amacıyla bazı GOÜ kısa süreli sermaye hareketlerini kısıtlamakta ya da tamamen engellemektedir (İTO, 2003, s. 19; Arıkan, 2006, s. 8).

2.1.2. Çok Uluslu Şirketler

ÇUŞ'ların ilk ortaya çıkış tarihi 18. ve 19. yüzyıl olarak bilinmektedir. Bu tarihte oluşturulan Fransız, Hollanda ve İngiliz ticaret şirketleri ile birlikte anılmaya başlamıştır. Bu kavramın gelişiminde 1957 yılında yapılan Roma Anlaşması'ndan sonra kurulmuş olan Avrupa Ekonomik Topluluğu katkıda bulunmuştur. ÇUŞ'ların hızlı gelişimine bağlı olarak, DYSY de hızlı bir şekilde artış göstermiş ve böylece faaliyet alanları genişlemiştir. Fakat, 1970-80'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizi ile, DYSY azalmış ve bunun sonucunda GOÜ'de ÇUŞ'ların faaliyetlerinde ciddi oranda düşüş

yaşanmıştır. Böylece, DYSY GOÜ'den, GÜ'lere kaymaya başlamış ve GOÜ'de gelişme konusunda gerekli olan kanun ve teşvikler uygulamaya konulmuştur. Atılan adımlarla GOÜ'ler, 1980'den sonra tekrardan DYSY çekmeye başlamışlardır (Batmaz ve Tekeli, 2009, s. 11). ÇUŞ'lar aslında, ülkeler arasında hiç fark tanımadan tüm dünyayı faaliyet alanı olarak gören, fakat, genel olarak uygun altyapısı olan sanayileşmiş ülkelerde daha çok faaliyet gösteren kuruluşlar olarak nitelendirilebilir (Seyidoğlu, 2013, s. 651).

ÇUŞ'lar tarafından yapılan yatırımlar sadece ekonomik sonuçlar değil, aynı zamanda siyasal ve sosyal sonuçlar da doğurduklarından tek ve net bir tanım oluşturmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Çok uluslu şirketleri tanımlamak için, ÇUŞ'ların farklı özelliklerini barındıran çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Dunning ve Lundan; ÇUŞ'ları, DYSY ile ilgilenen ve bir şekilde birden fazla ülkede katma değerli faaliyetleri kontrol eden veya sahip olan kuruluş şeklinde tanımlamışlardır (Dunning ve Lundan, 2008, s. 3). Buna benzer şekilde, Aktan ve Vural (2006), kâr elde etmek amacıyla birden fazla ülkede yapılan iktisadi faaliyetlerin yanı sıra, uluslararası üretimde bulunan şirketler olarak ifade etmişlerdir (Aktan ve Vural, 2006, s. 6).

Diğer taraftan, Çetinkaya, ÇUŞ'ları, DYSY'de bulunan ve bulunduğu ülkeden farklı bir ülkede fiziki sermayeye, diğer bir ifadeyle, yabancı bir ülkede bir işletmeye sahip olan ve onu işleten kuruluş olarak ifade etmektedir (Çetinkaya, 2004, s. 26). ÇUŞ, birden fazla ülkede DYSY'de bulunan ve ona bağlı olan yabancı ülkelerdeki şirketleri, üretim hakkındaki kararlarında etkileyebilen karar merkezi şirket olarak da tanımlanmaktadır (Alpar, 1980, s. 30).

ÇUŞ'lar girdikleri ülkelerin ekonomilerinde, ülke farklılıklarına bağlı olarak etki yaratmaktadırlar. Şirket kurma, satın alma veya devir almakla yapılan DYSY'nin ev sahibi ülke ekonomisini etkileyeceği açıktır. Ancak, göz önünde bulundurulması gereken husus etkinin yönü ve gücüdür. DYSY, girdiği ülkenin gelişmişlik seviyesine bağlı olarak farklılıklar gösterir. Sermaye yetersizliği olan GOÜ'lerde bu türden yatırımlar, bir yandan sermaye yetersizliği sorununu giderirken, diğer taraftan, teknoloji transferi yoluyla, ülke ihracatının artmasına yol açmaktadır. GÜ'de ise farklı olarak, yapılan DYSY'nin beraberinde getirdiği üretim tekniklerine daha büyük önem verilmektedir (Çetinkaya, 2004, s. 27).

İlgili literatürdeki çalışmalar, ÇUŞ'ların yüksek giriş engelleri olan sektörlere girerek verimliliği arttırabileceğini ortaya koymuştur. Ayrıca, tekelci çarpıklıkları azaltarak, artan rekabet baskısı veya tanıtım etkisi ile yerel şirketleri mevcut kaynakları daha verimli kullanmaya teşvik etmekle daha yüksek teknik verimlilik sağlamaktadır (Blomstrom ve Kokko, 2002, s. 11);

Organizasyon türlerine göre çokuluslu şirketlerin üç tipi vardır; F-Tipi, U-Tipi ve M-Tipi ÇUŞ'lar.

2.1.2.1. F-Tipi ÇUŞ

Birinci tip olarak tanınan bu şirketler, aslında birer aile şirketi olup, sahipler tarafından yönetilmektedir. Bu şirketler, 18. yüzyılda ortaya çıkan ve ticari ve ekonomik hayatın temeli olarak kabul edilen şirket türleridir (Gönel, 2013, s. 186).

2.1.2.2. U-Tipi ÇUŞ

İkinci tip şirketler de denilmektedir. Şirketlerin işlevsel birimleri arasındaki ilişki mutlak olarak eşgüdümlemişdir. Bu tip şirketler için, üretimde etkinlik sağlanması ve kaynakların rasyonel kullanımı büyük önem arz etmektedir. Merkeziyetçi özelliğinin yeteriz olduğundan U-Tipi şirketlerin yapısı eleştirilmiştir (Gönel, 2013, s. 187).

2.1.2.3. M-Tipi ÇUŞ

M-Tipi ÇUŞ üçüncü tip olarak kabul edilmektedir. Bu ÇUŞ tipinde yetkiler alt kademelere bırakılmıştır. Şirketlerin her bölümü otonom olarak kendi içinde karar verebilmektedir. Aynı zamanda, bu otonom birimler, AR-GE departmanları kurabilir ve ayrı kar birimleri olarak faaliyet gösterebilir pozisyondadırlar. Bu birimler arasındaki organik yapılanma optimalite ilkesini işlerliğe sokmaktadır. Otonom birimlerle merkez birimler arasındaki eşgüdümleme ve güçlü haberleşme ağı, ortaya kopuklukların ve

istenmeyen durumların çıkmasını önleyerek verimliliği artırmaktadır (Gönel, 2013, s. 187).

2.2. DYSY Türleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yapılan yatırımın, mülkiyet durumu, yeni işletme yaratması, üretim zincirindeki yeri, amacı ve yeniden yatırılan kazançlar ve transfer fiyatlandırması gibi diğer doğrudan yabancı sermaye yatırımları şeklinde sınıflandırılmaktadır.

2.2.1. Yapılan Yatırımın Mülkiyet Durumuna Göre Doğrudan Yabancı Yatırımları

2.2.1.1. Ortak Girişim ve Tam Mülkiyete Dayalı Şirket (Joint Ventures and Full-Ownership)

Bir veya birden çok yabancı yatırımcının, ev sahibi ülkede bir veya birden çok yerli yatırımcı ile ortak olarak bir işletme kurmasına ortak girişim (joint venture) denmektedir. Diğer yandan, bir veya birden fazla yabancı yatırımcının, ev sahibi ülkede işletme kurmalarına tam mülkiyete dayalı şirket (full-ownership) olarak ifade edilmektedir. Genel olarak, yabancı yatırımcılar yurtdışında işletme kurarken veya satın alırken tam mülkiye sahip olmak istemektedirler. Çünkü, alacakları kararlarda, işletme kapsamında bulunan bazı özel bilgilerin ev sahibi ülkedeki ortağın eline geçmesini tercih etmemektedirler (Seyidoğlu, 2013, s. 628).

2.2.1.2. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar (Mergers and Acquisitions – M&A)

Şirketler arası birleşmeler, bir yabancı firmanın ev sahibi ülkede bulunan başka bir firma ile birleşmesini ifade etmektedir. Ayrıca, şirketler arası birleşmeler şirketlerin

evliliği olarak da bilinmektedir. Satın alma ise, ev sahibi ÷lkede var olan bir Şirketi yabancı yatırımcı tarafından satın almayı ifade eder (İTO, 2003, s. 17). Bu durumda, Şirketler arası birleşmeler ve satın almalar ÷lkenin sermaye stokuna bir katkı sağlamaz. Fakat, diğer yandan, yabancı yatırımcı yeni teknolojiler ve yñnetim bilgileri getirerek ev sahibi ÷lkedeki firmaya dış ticarete faydalı olabilmektedir. Bir piyasaya girmenin en kolay yolu olarak da bilinen DYSY, ayrıca ÷lçek ekonomileri ve var olan teknolojiden dñŐük maliyetle faydalanmaya imkân tanımaktadır (Seyidoğlu, 1999, s. 671; Seyidoğlu, 2013, s. 628).

2.2.1.3. Stratejik Birleşmeler (Strategic Alliances)

Stratejik birleşmeler, baŐlıktan da anlaŐılacađı üzere, firmaların çeşitli fırsatlardan faydalanmak üzere gerçekteŐtirdiđi birleŐmelerdir. Stratejik birleŐmelerin ana amacı, iki veya daha fazla firmanın aralarında yaptıkları anlaŐma ile dış pazarlarda ÷zellikle pazarlama ve hizmet alanında birbirlerini temsil etmektir. Ayrıca, AR-GE maliyetleri yñksek olan projelerde ortaklıklar bñyñk ÷neme sahiptir. Bu bağlamda, ortaklardan biri daha ileri dñzey teknolojiye sahip ise, diğer ortakların da bundan faydalanmasını sağlamaktadır (Ekinci, 2005, s. 10).

2.2.2. Yapılan Yatırımın Yeni İŞletme Yaratmasına Gñre

2.2.2.1. Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments)

Yeşil alan yatırımlar, yabancı yatırımcının ev sahibi ÷lkede yeni bir Şirketin kurulması veya mevcut üretim kapasitesinin geniŐletilmesine yñnelik yapılan yatırım tñrñdñr. Yeşil alan DYSY, bir ekonomide mevcut sermaye stokunun genişlemesi anlamına gelmekte ve doğrudan ek ekonomik faaliyet oluşturmaktadır (European Commission, 2017).

2.2.2.2. Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments)

Satın almalarda, yabancı yatırımcı satın aldığı şirketin kaynaklarının tümünü kullanırken, kahverengi alan yatırımlarında, yatırımcı satın aldığı şirketin kaynaklarını kısa süreliğine ve sınırlı oranda kullanmaktadır. Kahverengi alan yatırımlarının en önemli özelliği, satın alınan şirketin yeniden yapılandırılma sürecini en baştan planlanmasıdır. Yapılan planlar, başlangıç aşamasındaki entegrasyon veya yeniden yapılandırma stratejisine yöneliktir (Meyer ve Estrin, 2001, s. 577).

2.2.2.3. Satın Almalar (Acquisitions)

Bir veya birden fazla yatırımcının ev sahibi ülkede bir şirketi satın almasını ifade etmektedir. Daha yukarıda belirtildiği gibi, kahverengi alan yatırımlarından farklı olarak, yatırımcı satın aldığı şirketin kaynaklarının tümünü kullanır (Meyer ve Estrin, 2001, s. 577).

2.2.3. Yapılan Yatırımın Üretim Zincirdeki Yerine Göre

2.2.3.1. Yatay Yatırımlar (Horizontal Investments)

Şirketler, ürettikleri malları ihraç etmek istediklerinde, faktör fiyatlarının ülkeler arasında eşit olduğu varsayımı altında, ticari engeller ve yüksek taşıma maliyetleri ihracatı maliyetli hale getirir. Bu bağlamda, yabancı şirket, ev sahibi ülkede yatırım yapmakla önüne çıkan engellerden kaçınmış olacaktır. Yapılan bu yatırım şekli, yatay yatırımlar olarak adlandırılmaktadır. Ana şirket, ev sahibi ülkede şirket kurmak suretiyle, benzer faaliyetleri devam ettirecektir. Bu şekilde, şirket yerli tüketicilere ana şirketten, yabancı tüketicilere ise ev sahibi ülkede kurduğu şirketten hizmet verecektir (Hanson, 2001, s. 10).

2.2.3.2. Dikey Yatırımlar (Vertical Investments)

Ülkeler arası mevcut olan faktör fiyatları farklılıklarından dolayı ortaya çıkan yatırım türüdür. Uluslararası faktör fiyatları farklı olduğunda, bir şirket sermayenin bol olduğu bir ülkede genel merkezini, emeğin bol olduğu bir ülkede ise üretimini yerleştirerek uluslararasılaşır. Bu tür yatırımlar dikey yatırımları teşkil eder (Hanson, 2001, s. 10).

2.2.4. Yapılan Yatırımın Amacına Göre

Dunning (1998), yabancı yatırımları amaçlarına göre dört başlık altında toplamaktadır. Bunlardan birincisi piyasaya yönelik (yatay) yatırımlar, ikincisi verimliliğe yönelik (dikey) yatırımlar, üçüncüsü kaynağa yönelik yatırımlar ve nihayet varlığa yönelik yatırımlardır.

2.2.4.1. Kaynağa Yönelik Yatırımlar

Yabancı yatırımcı yatırımda bulunacağı ev sahibi ülkede bazı özelliklerin varlığını arzulamaktadır. Bu özellikler; doğal kaynakların varlığı, fiyatı ve kalitesi, bu kaynaklardan yararlanabilme imkânı sunacak altyapının bulunması, kaynakların kullanımıyla ortaya çıkan ürünlerin ihraç edilmesi gibi faktörlerdir (Dunning J. , 1998, s. 53).

2.2.4.2. Piyasaya Yönelik Yatırımlar

Piyasaya yönelik yapılacak yatırımların ev sahibi ülkede bazı özelliklerin varlığı önem arz etmektedir. Bu özelliklerin arasında, yerel piyasasının yanı sıra yakın bölgelerde piyasanın varlığı, reel ücret maliyetleri, malzeme maliyetleri, nakliye masrafları; tarife ve tarife dışı ticaret engelleri, uygun olan yerlerde ithalat lisanslarına ayrıcalıklı erişimin bulunması yer almaktadır. Ayrıca, iç ve dış piyasaların büyüklüğü, nitelikli ve profesyonel işgücünün var olması ve işgücünün ücreti, ilgili firmalarla rekabetçiliğin

var olması, ulusal ve yerel altyapının kalitesi ve kurumsal yeterliliğin bulunması, ev sahibi hükümetler tarafından takip edilen makroekonomik ve işletmelere yönelik makro-organizasyonel politikaların olması, bilgi yoğun sektörlerin kullanıcılara yakın bulunma ihtiyacının artması ve bölgesel veya yerel kalkınma acenteleri tarafından tanıtım faaliyetlerinin artan önemi şeklinde ifade edilmiştir (Dunning J. , 1998, s. 53).

2.2.4.3. Verimliliğe Yönelik Yatırımlar

Verimliliğe yönelik yapılan yatırımlarda, temel olarak emek, makine, ekipman gibi üretim maliyetlerine ilişkin verimlilik, ara ve nihai ürünlerde ticaret yapma özgürlüğü, kümelenmiş ekonomilerinin varlığı ve yatırım teşviklerinin olması büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte, ekonomik aktivitelerin yeniden yapılandırılmasının önündeki engellerin kaldırılmasında devletin artan rolü, insan kaynaklarını geliştirmek üzere daha uygun eğitim ve öğretim programlarının sunulması ve uzmanlaşmış mekânsal kümelerin varlığı (teknoparklar ve servis destek sistemleri), yatırım yapan firmalar tarafından yeni girişimler için fırsatların yaratılması, firmalar arasında rekabetçiliği arttıran girişimci bir ortamın oluşması, verimliliğe yönelik yapılan yatırımlarda aranan başlıca özelliklerdir (Dunning J. , 1998, s. 53).

2.2.4.4. Stratejik Varlığa Yönelik Yatırımlar

Stratejik varlığa yönelik yatırımda bulunan yabancı yatırımcı genellikle ev sahibi ülkede şu özelliklere önem vermektedir; bilgiye dayalı varlıkların coğrafi dağılımının artması ve firmaların bu tür varlıkların bulunduğu yabancı bölgelerden yararlanma gereksinimi bu özellikler arasında yer alır. Ayrıca, yabancı yatırımcılar için sinerjik varlıkların mevcudiyeti ve maliyeti, yerleştirilmiş gizli bilgiler, fikirler ve interaktif öğrenim için sunulan fırsatlar, farklı kültürlere, kurumlara ve sistemlere erişim, ve farklı tüketici talepleri ve tercihleri de DYSY'yi daha önemli bir hale getiren etmenlerdir (Dunning J. , 1998, s. 53).

Tablo 1. DYSY'yi amaçlarına göre dört başlık altında toplamaktadır. Loewendahl ve Ertugal-Loewendahl, Dunning tarafından belirlenen DYSY türlerini daha geniş bir kapsamda ele almıştır.

Tablo 1. Yapılan Yabancı Yatırımın Amacına Göre DYSY Türleri

Kurumsal Strateji	Ev Sahibi Ülkede Aranılan Anahtar Özellikler
Piyasaya Yönelik (Yatay) Yatırımlar	Piyasa büyüklüğü Piyasanın büyüme oranı Bölgesel ve küresel pazarlara erişim Ülkeye özgü tüketici tercihleri Piyasaların yapısı Yerli işlerin gücü
Verimliliğe Yönelik (Dikey) Yatırımlar	Emek verimliliği için ayarlanan kaynak ve varlık maliyetleri Emek verimliliğine dayanan kaynak ve varlık maliyetleri Nakliye ve ara ürünler gibi diğer girdi maliyetleri Ölçek ekonomileri için bölgesel bir entegrasyon alanının üyeliği
Kaynağa Yönelik Yatırımlar	Hammaddelerin varlığı Düşük maliyet, niteliksiz işgücü
Stratejik Varlığa Yönelik Yatırımlar	Nitelikli işgücünün varlığı, Kaliteli üniversiteler ve araştırma enstitüleri, Mezun çalışan arzının yüksek olması, Yenilikçi kapasite, teknolojik benimseme, pazarlama ağları, teknik beceriler, iş ve kültürel tutumlar, yığılma, Ar-Ge ve DYSY'de kümeler ve kritik kütle

Kaynak. Loewendahl ve Ertugal-Loewendahl, Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement, Working Document No:157, 2000, (<http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.484.5573&rep=rep1&type=pdf>), (18.02.2019), s.17.

2.2.5. Diğer Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

2.2.5.1. Yeniden Yatırılan Kazançlar (Reinvested Earning)

Yeniden yatırılan kazançlar, önceden yapılan DYSY'den elde edilen temettü kısmının tekrardan yatırıma dönüştürülmesini ifade eder (Erdoğan, 2016, s. 17).

2.2.5.2. Transfer Fiyatlandırması (Transfer Pricing)

Bu tür yatırımlarla, farklı ülkelerde birden çok şubesi olan şirketler, elde ettikleri kârı maksimize etmek amacıyla sahip oldukları şubeler arasında her türlü mal veya hizmet alışverişinde bulunma fırsatından yararlanabilmektedir. Bu bağlamda, gelirlerini vergilerin en az olduğu ülkede sahip oldukları şubede toplama yetkisi gibi fırsatlardan faydalanmaktadır (Erdoğan, 2016, s. 17).

Sonuç olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının farklı türleri olmakla birlikte, temel amaçları düşük maliyetle daha fazla üretim ve yüksek kar sağlamaktır. Bu bağlamda, amaçlarını gerçekleştirirken elde ettikleri karların yanı sıra buldukları ülkenin de iktisadi büyümesine katkıda bulunmaktadır.

2.3. Beşeri Sermaye Kavramı

Beşerî sermaye, üretim ve ekonomik varlığın en önemli faktörü ve ekonomik büyümenin motoru olarak kabul edilmektedir. Ekonomistler veya diğer sosyal bilimciler bir ülke toplumunun sahip olduğu bilgi, beceri ve yetenekleri beşeri sermaye olarak nitelendirmektedirler (Blair, 2011, s. 50). Barro (1993), beşeri sermayeyi, işçilere yönelik somutlaştırılmış beceriler ve eğitimin verimliliğe katkısı şeklinde ifade etmiştir (Barro R. J., Macroeconomics, 1993, s. 241).

Beşeri sermaye kavramı, bir bireyin (insanın) sahip olduğu nitelikleri değer olarak ifade etmektedir. Beşerî sermaye teorisi oldukça önemli bir literatüre sahiptir. İçsel büyüme teorisi beşerî sermayeyi modele dahil etmiş ve bu kavrama büyümenin

itici gücü olarak bir önem atfetmiştir (Lucas, 1988). Romer (1990)'e göre, büyüme oranı beşeri sermaye stokundan etkilenmektedir. Çünkü beşeri sermaye yapılan araştırmaların anahtar girdisidir ve böylece teknolojik süreçlerde yeni ürün ve fikirler üretilebilmektedir. Ona göre, daha fazla beşeri sermaye stokuna sahip olan ülkeler daha hızlı yeni ürün ortaya çıkarabilecek ve böylece daha hızlı bir büyüme oranına ulaşabileceklerdir (Romer, 1990). Barro (1991)'ya göre ise, kişi başına beşeri sermaye artışının neticesinde hem beşeri hem de fiziki sermaye artacaktır. Böylece, kişi başına büyümeye de katkı sağlanacaktır (Barro, 1991).

Fiziki sermaye ile açıklanamayan üretim artışı beşeri sermaye tarafından açıklanabilir. Uzun dönemde beşeri sermayenin, fiziki sermayeyi artırması mümkündür. Beşeri sermaye yatırımları, insanların çeşitli niteliklerini geliştirmeye yönelik yapılan yatırımlardır. Nitelikler, bilgi, beceri ve sahip olunan çeşitli yetenekleri kapsamaktadır. Beşeri sermaye unsurları, eğitim, sağlık, barınma, mesleki eğitimler şeklinde sıralanabilir. Beşeri sermaye hesaplamasında farklı yöntemler mevcuttur. Aralarında en bilinen yöntem, UNDP tarafından her yıl yaklaşık 180 ülke için hesaplanan “Beşeri Gelişmişlik Endeksi” (BGE)'dir (Altay, 2005, s. 1-3). BGE, ülkeler için uzun yaşam, okur yazarlık oranı, örgün eğitim ve yaşam standardı doğrultusunda hazırlanan endekstir (İnsani Gelişme Vakfı, 2018, s. 1).

2.4. İktisadi Büyüme Kavramı

Girdilerde gerçekleşen artışlar, teknolojik gelişmeler ve nitelikli işgücüne dayalı verimlilik artışlarının sonucunda ortaya çıkan olgu, iktisadi büyüme olarak adlandırılmaktadır (Dornbusch, Fischer, ve Startz, 2007, s. 58). Bir ülkede kişi başına düşen mal ve hizmet üretiminin bir yıl içerisindeki artışına iktisadi büyüme denir (Hess, 2013, s. 3). Taban (2008) ise, iktisadi büyümeyi, sürekli artış gösteren kişi başına reel hasıla olarak ifade etmiştir. Ayrıca, reel hasılının geçici değil, süreklilik gösteren artışı olursa ancak o zaman iktisadi büyüme olarak ifade edilebileceğini de vurgulamaktadır (Taban, 2008, s. 1). Kısacası, bir ekonomide, belli bir zaman diliminde daha fazla mal ve hizmet üretilmesini, yani ülke ekonomisinin üretim kapasitesinin artırılmasını

sağlayan iktisadi büyümedir (Ertek, 2013, s. 289). Aşağıdaki verilen Tablo 2., iktisadi büyüme ve diğer parametreler arasındaki ilişkiler ağını göstermektedir.

Tablo 2. İktisadi Büyüme, Beşeri Sermaye ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları İlişkisi

Not. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

3. TEORİK ÇERÇEVE

3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Teorileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, Klasik ve Neoklasik iktisat yazınında çok fazla yer almamıştır. Bu konu daha çok içsel büyüme teorileri kapsamında, modern iktisatçılar tarafından analiz edilmiştir.

3.1.1. Ürün Döngüsü Teorisi

Vernon 1966 yılında yazdığı “Uluslararası Yatırım ve Ürün Döngüsünde Uluslararası Ticaret” (International Investment and International Trade in the Product Cycle) makalesiyle DYSY teorisine katkıda bulunmuştur (Vernon, 1966). Yenilikçilik, ölçek ekonomilerinin etkileri ve ticari düzenlemelere, karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre daha fazla önem atfetmiştir (Vernon, 1966, s. 190). Ayrıca, Vernon, teoriye teknolojiyi de dahil etmiştir. Ona göre, ileri teknolojiye dayanan üretim metodolojisi, öncelikle gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilecek daha sonra, DYSY kanalıyla gelişmekte olan ülkelere üretime başlanacaktır (Alpar, 1980, s. 58). Bu bağlamda, DYSY'nin üretim maliyetlerini düşürmek amacıyla emeğin daha ucuz olduğu ülkelere yöneldiği söylenebilir.

Ürün döngüsü teorisini geliştiren Vernon, iki tür oligopolün varlığından söz eder. Birincisi, ürünleri standardize olan olgun oligopol, diğeri ise, inovasyona dayalı oligopol şeklindedir. Piyasaya ilk giren ve piyasa liderliği yapan olgun oligopoller genellikle kooperatif davranışı sergileyerek diğere üreticileri etrafında toplar ve mevcut piyasayı bunlar arasında dağıtır. İnovasyona dayalı oligopoller, özellikle kimya, elektronik vb. alanlarda inovasyon sonucu elde edilen patent haklarının yaratmış olduğu piyasa türüdür (Vernon, 1974, ss. 276-278). Ürün döngüsü teorisine daha sonra 1979 yılında Krugman tarafında katkı sağlanarak geliştirilmiştir (Krugman, 1979).

3.1.2. Endüstriyel Yapı Yaklaşımı (Tekelci Rekabet Kuramı)

DYSY ile ilgili bilinen ilk teori, Hymer'in ortaya attığı teoridir. Teori, Hymer'in 1960 yılında yazdığı doktora tezinin üzerinde inşa edilmiş ve 1976 yılında yayımlanmıştır. Daha sonra, Kindleberger 1969 yılında yaptığı çalışmasıyla Hymer'in çalışmalarını genişletmiştir. Bunların sonucunda, teknelci güce dayanan DYSY teorisi ortaya atılmıştır (Kindleberger, 1969; Buckley, 2006, s. 140). Bu yaklaşıma göre, DYSY yapılmasının ana nedeni, piyasada Oligopolistik Endüstriyel Yapının varlığıdır (Erdoğan S. , 2017, s. 80). Faktör ve mal piyasalarında tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ekonomide, DYSY yapılamaz. Kindleberger, doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek için son teknolojiler dahil olmak üzere, mal ve faktör piyasalarında eksik rekabetin olması veya piyasalarda rekabet anlamında devlet müdahalesinin olması gerektiğini ifade etmiştir (Kindleberger, 1969, s. 13).

Bir firma, yabancı bir ekonomide yatırımda bulunmasıyla birlikte bazı avantaj ve dezavantajlarla karşılaşacaktır. Teori, yabancı yatırımcının yatırım yaptığı ülkenin firmalarına göre daha avantajlı olduğu prensibine dayanmaktadır (Batmaz ve Tekeli, 2009, s. 31). DYSY üreten teknelci avantajların niteliği çeşitli başlıklar altında gösterilebilmektedir. Kindleberger (1969)'e göre bu avantajlar, ürünlerin farklılaştırılması, özel pazarlama yetenekleri, perakende fiyatının oluşturulması, fiyat yönetimi de dahil olmak üzere mal piyasasının tam rekabetten ayrılmasıdır. Bunun yanı sıra, patentlenmiş veya mevcut olmayan teknoloji, sermayenin erişimindeki ayrımcılık, rekabetçi piyasalarda istihdam edilen yöneticilerden ziyade organize firmalarda istihdam edilen yöneticilerin yeteneklerindeki farklılıklar faktör piyasasını tam rekabetten ayırıştırıran ikinci grup avantajları teşkil eder. Dikey entegrasyonun avantajlarından faydalanan içsel ve dışsal ölçek ekonomileri ve nihai olarak, hükümetler tarafından konulan piyasaya giriş engelleri ve üretim miktarındaki kısıtlamaları da teknelci avantajların nitelikleri arasında sayılabilir (Kindleberger, 1969, s. 14).

Kindleberger'e göre, çok uluslu şirketlerin avantajlarından sadece aksak piyasalar söz konusu iken faydalanılabilecektir. Kindleberger bu avantajları, ileri teknoloji, yönetsel uzmanlaşma ve patent hakkı gibi avantajlar olarak tanımlamıştır.

Firmalar, uluslararası piyasalarda potansiyel rakiplerle bu avantajları paylaşmak yerine, tamamını kullanabilmek adına yabancı bir ülkede yatırım yapmayı tercih eder. Bu bağlamda, tekel kârı elde etme şansı artacak ve yabancı yatırımcıyı doğrudan yatırımda bulunmak için teşvik edecektir (Nayak ve Choudhury, 2014, s. 6).

3.1.3. İçselleştirme Teorisi

İçselleştirme teorisi, 1976 yılında Buckley ve Casson tarafından yapılan çalışmalarla geliştirilmiştir. Çalışmalarında, özellikle teknoloji ve ara girdileri modele katarak DYSY'yi açıklamışlardır (Nayak ve Choudhury, 2014, s. 7). Buckley ve Casson, uluslararası yatırım teorisinin odak noktasını ülke özelinden DYSY'nin, firma ve endüstri bazlı belirleyicilerine doğru kaydırmışlar ve ÇUŞ'ları Coase (1937) tarafından geliştirilen geniş tabanlı bir çerçeve içerisinde analiz etmişlerdir (Coase, 1937).

Buckley ve Casson, uluslararası şirketlerin iç faaliyetlerini, onlara fayda sağlayacak, avantajlar geliştirecek şekilde ayarladığını ifade etmişlerdir. Dunning, içselleştirme teorisini büyük bir önem atfetmekle birlikte, doğrudan yabancı sermaye akışlarını yalnızca kısmen açıkladığını belirtmiştir (Denisia, 2010, s. 107).

AR-GE yapan firmalar yeni girdilerin yanında, yeni bir üretim tekniği ya da teknoloji de geliştirebilmektedir. Fakat, teknolojiyi ya da girdileri ilişkisiz firmalara yüksek işlem maliyetlerinden dolayı satmak zor olabilir, bu durumla karşılaşan bir firma, ileri ve geri entegrasyonları kullanarak içselleştirmeyi tercih edebilir. Uluslararasılaşma farklı ülkelerdeki operasyonları içerdiğinde, DYSY anlamına gelmektedir (Nayak ve Choudhury, 2014, s. 7).

3.1.4. Eklektik Paradigma (OLI Paradigması)

Birçok iktisatçı tarafından araştırılıp geliştirilen OLI modeli, İngilizce'den O (ownership) sahiplik, L (location) konum ve I (internalization) içselleştirmeyi ifade etmektedir.

Bu modele göre, yurt dışında yatırımda bulunacak şirketlerin piyasaya girmeden O (ownership) rekabet üstünlüğünü sağlaması için gerekli bilgi, teknik ve yöntemleri geliştirmiş olmasının yanı sıra, yatırım yapacağı ülkenin L (location) konumunu da dikkatli seçmesi gerekmektedir. Çünkü seçeceği konum, kar getirecek bir nitelikte olmalıdır. Sonuç olarak, bir şirketin lisans anlaşması veya ihracat yaparak değil de, DYSY şeklinde bir piyasaya girmesi için bazı üstünlüklere sahip olması gerekmektedir. Bu üstünlükler, I (internalization) içselleştirme üstünlükleri şeklinde ifade edilmektedir (Seyidoğlu, 2013, ss. 636-637).

Özet olarak, OLI modelinin yukarıda bahsedilen üç koşulu sağlandığında, çok uluslu şirket ortaya çıkacaktır (Seyidoğlu, 2013, ss. 636-637).

3.1.5. Diğer Teoriler

3.1.5.1. Caves Ekonomileri

Caves, kârı maksimize eden firmalar tarafından oluşturulan DYSY'yi açıklayan faktörleri, maddi olmayan duran varlıklar, “multiplant” ekonomileri ve girişimcilik kaynakları olarak üç gruba ayırmıştır (Caves, 1974, s. 291).

Yaygın olan DYSY biçimleri sadece uluslararası şirketleri ile olan işlemleriyle değil, faaliyetleri ile de sınırlandırılmıştır. Caves'e göre, bir firmanın yeni bir coğrafi bölgeye doğru genişlemesinde farklı yöntemler vardır. Bu yöntemler, yatay genişleme (aynı malları başka bir yerde üretme), dikey genişleme (firmanın üretim sürecinde ana işlem faaliyetinden önce veya sonra bir aşamanın eklenmesi) veya şirketler grubunun çeşitlendirmesi şeklinde ifade edilmiştir (Caves, 1971, s. 3).

DYSY temel olarak, hem “borç veren” (yatırımda bulunan), hem de “borç alan” (ev sahibi) ülkelerin belirli piyasa yapıları ile karakterize edilen endüstrilerde ortaya çıkmaktadır (Caves, 1971, s. 1).

3.1.5.2. Eksik Sermaye Piyasalarında Döviz Kurları Teorisi

Eksik sermaye piyasalarında döviz kurları teorisi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik geliştirilen teoridir. Teori, ilk olarak uluslararası ticaret açısından döviz kuru riskini analiz etmiştir. DYSY faktörü olarak Itagaki (1981) ve Cushman (1985), bir DYSY belirleyicisi olarak belirsizlik faktörünü ele almışlardır. Cushman (1985), reel döviz kurundaki artışın ABD doları cinsinden DYSY'yi arttırdığını, yabancı paranın değerlenmesinin ABD'nin DYSY miktarını azalttığını ileri sürmüştür (Denisia, 2010, s. 107).

3.1.5.3. Oligopolcü Tepki Teorisi

Knickerbocker tarafından ortaya atılan Oligopolcü tepki teorisi, oligopol piyasasında büyük firmaların aldığı kararlara karşı diğer firmaların gösterdiği tepkilere yer vermektedir (Knickerbocker, 1973). Yani, benzer malları üreten iki firmadan biri eğer ki doğrudan yabancı yatırımında bulunursa, diğerinin ihraç payını düşürecektir. Çünkü yatırımında bulunan firma hem lokasyon avantajı sağlamış hem de daha düşük maliyetle üretimini gerçekleştirmiş olacaktır. Böylece, piyasadan bilgi toplayarak farklı ürünler de geliştirebilecek ve diğer firma ile rekabetinde üstünlük sağlamış olacaktır (Seyidoğlu, 2013, s. 635).

3.2. İktisadi Büyüme Teorileri

15. yüzyılda yüksek gümrük duvarlarıyla korunan bir dış ticaret ortamında, refah ve gücün temel kaynağının, sınır ötesi deniz ticaretinden elde edilen değerli madenlere bağlı olduğunu ileri süren Merkantilist doktrin ve 18. yüzyılın ikinci yarısında ulusların servetinin yalnızca tarım veya arazi gelişimi değerinden kaynaklandığını savunan Fizyokratları saymazsak, iktisadi büyüme teorisinin temel varsayımlarının klasik

iktisatçılardan Adam Smith tarafından geliştirildiğini söyleyebiliriz. Aşağıda Adam Smith, David Ricardo ve Malthus'un temsil ettiği klasik büyüme teorisi, Schumpeter'in yenilikçi büyüme teorisi, Keynezyen ve Post Keynezyen teori, Solow'un Neoklasik büyüme teorisi ve nihayet 1980'ler ve 1990'larda ekonomi biliminin merkezine oturan ve Romer, Lucas, Barro gibi iktisatçılar tarafından geliştirilen içsel (endojen) büyüme modellerine yer verilmiştir.

3.2.1. Klasik Büyüme Teorileri

Ekonomik büyüme sürecinin analizi, esas olarak Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo tarafından temsil edilen İngiliz klasik iktisatçıların çalışmalarından doğan bir yapıdır. Britanya'da ortaya çıkan endüstriyel kapitalizm koşullarına odaklanan klasik iktisatçılar, ekonomik büyümeyi etkileyen güçleri ve büyüme sürecinin altında yatan mekanizmaları ortaya koydular. Modelde, Sermaye birikimi ve verimli yatırımların ortaya çıkardığı kar şeklindeki sosyal artı değer, iktisadi büyümenin temel itici gücüdür. Dolayısıyla, klasik teoride, kâr oranındaki değişiklikler ekonominin uzun vadeli evriminin analizi için belirleyici bir referans noktası olmuştur (Harris, 2007, s. 1-2).

3.2.1.1. Adam Smith ve Klasik Büyüme Teorisi

Adam Smith iktisat biliminin kurucusu olarak bilinmektedir. Smith'in, 1776 yılında yazdığı *Ulusların Zenginliği* (The Wealth of Nations) adlı kitabı iktisat biliminin temel kitabı olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşımda, büyümenin temel faktörleri sermaye birikimi ve iş bölümüdür. İş bölümü ve uzmanlaşma, zaman kaybını önleyip, yeni alet ve makinelerin gelişimine imkân tanıyarak verimliliği arttırmaktadır. Smith, işbölümünün önemini ve verimlilik üzerindeki etkisini toplu iğne üreten işçilerin davranışlarını analiz ederek örneklendirmiştir (Smith, A., çev., 1776).

Böylece emeğin verimliliğindeki artış sonucunda üretim miktarı artıracaktır. Bu da ekonomik açıdan iyileşme ve refah artışını beraberinde getirecektir. Hasılanın

artmasıyla birlikte talep artacak, bunula beraber piyasa genişleyecektir (Smith, A., çev., 1776). İktisadi büyüme sürecini Smith şu şekilde ifade etmiştir; “Fazla Kaynak, Düşük Sermaye Stoku → Yüksek Kar Oranı → Sermaye Stoku Artışı → İşgücü Talebi Artışı → Ücret Hadleri Artışı → Sermaye Stoku ve Nüfusun Maksimuma Ulaşması → İktisadi Büyüme” (Berber, 2006, s. 58).

Klasik iktisatçılara göre, kâr, iktisadi büyüme esnasında rantın sürekli artışı, sermaye birikimi ve emeğin verimliliğine bağlı olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda, nüfusun artışı, emeğin belirleyicisidir. Sabit miktarda bir üretim faktörü (toprak) giderek artan bir üretim faktörü (emek) ile bir araya getirildiğinde Azalan Verimler Kanunu ortaya çıkar (Acar, 2008, s. 63).

Bu model, az gelişmiş ülkelerin gelişmelerine fayda sağlamamakta ve gelişmiş ülkelerin de büyüme sürecini açıklamamaktadır. Üstelik, devletin müdahalesi olmaksızın, tam istihdam ve tam rekabet koşulları altında işleyen piyasa varsayımı günümüzde ki büyüme, yapı ve deneyimlerine uyum sağlamamaktadır (Acar, 2008, ss. 65-66).

3.2.1.2. Thomas R. Malthus ve Klasik Büyüme Teorisi

Malthus 1798 yılında Nüfus Prensibi Üzerine Bir Deneme (An Essay on the Principle of Population) adlı eserini yayınlamıştır. Bu eserde devamlı nüfus artışının gelecekteki gıda arzı üzerindeki negatif etkileri anlatılmaktadır (Malthus, 1798, s. 4).

Malthus'un teorisine göre nüfus geometrik, gıda maddeleri ise aritmetik bir dizi olarak artış gösterecektir. Bunu durdurmak için önlemler alınmazsa bu iki dizi arasındaki fark büyüyecektir (Malthus, 1798, s. 4).

Teori, uzun dönemde teknoloji ve fazla toprağın kişi başına gelirden bir değişiklik yaratmayacağını ifade etmektedir. Malthus, bu ikisi olmazsa nüfusun kendi kendini dengeleyeceğini ifade eder. Çünkü bunlar arttıkça nüfus de artacaktır ve gelir daha yüksek nüfus oranına bölünecektir. Yani, nüfusun artışı kişi başına düşen toprağı azaltacaktır. Bunun sonucunda da çalışan başına düşen ücretler azalacaktır. Teknoloji eksiliğinde, nüfus kendi kendini dengeleyecektir (Taban, 2011, s. 35).

Malthus, fakirliğin temel nedeni olarak nüfus artışını tanımlamaktadır. Ona göre, nüfus artışının önüne geçilmelidir. Bunun için de pozitif ve önleyici faktörlerden yararlanılmalıdır. Pozitif faktörler olarak, ölüm oranını arttıran; kıtlık, salgınlar, vb. vakaları ifade etmektedir. Önleyici faktörler olarak ise, çocuk bakacak durumu olmayanların evlilikten vazgeçmeleri ya da hiç evlenmemeleri gibi yöntemleri ileri sürmüştür. Netice olarak, Malthus, hızlı nüfus artışının, insanları açlık ve savaşa kadar götürebileceğini belirtmiştir (Taban, 2008, s. 29).

Aynı şekilde gelir dağılımı, teknolojik gelişmeler ve sağlık için de önerdiği önlemlerin benzer sonuçları vardır. Sağlık alanındaki gelişmeler, ölüm sayılarının azalmasına ve kişi başına düşen gelirin gerilemesine neden olarak toplumun fakirleşmesine zemin hazırlamaktadır. Bu kapsamda, sağlık alanındaki gelişmeler, lüzumsuz ve hatta olumsuz olarak değerlendirilebilir (Ünsal, 2016, s. 57-58).

Büyüme modelinin ikinci politika önermesi olarak da hükümetlerin gelir adaletsizliği ile alakalı kararlarını göstermektedir. Bu durumda hükümetin izleyeceği politika, zengin kesimden fakir kesime gelir transferinde bulunmalıdır. Bu bağlamda fakir işçiler daha iyi beslenecekler, sağlık sektörünün sunduğu imkânlardan yararlanacaklardır. Böylece daha yüksek olan nüfus oranı geliri düşürecektir. Malthus, bunun gereksiz olduğunu düşünmektedir ve yaşadığı dönemde fakirlikle alakalı çıkartılan Fakirlik Kanunu'na da karşı çıkmaktadır (Ünsal, 2016, s. 58).

Malthus'un ileri sürdüğü iktisadi büyümenin sonuçlarından üçüncü ve sonuncusu, teknolojik gelişmeler ile ilgilidir. Ona göre, teknolojik ilerlemeler insanların yaşam standardı ve gelirden bir değişim yaratmayacaktır. Çünkü uzun dönem üretimin artmasına karşılık, nüfus oranı da orantılı olarak artacak ve böylece kişi başına düşen gelirden herhangi bir değişim olmayacaktır (Taban, İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller, 2011, s. 38).

3.2.1.3. David Ricardo ve Klasik Büyüme Teorisi

Smith'ten sonra klasik okula en büyük katkı yapan düşünür David Ricardo'dur. Diğer klasik iktisatçılar gibi Ricardo da milli gelirin kaynaklarını araştırmıştır. Geliştirdiği

teoride Malthus'un etkisinde kalan Ricardo, milli gelirin üretim faktörleri arasındaki bölüşümünü ve faktör paylarını araştırmıştır.

Ricardo'nun büyüme hakkında görüşlerini en net ifade ettiği nokta, 1817 yılında yayınlanan "Politik İktisat ve Vergileme İlkeleri" eseridir. Bu eserde doğrudan büyüme olgusunun analizi yapılmasa da dolaylı olarak analiz edilmektedir (Ricardo, 1932). Eserin temelinde, 19. yüzyılda İngiltere'de hızlı büyüyen nüfus ve buğday yetersizliğinden bahsedilmektedir. Eserin amacı, dönemin ekonomik ve sosyal problemlerini ortaya koymaktır (Berber, 2006, s. 60).

Modelin varsayımları genel hatlarıyla şöyle sıralanabilir (Berber, 2006, s. 61; Kaynak, 2011, s. 26); Devletin ekonomiye müdahale etmediği ve tam rekabet ile tam istihdam koşullarının uygulandığı bir durum geçerlidir. Tarımda üretim faktörleri olarak emek ve sermaye sabit biçimde kullanılmaktadır. Sanayide teknik gelişme yüksek oranda iken, tarımda ise düşüktür. Bu yüzden, sanayinin işgücü için artan verimler kanunu geçerli iken, tarım içinse toprağın azalan verimler kanunu geçerlidir. Tarımda toprak arazilerini kullananlar, en verimsiz arazilere rant ödemezler. Fakat bunların dışındaki verimli araziler için toprak sahiplerine rant ödemektedirler. Malthus'un ortaya attığı nüfus teorisi geçerlidir. Nüfus, reel ücretin fonksiyonudur. Uzun dönemde reel ücret asgari ücret seviyesinde sabit kalmaktadır. Reel ücret düştüğünde nüfus azalmaktadır. Kısa dönemde ise, reel ücret işgücü arz ve talebe göre değişmekte ve ücretin artmasıyla nüfus da artmaktadır.

3.2.2. Sosyalist Büyüme Teorileri

3.2.2.1. Karl Marx Büyüme Modeli

Sosyalist büyüme teorisinin geliştirilmesinde en büyük pay Karl Heinrich Marx'a (1818-1883) aittir.

Karl Marx dünyanın birçok ülkesinde modern komünizmin kurucusu, sosyalist düşüncenin babası olarak kabul edilmektedir. Marx'ın kitabı "Das Capital" üç ciltten oluşmakta olup, onun en iddialı eseridir. İlk cildi Marx tarafından, diğer iki cilt ise yakın arkadaşı Engels ve eşi tarafından yayınlanmıştır. Bu eser sosyalist felsefenin temelini oluşturmaktadır. (Taban, İktisadi Büyüme, 2008, s. 36). Marx'ın teorisini,

aslında kapitalizmin ekonomik teorisi olarak ifade etmek mümkündür (Berber, 2006, s. 82).

Marx'a göre, kapitalizmin yıkılması ve sosyalizm aracılığıyla komünizme geçiş kaçınılmazdır. O dönemde komünizme geçiş sürecini destekleyen başka düşünür ve sosyal gruplar da bulunmaktadır. Karl Marx'ın iktisadi görüşleri üç başlık halinde incelenmektedir; Emek değer teorisi, Fazla-Değer teorisi ve Kâr teorisi (Taban, İktisadi Büyüme, 2008, s. 36).

Emek Değer Teorisi – Bu teori David Ricardo tarafından geliştirilmiştir. Ona göre, bir malın değerini belirleyen faktör, onun en kötü şartlardaki maliyeti olduğunu savunmaktadır (Taban, İktisadi Büyüme, 2008, s. 37). Fakat Marx, bir malın değerinin kaynağı olarak, üretimde tek faktör olarak kabul ettiği emek gücünü görmektedir. Çünkü üretime dahil edilen sermaye malları da daha önce emek gücü tarafından üretilmiştir (Berber, 2006, s. 82).

Fazla-Değer Teorisi – Marx, bu teoride artık değer ve sömürüden söz etmiştir. Şöyle ki, normal şartlar altında çalışan işçiler, üretecekleri toplam ürünün onların geçimlerini sağlayacak düzeyi aştığında meydana bir fazlalık çıkmaktadır. Buna artık değer denilmektedir. Marx'a göre, artık değer kapitalistlerin emeğe yapılan sömürünün tanımlanması için gerekli, fakat yetersizdir (Yeldan, 2009, ss. 183-185).

Kar Teorisi – Marx, kârın temel unsurları olarak değişken ve sabit sermayeyi ifade etmiştir. Burada sabit sermaye, makine, hammadde ve binaları; değişken sermaye ise, belirli bir dönem içerisinde çalışanlara yapılan ücret ödemelerinin toplamını ifade eder (Taban, İktisadi Büyüme, 2008, s. 37).

3.2.2.2. Schumpeter Modeli

Joseph Schumpeter (1911-1939), Marx'ın fikirlerinden etkilenmiş ve klasik okula önemli katkılar sunmuştur. Schumpeter ve Marx kapitalizmin doğal istikrarsızlığı ve iktisadi krizlerin kaçınılmazlığı gibi kapitalist evrimin iç mantığına yönelik ortak görüşler paylaşımlarına rağmen, aralarında önemli düşünce farklılıkları bulunmaktadır (Rosenberg, 2011, s. 1215).

Schumpeter, iktisadi büyüme analizlerini geliştirirken iki temel kavram kullanmıştır. Bunlardan ilki, yenilik, diğeri ise, yenilikleri uygulayan girişimcilerdir (Taban, İktisadi Büyüme, 2008, s. 42). Schumpeter'e göre, inovasyon süreci, ekonomik yapıyı sürekli olarak köklü değişime uğratmakta, eski ekonomik sistemi yıkarken yenisini yaratmaktadır. Yaratıcı Yıkım süreci kapitalizmin temel gerçeğidir (Schumpeter, 2003, s. 83).

Schumpeter'e göre, teknolojik yenilikler planlı olarak üretilmelidirler. Bu yenilikleri ortaya çıkartacak araştırmalar, kâr amacıyla faaliyet yapan girişimciler tarafından yapılmalıdır. Yeniliklerin üretilmesinden meydana çıkacak maliyetlerin, beklenen kârlardan karşılanması gerektiği ifade edilmiştir (Yeldan E. , 2009, s. 253).

Kapitalist toplumda meydana gelen dalgalanmaları, Schumpeter, üç tip olarak ifade etmiştir; üç ile dört yıl süren "Kitchin" dalgalanması, yedi ile on bir yıl süren "Juglar" dalgalanması ve elli ile altmış yıl süren "Kontradief" dalgalanması. Schumpeter dalgalanmaları onları tespit eden yazarlara göre adlandırmıştır (Hiç, 1970, s. 52).

Schumpeter, yenilik tiplerini beşe ayırmaktadır. Yenilik tipleri, yeni bir mal üretmek veya var olan bir malı geliştirmek veya farklı kalite ile piyasaya sürmek, üretim sürecinde maliyetleri azaltacak metotları geliştirmek, bir endüstride yeni bir piyasanın oluşturulması, yeni hammadde veya kaynakların keşfedilmesi ve nihai olarak, endüstrinin yeniden organize edilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Schumpeter'in vurguladığı yenilik, icat ve keşif arasında olan farktır. Keşif ve icattan ortaya çıkan, ticari faaliyet şeklinde uygulandığında yenilik olarak ifade edilmektedir. Kısacası, icat ve keşfin, yenilik sürecinin daha öncesinde meydana gelmiş olabileceği söylenebilir (Hiç, 1970, ss. 53-54).

3.2.2.3. Keynes Modeli

Klasik büyüme modeli, 1929 Büyük Buhran'a kadar sorunsuz işlemiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı Klasik iktisatçıların ekonominin daima tam istihdamda olduğu ve piyasaların kendiliğinden dengeye ulaştığı varsayımını sarsmıştır.

1936 yılında John Maynard Keynes (1883-1946) yayınladığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” ile klasiklerin görüşünü eleştirilmiştir. Keynes geliştirdiği teoride, işsizliğin yeterli talep olmamasından ortaya çıktığını ifade etmiştir. Bu yaklaşımla, her arz kendi talebini yaratır diyen Say’ın teorisi çürütülmüştür (Kregel, 1972, ss. 24-27).

Keynes, Büyük Buhranın etkisiyle yazdığı eserinde, ekonominin eksik istihdam seviyesinde de dengeye gelebileceğini ileri sürmüştür. Keynes’e göre, klasiklerin ifade ettikleri tam istihdam seviyesinde dengeye gelen ekonomiler nadirdir (Acar, 2008, s. 78).

Teorisini geliştirirken Büyük Buhranın etkisinde kalan Keynes, daha çok durgunlukta bulunan ekonomiler için bir model geliştirmiş ve ülkelerin deflasyonist süreçten çıkışlarına yönelik politikalar ileri sürmüştür. Bunun dışında halihazırda tam istihdam düzeyinde dengede olan bir ekonomide ortaya çıkan sorunlara odaklanmamıştır (Acar, 2008, s. 78).

Keynes, Büyük Buhrandan çıkış yolu olarak uygulanacak genişletici maliye politikalarının önemine vurgu yapmıştır. Klasiklerin ileri sürdüğü gibi ekonominin kendi kendine dengeye gelemeyeceğini, eksik istihdamdan tam istihdama doğru ekonomiyi harekete geçirmek için devlet müdahalesinin olması gerektiğini belirtmiştir (Bilgili, 2013, s. 116).

Devletin uygulayacağı genişletici maliye politikası neticesinde artan toplam talep, yatırımları uyaracak, artan yatırımlar hızlandıran etkisiyle büyümeyi tetikleyecektir. Sonuç olarak ekonomi eksik istihdamdan tam istihdama doğru harekete geçecektir.

Sonuç olarak, Keynes bir ülkenin ekonomisi durgunluk döneminde iken, bu durumla nasıl baş edeceğini araştırıp ortaya koymuştur. Halihazırda büyüyen bir ekonomide meydana çıkan sorunlarla ilgilenmediğinden, ortaya attığı düşünceleri yapılan kısa dönemli statik analiz sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

3.2.2.4. Harrod-Domar Modeli

Keynes modelinde, yatırım harcamalarını efektif talebin unsuru olarak alarak kısa dönemli statik analiz yapmıştır. Yatırımların uzun dönemde yaratabileceği kapasite değişikliğini dikkate almamıştır. Keynes 1936 yılında yayınlandığı “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde, kısa dönem statik analiz yapmıştır. Efektif talebin unsuru olarak yatırım harcamalarını almıştır (Keynes, 1936). Fakat bunların uzun dönemde yaratabileceği kapasite değişikliği üstünde durmamıştır. Bu yüzden, Harrod ve Domar, Keynes’in modelini geliştirerek yatırım harcamalarını daha kapsamlı bir şekilde analiz etmişlerdir.

Harrod ve Domar’ın çalışmaları, birbirine yakın zamanda yayınlandığı ve her iki çalışma da Keynes Modelini geliştirerek katkılarda buldukları için Harrod-Domar Modeli şeklinde literatüre geçmiştir.

Harrod’da 1939 yılında yayınlandığı “Dinamik Teori Üzerine Bir Deneme” eseriyle Domar’dan çok farklı olmaksızın Keynes’in modeline katkıda bulunmuştur (Harrod, 1939). Harrod ve Domar’ın çalışmalarında ortak nokta yatırımlardır. Harrod’un modelinde, iktisadi büyümenin temel belirleyicileri olarak tasarruf ve yatırımlar alınmıştır. Onun analizi geriye dönük analizdir ve Keynes’in hızlandırıcı katsayısı ve mekanizmasını kullanırken, Domar’ın analizi geleceğe dönük analiz olup, Keynes’in çarpan katsayısı ve mekanizmasını kullanmıştır (Berber, 2006, ss. 124-135).

Harrod modeli, önceki dönemlerin gelir düzeyinde ortaya çıkan değişikliklerin sonucunda müteşebbislerin tepkileri ile ilgilenmektedir. Harrod’un modelinde, bir önceki dönemin gelirine bağlı olarak planlanan yatırımlar, cari dönemin tasarruflarına eşit olmalıdır ki dengeli büyüme gerçekleştirilsin (Berber, 2006, s.136).

Benzer şekilde, Domar 1946 yılında yayınlandığı “Sermayenin genişlemesi, büyüme oranı ve istihdam” makalesi ile Keynes modeline önemli katkılar sunmuştur (Domar, 1946). Keynes modelinde, yatırım harcamalarını kısa dönemli efektif talebin bir unsuru olarak aldığı anda, uzun vadede yapılan yatırımların neticesinde meydana gelecek kapasite değişikliğini öngörmemiştir. Domar ise, toplam talebin yanında kapasite etkisini de ele alarak ekonominin otomatik olarak tam istihdama gelmesinin mümkün olup olmadığını araştırmıştır (Acar, 2008, s. 89).

Domar'ın modelinde, yatırım harcamalarının neticesinde iki etkiden söz edilmektedir, biri, gelir artışı, diğeri ise, üretim kapasitesi artışı şeklinde ifade edilmiştir. Hem gelir, hem de üretim kapasitesinin artışı, büyüme sürecinde olan bir ekonomide dengede tutulmaz ise dengeli büyümeden uzak, enflasyon veya işsizlikle karşı karşıya kalınacaktır. Aksi halde, dengede olmaları sağlanırsa, ekonomide dengeli büyüme gerçekleşecektir (Acar, 2008, s. 89).

Harrod-Domar Modeli'ne göre üç tür iktisadi büyüme vardır; birincisi, Gerekli Büyüme Hızı (Oranı), ikincisi, Fiili Büyüme Hızı ve nihayetinde, Doğal Büyüme Hızı şeklinde ifade edilmiştir (Taban, İktisadi Büyüme, 2008, s. 53).

Gerekli büyüme hızı, sermayenin tam kullanımı ve tasarruf yatırım eşitliğinin sağlanmasıyla birlikte ortaya çıkan büyüme hızına denmektedir. Bir yıl içerisinde fiilen elde edilen çıktı büyüme hızı, fiili büyüme hızı şeklinde adlandırılmaktadır. Doğal büyüme hızı ise, bir piyasada tam istihdam sağlayan, emeğin tam kullanılmasına yol açan büyüme hızını ifade etmektedir. Fiili büyüme ile gerekli büyüme hızı eşit olduğu durumda, modelin değişkenleri sabit bir hızla büyümekte ve bu durağan durum büyüme (steady state growth) şeklinde adlandırılmaktadır. Durağan durum büyüme, aynı zamanda dengeli büyüme olarak da bilinmektedir. Bunun nedeni ise, modeldeki değişkenlerin sabit bir hızla büyümesidir (Ünsal, 2016, s. 89-91).

Harrod ve Domar, Keynes'in statik analizini, dinamik analize çevirerek katkıda bulunmuşlardır. Harrod-Domar modelinin eksikliği, sanayi devriminden sonra dünya ekonomisinde meydana gelen kişi başına üretimdeki sürekli büyümeyi açıklayamamasıdır (Aghion ve Howitt, 2009, s. 49).

Harrod-Domar düşünce hattı, ekonomik sistemin, denge büyümesinin uzun vadede bile, bir bıçak sırtı üzerinde en iyi dengede olduğu yönündedir. Harrod'un ifadelerinde, kritik denge sorunu, tasarruf oranı, sermaye-çıktı oranı ve emeğin artış oranı gibi anahtar parametrelere bağlıdır. Denge durumundan hafif bir kayış durumunda sonuç, ya artan işsizlik ya da uzun süreli enflasyon olacaktır (Solow, 1956, s. 65).

Modelde tasarruf oranı ile sermaye hasıla katsayısının sabit olması, denge büyüme oranının da tek olmasına yol açmaktadır. Denge noktasının kararsızlığı yatırım fonksiyonunun bir sonucudur (Akyüz, 2009, s. 229).

3.2.3. Neoklasik Büyüme Teorileri

Neoklasik büyüme teorisinin temel varsayımlarını geliştiren Robert Solow, farklı ülkeler için ekonomik büyüme oranını belirleyen faktörleri analiz ederek yeni bir model ortaya koymuştur (Solow, 1956, s. 91).

İktisadi büyümenin daha net anlaşılmasında Solow “İktisadi Büyüme Teorilerine Bir Katkı” ve “Teknik Değişim ve Toplam Üretim Fonksiyonu” adlı eserleri ile önemli katkıda bulunmuştur (Solow, 1956; Solow, 1957). Özellikle uzun dönem büyüme analizlerinde bu model temel araç olarak kullanılmaktadır (Yeldan, 2010, s. 111). Teorinin temelinde sermaye stoku ve verimlilik fonksiyonu bulunmaktadır. Burada ele alınan ilişki, emek birim başına sermaye ile emek birim başına çıktıdır. Ekonomide işsizlik olmadığı varsayılmakta ve herkes sabit saat miktarı çalışmaktadır. Böylece, hızlı şekilde artan kişi başına sermaye stoku, aynı hızda reel GSYH ve kişi başına geliri de artıracaktır (Parasız, 2008, s. 131).

3.2.3.1. Solow Büyüme Modeli

Neoklasik büyüme modeli aynı zamanda Solow Büyüme Modeli olarak da adlandırılmaktadır. İki neoklasik iktisatçı Solow ve Swan 1956 yılında yazdıkları makaleleriyle Solow büyüme modelini tanıtmışlardır (Solow, 1956; Swan, 1956). Solow daha sonra iktisadi büyüme modeline yeni uygulama ve katkılarından dolayı 1987 yılında İktisadi Bilimlerde Nobel Ödülü’ne layık görülmüştür (Encyclopedia Britannica, 2018). Solow’un Neoklasik büyüme modeline ilişkin sözleri: “Büyüme teorisi 1956 ve 1957 tarihli makalelerimle başlamadı ve kesinlikle orada bitmedi. Belki de Milletlerin Zenginliği ile başladı ve muhtemelen Adam Smith’in bile selefleri vardı” şeklindedir (The Nobel Prize, 1987, s. 1). Bu bağlamda, Solow, iktisadi büyüme tarihinin ne kadar köklü olduğu ve onun çalışmasıyla bitmediği, aksine teorinin geliştirilmeye devam edeceğini işaret etmektedir.

Solow büyüme modelinin, Harrod-Domar modelinden farkı, toplam üretim fonksiyonudur (Solow, 1957). Bu fonksiyon, Solow modelini bir yandan mikroekonomiyle ilişkilendirirken diğer yandan, model ve veriler arasında bir köprü görevi görmektedir (Acemoglu, 2009, s. 26).

Bu modelin araştırdığı temel konular, sermaye birikimi, tasarruf ve iktisadi büyüme ile aralarındaki ilişkilerdir. Modelde ayrıca, söz konusu değişkenlerin yanı sıra yatırımların da nüfus artışı ve teknolojik gelişme gibi dışsal faktörlerle ilişkisi araştırılmıştır (Berber, 2006, s. 141).

Solow Büyüme Modelinin varsayımlarına göre, ekonomide tek sektör vardır, tek bir mal üretilmektedir ve bu da ülkenin GSYH'sini oluşturmaktadır. Ekonomi dışı kapalıdır. Teknolojik gelişmeler dışsaldır, yani AR-GE faaliyetleri de firma tarafından sergilenen davranışlardan etkilenmemektedir. Üretim fonksiyonu, ölçeğe göre sabit getiri özelliğine sahiptir. Azalan Verimler Kanunu, emek ve sermaye faktörleri için geçerlidir. Ekonomide tam istihdam düzeyi ve tam rekabet şartlarının geçerliliği söz konusudur. Harrod-Domar modelinden farklı olarak, burada üretim faktörlerinin ikamesi mümkündür. Yani, emek ve sermaye birbirleriyle üretimde ikame edilebilir. Faktör piyasaları sorunsuz çalışmaktadır. Sermaye faizi, emek ise ücreti kendi verimliliğine bağlı olarak almaktadırlar. Yakınsama Hipotezi geçerlidir. Yani, az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelerle aynı nüfus artışı, tasarruf ve aşınma oranına sahip ise, ayrıca, teknolojik ilerleme düzeyleri de aynıysa, az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkelere nazaran daha hızlı büyüyecektir. Bu şekilde, uzun vadede gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerin arasında bulunan refah farkı ortadan kalkacaktır. Harrod-Domar modelinde tasarruf ve yatırım yapanlar farklı grup olarak ele alınırken, burada aynı gruplar tarafından yapıldığı kabul edilmektedir. Modelde ayrı yatırım fonksiyonu yer almamaktadır. Çünkü tasarrufların aynı zamanda yatırım anlamına da geldiği kabul edilmektedir. Modelde, tasarruf-yatırım özdeşliği söz konusudur (Berber, 2006, ss. 141-143).

Solow modelinde, durağan durum veya uzun dönem dengesi olarak ifade edilen durum, efektif emek başına değişmeyen sermaye stoku noktasına karşılık gelmektedir. Modelde dengeli büyüme, yatırım, sermaye stoku ve hasıla düzeylerinin aynı sabit oranda artışı olarak ifade edilmektedir. Başlangıç düzeyinde efektif emek ve sermaye oranı ne olursa olsun, ekonomi uzun dönemde dengeli büyümeye yönelecektir. Durağan

durum dengesinde, uzun dönemde, efektif emek başına, sermaye, tasarruf ve hasıla sabittir. Kısa dönemde tasarruflarda bir artış söz konusu olursa, efektif emek başına sermaye ve hasıla artacaktır. Bu da geçici olarak arttığı için düzey etkisini ifade eder. Ancak uzun dönemde büyüme üzerinde bir etkisi yoktur (Kaynak, 2011, ss. 137-186).

Sonuç olarak, Solow büyüme modeli ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının nedenlerini analiz eden yaklaşımıyla, ekonomi literatürüne önemli bir katkı sağlamıştır (Berber, 2006, s. 163).

3.2.4. İçsel Büyüme Teorileri

İçsel büyüme teorisi, neoklasik büyüme teorisinin alternatifi olarak geliştirilmiştir. İlk olarak içsel büyüme teorisinin varsayımları Paul Romer'in 1986 yılında yazdığı makale "Increasing Returns and Long-Run Growth" ile ortaya atılmıştır (Romer, 1986). Daha sonra, Romer (1990), Grossman ve Helpman (1991), Aghion ve Howitt (1992) gibi iktisatçıların geliştirdikleri Ar-Ge sektörünün büyüme üzerindeki etkilerini analiz eden çalışmaları, Beşeri Sermaye Modeli ile Lucas, Kamu Politikaları Modelleri ile Barro ve AR-GE Modelleri takip etmiştir.

3.2.4.1. Paul Romer Bilgi Üretimi ve Taşmalar

İçsel büyüme teorisinin temelini atan Romer, bu modeli kurarken "learning by doing" yani yaparak öğrenme düşüncesini Arrow'dan almıştır (Arrow, 1962).

Yaparak öğrenme olgusu, Arrow'un, bir sektörde geçirilen zamanla doğru orantılı olarak kalitenin arttığını, maliyetlerin düşerek, üretimin daha hızlı şekilde yükseldiğini fark etmesiyle ortaya çıkmıştır. Yani, sektörde bulunan şirketler zamanla işlerini daha iyi öğrenmektedirler ve böylece maliyetlerin düşürülmesinin yanı sıra yeni ürünler geliştirilmektedirler (Acar, 2008, p. 127). Romer buradan hareketle bazı öngörülerde bulunmuştur (Berber, 2006, p. 177);

İçsel büyüme teorisinde, artan verimlere dayalı üretim fonksiyonları kullanılmaktadır. Burada Romer, üretimde sadece fiziksel ürünü değil aynı zamanda

ortaya çıkacak yeni üretim bilgisini de dikkate almaktadır. Buradaki teknik bilgi, aslında yapılan üretim ve yatırım süreçlerinde yan ürün olarak ortaya çıkmaktadır ve bu bilgi sadece ortaya çıktığı şirkete değil, aynı zamanda genel olarak ülke ekonomisinde verimlilik artışı sağlayacaktır. Yan ürün olarak meydana gelen bu bilgi ürünü “taşmalar” nedeniyle diğer şirketlere de yayılacaktır. Romer 1986 makalesinde şu şekilde ifade etmiştir (Romer, 1986, s. 1003):

Herhangi bir şirket tarafından üretilen yeni bilginin, diğer şirketlerin üretimleri üzerinde olumlu etkisi olacaktır, çünkü yaratılan bilgi mükemmel bir şekilde patentlenemez ya da gizli tutulamaz.

Burada belirtilmesi gereken bir nokta teknik bilginin yan ürün olarak ortaya çıktığı yaklaşımıdır. Yani, bilinçli şekilde bilgi üretimi yapılmamaktadır. Ancak AR-GE modelinde, bilginin bilinçli bir süreç neticesinde meydana çıktığı ileri sürülmektedir. Romer’e göre, bir ülkede yatırım miktarı arttıkça, o ülke ekonomisinde üretilen yeni bilgi miktarı o derece artış gösterecektir. Bu yaklaşıma göre bilgi üretimi sermaye stokunun büyüklüğüne bağlıdır (Romer, 1986, s. 1003).

3.2.4.2. Lucas ve Beşeri Sermaye Modelleri

İçsel büyüme teorisinde ikinci model, beşerî sermaye ile ilgili olanıdır. Bu modelle, bir ekonominin fiziki sermaye yatırımlarının yanı sıra beşeri sermaye yatırımlarına da ihtiyaç duyduğu Lucas (1988) ve Rebelo (1991) tarafından ortaya konulmaktadır (Lucas, 1988; Rebelo, 1991).

Beşeri sermaye, bir bireyin sahip olduğu beceri ve bilgileri kapsamaktadır. Beşeri sermaye yatırımları, eğitim, sağlık, iş başı eğitim yatırımları, vb. olarak ifade edilebilir. Beşeri sermayeyi, ilk olarak Arrow (1962) yaparak-öğrenme ile ortaya atmıştır. Ancak, beşeri sermaye-büyüme arasındaki ilişkiyi sistematik şekilde analiz eden Schultz (1963)’tur (Arrow, 1962; Schultz, 1961). Fiziksel sermayenin yanında, beşeri sermayeyi ayrı bir üretim faktörü olarak kabul eden iktisatçıların arasında Lucas (1988), Rebelo (1991), Mankiw, Romer ve Weil (1992), Aghion ve Howitt (1992) de bulunmaktadır.

İktisat literatüründe, Lucas'ın modeli daha çok kullanılmaktadır. Lucas'ın modeli, neoklasik modele benzemekle birlikte, Lucas fiziki sermayenin yanı sıra, etkin emek faktörünü de ele almaktadır. Yani, çıktı düzeyi sermaye ve etkin emek faktörü tarafından açıklanmaktadır (Berber, 2006, s. 179). Bir ülke için beşeri sermaye büyük öneme sahiptir. Bundan dolayı, beşeri sermayenin oluşumunda ülkenin atacağı adımlar da çok önemlidir.

Özel firmaların çalışanlarına sağladıkları eğitimler her zaman yeterli olmayabilir. Bu konuda, devlet, beşeri sermayeye katkıda bulunmak için temel eğitim süresini artırma, eğitime katılımın daha kolay bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlama ve bunlara benzer adımlarda bulunabilmektedir (Yülek, 1997, s. 9).

Temel eğitim süresinin uzatılması ekonomik büyümeyi farklı şekillerde etkileyecektir. Daha fazla eğitime sahip olan işgücü, teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilecek yeni teknolojiler geliştirilmesinde etkili olacaktır. Bununla birlikte, fiziki sermaye yatırımlarını arttıracak ve doğurganlık hızını düşürecektir. Çünkü daha fazla eğitim alan ebeveynler, daha az çocuğu olmasını ve olana daha fazla yatırım yapmayı tercih edecektir (Barro, 1992, s. 208; Berber, 2006, s. 180).

3.2.4.3. AR-GE Modelleri

AR-GE modellerinde bilgi üretimi bilinçli bir sürecin neticesinde ortaya çıkmaktadır. Romer ve Barro AR-GE'yi özel faaliyet alanı şeklinde analiz etmişlerdir (Romer, 1990; Barro, 1990).

Romer (1990) ve Barro'ya (1990) göre, Araştırma-Geliştirme konusunda yapılan çalışmalar üretilen sermaye mallarının çeşitlerini arttıracaktır. Romer'e göre bilgi birikimi kamusal maldır ve şirketlerin üretilen yeni bilgiden faydalanabilmeleri için patent hakkını satın almaları gerekmektedir. Böylece, bilgi üretimi için yapılan araştırmaların sayısı artacak ve AR-GE araştırmalarına ayrılan sübvansiyon ve teşvikler iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkileyecektir (Berber, 2006, s. 181).

AR-GE, iktisadi büyümeyi teşvik eden iki etki yaratır; Üretilen yeni bilgi saklanamayacağından dolayı, araştırma yapan herkese açık ve ücretsiz olacaktır.

Böylece, elde edilen dışsallıklarla birlikte ekonomide verimlilik artacaktır. İkincisi, üretilen yeni bilgi ile birlikte yatırım mallarının çeşitliliği de artacaktır. Romer'e göre, AR-GE faaliyetlerine yapılan yatırımın arkasındaki itici güç, piyasada tekel olma istediğidir (Berber, 2006, s. 181).

3.2.4.4. Barro ve Kamu Politikaları Modelleri

Kamu politikası modelini ilk ortaya atan Barro, kamu sektörü tarafından elde edilen mal veya hizmetleri birer üretim faktörü olarak kabul etmektedir (Barro R, 1990). Ayrıca, durumu basitleştirmek adına, Barro, üretim fonksiyonundan emek faktörünü çıkartıp onun yerine kamu mal ya da hizmeti olarak değiştirmiştir. Devletin geliri olarak sadece vergi gelirlerini, giderleri olarak ise kamu mallarının arzını kabul ederek bütçenin her zaman denk olduğunu varsaymıştır (Yülek, 1997, s. 10).

İktisat literatüründe, devletin ekonomiye müdahale ettiği veya etmediği dönemler bulunmaktadır. İktisatçıların bazıları, devlet müdahalesinin gerekli, bazıları ise gereksiz olduğu kanaatindedirler.

İktisadi büyümenin gerçekleştirilmesi açısından devlet önemli rol oynamaktadır. Çünkü, devlet sadece yatırım yapmakla kalmayıp aynı zamanda özel sektörü de yatırım yapmada teşvik etmeye yönelik politikalar izleyecektir. Bu politikaları izlemeye kullanabileceği bazı araçlar ise, vergi teşvikleri, sübvansiyonlar ve benzerleridir. Özel yatırımlar sermaye stoku ve vergi gelirlerini arttıracak, bunun neticesinde ortaya çıkacak denk bütçe ile kamu malının arzı da artmış olacaktır (Berber, 2006, s. 182).

Barro (1990), devletin yaptığı altyapı yatırımlarının, özel sektörün verimliliğini artırmada önemli rol oynadığını ve bu yatırımların vergi gelirlerinden finanse edileceğini ileri sürmektedir (Yülek, 1997, s. 11).

Devlet, bir yandan mal ve bilgi alışverişinin daha kolay hale gelmesi için serbest ticaret altyapısını düzenlerken diğer yandan da üretilen yeni bilgiyi kullanacak olan beşeri kaynağın temel eğitiminin iyileştirilmesini hedeflemelidir. Beşeri sermayenin nitelik ve niceliğinin artması ile bu yeni gelişmeler daha çabuk ve kolay uygulamaya alınabilecektir. Bu bağlamda, devlete önemli görevler düşmektedir. Eğitimi geliştirecek

yatırımlar yapmak, araştırma ve geliştirmeye daha fazla önem verip, daha fazla yeni bilgi üretilmesi ve yayılmasına imkân sağlamak diğer sektörler de faydalı olacak kamusal mal ve hizmetlerin üretilmesine ortam hazırlamak bu görevlerden sadece birkaç tanesidir (Pio, 1993, ss. 121-123).

3.3. Beşerî Sermaye Teorisi

Beşerî sermaye teorisinin geçmişi 1960'lı yıllara dayanır. Schultz (1961) ve Becker (1964) Beşerî Sermaye Teorisi'nin temellerini atmışlardır. Beşerî sermaye teorisinde, Becker (1964), beşerî sermayeye yapılan yatırımlar neticesinde ortaya çıkan firma ve işçi davranışlarına odaklanmıştır. Diğer taraftan, Schultz (1961), beşerî sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki önemini ve bu alandaki temel konuları araştırmıştır (Becker G. S., 1975, s. 91-95; Schultz, 1961). 1960 yılında Schultz, iktisadi büyümenin kaynağı olarak, ülkelerin sahip olduğu işgücünün bilgi, yetenek ve becerileri ile beşerî sermayenin kalitesi olduğunu ifade etmiştir. GOÜ ve GÜ'nün arasındaki yapısal farklılıkların nedenini, beşerî sermaye kalitesi ve gelir seviyesindeki farklılıklardan ortaya çıktığını ileri sürmüştür. Bundan dolayı, GÜ'de teknolojik yeniliklerinden meydana gelen ilerlemeler fiziki sermayenin yanı sıra, beşerî sermaye ile de açıklanmaya başlanmıştır. Böylece, Beşerî Sermaye Teorisi'nin temelleri atılmıştır (Gümüş, 2005, s. 21).

3.4. DYSY, Beşerî Sermaye Ve İktisadi Büyüme İlişkisi

3.4.1. DYSY Büyüme İlişkisi Teorik Çerçeve

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve iktisadi büyüme arasındaki ilişki çok sık ele alınan bir konu olarak iktisat literatüründe önemli yer almaktadır. Literatürde, iktisadi büyümenin sağlanmasında DYSY etkilerini ele alan birçok teori ve model mevcuttur. Fakat, ilişkiyi en detaylı şekilde açıklayan İçsel büyüme modelleridir. Aşağıda iktisadi büyüme teorilerinde DYSY'nin yeri ve önemi anlatılmaktadır.

3.4.1.1. Neoklasik Büyüme Modeli ve DYSY

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları iktisadi büyümeyi birkaç şekilde kolaylaştırabilmektedir. Brems 1970 yılında neoklasik Solow büyüme modelini uygulayarak, DYSY'nin sermaye stokunu artırdığını ve böylece sermaye oluşumunun finansmanını sağlayarak iktisadi büyümeyi tetikleyeceğini ifade etmiştir. Sermayenin azalan getiri oranına sahip olduğu neoklasik büyüme modellerinde, ülkeler yeni bir durağan durum halinde iken, DYSY sadece kısa vadeli bir büyüme etkisine sahiptir. Bu bağlamda, DYSY'nin iktisadi büyümeye etkisi iç yatırımlarla özdeşleşmektedir. DYSY kısa dönemde yatırım hacmini veya verimliliği artırarak iktisadi büyümeyi etkilemektedir. Diğer yandan, DYSY, iktisadi büyümeyi uzun dönemde emek ve dışsal teknolojik gelişmeler belirlemektedir. Bununla birlikte, DYSY'nin dışsallıklar ve verimlilik artışları yoluyla üretimde artan getiri sağlayabileceği ve bu şekilde iktisadi büyümeyi içsel olarak da etkileyebileceği ifade edilmektedir (Lund, 2010, ss. 4-5; Kotrajaras, 2010, s. 13; De Mello, 1997, ss. 1-2).

3.4.1.2. İçsel Büyüme Modeli ve DYSY

İçsel büyüme teorisi, DYSY'nin sermaye oluşumu ve teknoloji transferi yoluyla iktisadi büyümeye katkıda bulunduğu ileri sürülmektedir (Demissie, 2015, s. 9). Ayrıca, DYSY, ülkenin üretkenliğini, yerli yatırımlardan daha fazla arttırmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise, gelişmekte olan ülkelerde DYSY'nin, ileri teknolojinin transferinde belki de en önemli kanal olmasıdır (Borensztein, De Gregorio ve Lee, 1998, s. 133).

Romer'in 1986 yılında yazdığı makale ile ortaya atılan İçsel büyüme teorisi, DYSY'nin iktisadi büyümeyi, gelişmiş ülkelere teknoloji transferi ile artıracığını ifade etmiştir. Aynı zamanda, işgücü ve yöneticilere verilen eğitimler ile, beşerî sermayesinin beceri ve bilgi seviyesini yükseleceğini ve böylece uzun vadeli büyümenin destekleneceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla, beşerî sermaye ve teknolojideki değişimler, DYSY'nin yapıldığı ev sahibi ülkede yayılım etkisindeki temel faktörlerdir (Demissie, 2015, s. 9).

İçsel büyüme modellerine göre, uzun vadeli iktisadi büyüme ülkenin ekonomik politikalarından etkilenebilmektedir. Sürdürülebilir iktisadi büyüme, dış dünyaya açıklık politikası ve DYSY'nin teşvikleriyle mümkün olabilir. Dolayısıyla, büyüme belirleyicilerinin endojen olmaları durumunda ve DYSY, sermaye, “know-how” ve teknolojinin bileşimi olarak ele alındığında, ev sahibi olan ülkenin iktisadi büyümesine birkaç farklı kanallardan katkıda bulunmaktadır (Hassen ve Anis, 2012, s. 195).

3.4.2. DYSY – Beşeri Sermaye İlişkisi Teorik Çerçeve

Son yıllarda, ekonomik literatüründe görüldüğü gibi DYSY önemli bir yer kapsamaktadır. Bu konuda birçok çalışma yapılmış ve ortaya farklı sonuçlar çıkarılmıştır. Çalışmaların arasında, DYSY ve beşeri sermaye başlıklı çalışmaları da yer almaktadır. Bu da, bu ikili arasındaki ilişkinin önemini göstermektedir. Ayrıca, ekonomistler son yıllarda, bilgi üretiminin önemini vurgulamaktadırlar.

İktisadi büyümeye ilişkin yapılan analizler 1970'lere kadar neoklasik büyüme modeline dayanmakta ve büyümeyi emek, sermaye ve diğer ölçüğe göre azalan getirisi olan faktörlerle açıklamaktadır. Neoklasik büyüme modelinde, bilgi üretimi, yani, teknik ilerleme yer alsa bile detaylı şekilde ele alınmamakta, hatta eksojen faktör olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, teknolojik ilerlemenin de yer almadığı sürece, kişi başına gelir seviyesinde yakınsamanın gerçekleşmeyeceği görülünce, 1980 yılından sonra durum değişmeye başlamakta ve teknik ilerlemeye hak ettiği önemi verilmektedir (Blomstrom ve Kokko, 2002, s. 9).

Teoride, beşeri sermaye geliştirmekte olan ülkelerde, DYSY'nin belirleyicisi olarak yer verilmiştir. Örneğin, Lucas (1990)'a göre, az gelişmiş ülkelerde yabancı yatırımların yapılmamasının nedeni olarak beşeri sermaye eksikliği olduğunu ifade etmiştir. Zhang ve Markusen (1999) modelinde ise, ev sahibi ülkede yetenekli (vasıflı) işgücünün varlığı çokuluslu şirketler için büyük önem taşıdığı ve böylece DYSY giriş hacmini etkilediğini ifade edilmiştir. Dunning (1988), işgücünün sahip olduğu beceri ve eğitim seviyesi, DYSY giriş hacminin yanı sıra, ÇUŞ tarafından yapılan faaliyetlerini de etkileyebileceğini ifade etmiştir (Noorbakhsh, Paloni ve Youssef, 2001, s. 1595).

Yeni modern iktisadi büyüme teorilerinde, teknik ilerleme, yeni bilgi üretimi dikkate alınmaktadır. Modern iktisadi büyüme teorileri, bilgi birikiminin sonucunda ortaya çıkan tekrar üretilebilir faktörlere sürekli veya ölçeğe göre artan getiri sağlayan modellere dayanmaktadırlar. Bilgi, bir bakımdan kamu malıdır ve Ar-Ge, eğitim ve bilgi üretimi için yapılan diğer yatırımlar, emek ve fiziksel sermaye için ölçeğe göre azalan getirileri önleyen dışsallıklar üretebilmektedir (Barro, 1990; Lucas, 1988; Grossman ve Helpman, 1990).

Blomström ve Kokko (2002), verimlilik ve teknolojinin yayılımlarının, DYSY'nin otomatik sonuçları olarak ortaya çıkmadığını ifade etmişlerdir. DYSY ile beşeri sermaye etkileşim haline girmektedir ve DYSY, yerli işgücüne bilginin yayılması için potansiyel oluşturmaktadır. Bu bağlamda, ev sahibi ülkenin beşeri sermaye seviyesi, o ülkenin ne kadar DYSY çekebileceği ve yerel firmaların sağlanan potansiyel yayılma faydalarını massetme durumu olup olmadığını belirlemektedir (Blomstrom ve Kokko, 2002, s. 10). Kısacası, DYSY, beşeri sermaye seviyesine bağlı olarak yapıldığı görülmektedir.

Sonuç olarak, ev sahibi ülkelerde beşeri sermaye seviyesinin büyük önem arz ettiği görülmektedir. Beşeri sermaye seviyesi yüksek olan ülkeler, teknoloji yoğun ÇUŞ daha kolay bir şekilde çekebilmekte ve böylece yerel işgücünün beceri ve gelişimine katkıda bulunabilmektedir. Diğer yandan, beşerî sermaye seviyesi düşük olan ülkeler, koşulları diğerlerine nazaran daha zayıf olmasından dolayı daha çok basit teknoloji kullanan ÇUŞ çekebilmekte ve böylece, yerel işgücünün öğrenme ve beceri geliştirmesinde sadece marjinal katkıda bulunabilmektedir (Blomstrom ve Kokko, 2002, s. 24).

3.4.3. Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkisi Teorik Çerçeve

Bir ülkenin gelişmişlik seviyesi, toplumsal refahın en önemli göstergesi olan iktisadi büyüme, iktisat literatüründe her zaman ilgi odağı olmuştur. Farklı iktisadi büyüme teorileri mevcut olmakla birlikte, Solow bunları şu üç dalga ile ifade etmiştir; birincisi, Harrod ve Domar'ın Büyüme Modeli, ikincisi, Neoklasik büyüme modeli ve nihayetinde, İçsel Büyüme Modeli (Solow R. M., 1994, s. 45). İçsel büyüme modeli,

emek ve sermaye faktörleri gibi, beşerî sermaye, bilgi, teknolojik ilerleme gibi faktörleri içselleştiren bir modeldir. Bu bağlamda, söz konusu faktörler eski modellerde kullanılmamış veya dışsal faktör olarak ele alınmıştır (Altay, 2005, s. 14).

Fiziki sermayenin yanı sıra iktisadi büyümede beşerî sermayenin de etkili olduğu İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kabullenmiştir. Bunun sonucunda, ekonomide istihdam, gelir dağılımı, verimlilik ve beşeri sermaye gibi değişkenlerin aralarındaki ilişki ele alınmaya başlanmıştır (Altay, 2005, s. 15). Beşeri sermaye, teknoloji yayılımı ve uluslararası sermaye hareketlerine imkân veren modelleri için büyük önem taşımaktadır (Barro, 1992).

3.4.3.1. Neoklasik Büyüme Modeli ve Beşeri Sermaye

Beşerî sermaye kavramı teoride iktisadi büyüme sürecinde olan önemi vurgulanmasına rağmen yine de teorik olarak ele alınmamıştır. İkinci dünya savaşından sonra GÜ ve GOÜ arasındaki fark açılmaya başlayınca beraberinde büyüme teorilerinin geliştirilmesini getirmiştir. Böylece, GÜ ve GOÜ'nin arasındaki gelişmişlik nedenleri araştırılmıştır.

Neo-klasik büyüme teorisi, iktisadi büyümeyi açıklarken geleneksel üretim faktörlerini kullanmıştır. Dolayısıyla, beşeri sermaye kavramının 1960'lı yıllara kadar dikkate alınmamasının sebebi olarak ifade edilebilir (Yaylalı ve Lebe, 2011, s. 30).

Solow tarafından 1956 yılında Neo-klasik büyüme teorisinin temelleri atılmıştır. Bu modele göre, iktisadi büyümeyi açıklamada Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kullanmak ile, ayrıca, iktisadi büyümeyi belirleyen ve fonksiyonun değişkenleri olarak nüfus artış hızı ve teknolojik gelişmeyi almıştır. Bu iki değişken modelde dışsal değişkenler olarak kabul edilmiştir (Solow, 1956, s. 66).

Solow büyüme modelinde teknolojik gelişmelerin neden kaynaklandığı konusunda inceleme yapmaması ve ele almaması sebebiyle konu dışında kalmaktadır (Yaylalı ve Lebe, 2011, s. 31).

Beşerî sermaye kavramının, iktisadi büyüme açısından en az fiziki sermaye kadar önemli olduğunu kabul edip, modele katılarak daha kapsamlı bir şekilde

araştırılmaya başlamıştır. Fakat, yine de beşerî sermaye sadece bir üretim faktörü olarak alındığından kalkınmaya olan etkileri gösterilmemiştir. Bu da teorilerin eksikliği olarak görülüp eleştirilmiştir ve 1980 yılından itibaren beşerî sermaye modelleri geliştiren içsel büyüme teorileri ortaya çıkmıştır (Gümüş, 2005, s. 82).

3.4.3.2. İçsel Büyüme Modeli ve Beşerî Sermaye

1980'li yıllara kadar neo-klasik büyüme teorileri, beşerî sermayeye gereken önem vermediğinden eleştirilmiştir. Bu bağlamda, beşerî sermayeyi de teorinin içinde model olarak alan, endojen unsurlarla açıklayan yeni iktisadi büyüme teorileri ortaya atılmıştır (Tuna ve Yumuşak, 2002, s. 7). Beşerî sermayenin bilgi ve yeteneklerden oluşması ve iktisadi büyümenin teknolojik ve bilimsel ilerlemeye bağlı olmasından dolayı, iktisadi büyüme beşerî sermayenin birikimine bağlı olmaktadır (Becker, Murphy, ve Tamura, 1990, s. 13).

Neo-klasik ve içsel büyüme teorileri arasındaki en büyük fark, Neo-klasiklerin sermayenin azalan getirisini, İçsel büyüme modelinin ise, sermayenin kapsamına beşerî sermayeyi de katmaları ile sermayenin artan getirisini kabul etmeleridir. Ayrıca, içsel büyüme modelleri, sermayenin artan getirisi, uzun vadede büyümeyi azaltmayacağı görüşlerini ileri sürmektedirler (Taban ve Kar, 2006, s. 161).

Beşerî sermayenin fonksiyonu olarak çıktı düzeyini kullanan Lucas (1988), daha önceki Uzawa (1965) çalışmasına atıfta bulunarak, uzun dönemde beşerî sermaye eğer sınırsız arttırılabilirse, sürdürülebilir büyümenin muhtemel olacağı görüşünü ileri sürmüştür (Temple, 2001, s. 59).

Lucas'ın yanı sıra, beşerî sermayenin üretime olan etkileri araştıran Rebelo (1991)'nin önemli katkısı olmuştur. Rebelo'ya göre, fiziki sermaye/beşerî sermaye oranı düşüş gösterdiğinde, iktisadi büyümenin hızlanacağı yönünde görüşlerini ortaya koymuştur. Jones (1996) ise, yeni bir model geliştirmektedir. Modelde, beşerî sermaye, bilgi üretimi, Ar-Ge ve ekonomik büyüme ilişkilerini ele almıştır (Yaylalı ve Lebe, 2011, s. 33).

Sonuç itibariyle, yukarıda anlatılan modellerde hem fiziksel sermaye hem de beşerî sermaye birer üretim faktörü olarak kabul edilmiş ve beşerî sermayenin sınırsız

büyüdüğü takdirde, sürdürülebilir büyümenin muhtemel olacağı açıklanmıştır. Ayrıca Lucas, bir insanın beşerî sermayesindeki meydana gelen artışın, sadece kendi verimliliğine değil aynı zamanda tüm üretim faktörlerinin üretkenliğine katkıda bulunduğunu ifade etmiştir (Kibritçioğlu, 1998, s. 224).

Özetle, bir ülkede yapılan yatırımlar ne kadar çok eğitim ve teknolojik altyapı üzerinde yapılırsa, o denli beşerî sermaye birikiminde pozitif etkiler yaratacaktır ve Lucas'ın da vurguladığı gibi bu durumun iktisadi büyüme üzerindeki etkisi, fiziki sermaye yatırımlarının etkisinden daha büyük olacaktır.

3.4.3.3. Beşerî Sermayenin Ekonomik Etkileri

Daha önce de ifade edildiği gibi, iktisadi büyümenin gerçekleştirilmesinde ve daha sonra sürdürülebilir büyüme niteliğine kavuşturmada etkileyen birçok faktör olmakla birlikte, bunlardan büyük önem arz eden bir faktör de beşerî sermayedir.

De La Fuente, beşerî sermaye ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi ele aldığı anda, beşerî sermaye ve büyümenin kuramsal modelleri, insanlardaki somutlaşan bilgi ve becerilerin doğrudan verimliliği ve bir ekonominin yeni teknolojiler geliştirme ve benimseme kabiliyetini arttırdığı hipotezi etrafında inşa edildiğini ifade etmiştir (De la Fuente, 2011, s. 4). Bu bağlamda, beşerî sermayenin rolü, iktisadi büyüme üzerinde olan dört etkisi aracılığıyla görülebilmektedir. Bunlar; eğitim, verimlilik, AR-GE ve istihdam olanakları etkileridir.

3.4.3.3.1. Eğitim Etkisi

Bir ülkenin refahı ve gelişimi şüphesiz ki, ülkede yaşayan toplumun sahip olduğu bilgi ve becerileriyle iktisadi büyümeye katkı yapması ile elde edilir. Toplumun eğitim seviyesi arttığı zaman, sosyo-ekonomik gelişmeye katkı ve verimlilik artışı sağlamaktadır. Bu bağlamda da, iktisadi büyümeyi etkilemektedir (Çakmak, 2008, s. 34).

Genel anlamda, eğitim konusu ele alınırken, her daim onun faydalarından bahsedilmektedir. Eğitimden meydana gelen bütün etkileri ölçme gibi bir durum mümkün olmamakla birlikte, kazanılan bilgi, beceriler topluma yayılmaktadır. Diğer faktörlerden farklı olarak, bilgi kullanıldıkça artma özelliğine sahiptir. Böylece, bu özellik, stratejik olarak ve sosyal anlamda onu önemli kılmaktadır (Erdoğan, 2010, s. 327). Bilgi ve beceri arttıkça, beşeri sermayenin geliştiği anlamına gelir ve ülkenin verimliliğine katkı sağlamaktadır. Bu da, iktisadi büyümeye pozitif şekilde yansımaktadır.

Genel olarak, eğitimdeki parametrelerin değişimi, beşerî sermayeyi geliştirmektedir. Son yıllarda, özellikle eğitimin önemi vurgulanmaktadır. Tüm ülkeler, iktisadi büyüme ve gelişmeye ulaştıran yolun eğitimden geçtiğini savunmaktadırlar (Afşar, 2009, s. 88).

3.4.3.3.2. Verimlilik Etkisi

Beşerî sermaye yatırımları iktisadi büyüme üzerinde birçok farklı etkisi olduğu gibi verimlilik açısından da etkilemektedir.

İktisadi büyümenin sürdürülebilir olması çok büyük önem arz etmektedir. Sürdürülebilir büyüme için ise bazı “kriterler” yerine getirilmelidir; ülkenin sahip olduğu faktörleri açısından donanımlı olması ya da üretimin verimliliğinde artış olması gerekmektedir. Bu ise, üretimde kullanılacak girdilerin önemini ortaya çıkartmaktadır. En önemlisi de, emek girdinin verimliliğinin artmasıdır. Yani, üretimde kullanılan fiziksel veya zihinsel emeğinin asıl kaynağı beşeri sermaye yatırımdır (Gümüş, 2005, s. 53). Özetle, baştan sona sürece neden olan, beşeri sermaye yatırımlarıdır.

Bir kısır döngü şeklinde, beşeri sermaye yatırımları → üretim girdileri → emek faktörü → verimlilik artışı → beşeri sermaye yatırımları olarak ifade edilebilir.

3.4.3.3.3. AR-GE Etkisi

Beşerî sermayenin, iktisadi büyümeye pek çok etkisinin yanı sıra AR-GE açısından da etkileri mevcuttur. Beşerî sermaye, insanların bilgi, becerileri, vb. şeklinde özelliklerinin yanı sıra, teknolojik gelişmeye de neden olan bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar, teknolojik gelişimin temel faktörü olmaları ile büyük önem arz etmektedir.

Beşerî sermaye tarafından yaratılan AR-GE etkisi ile ortaya çıkan teknolojik gelişme pozitif dışsallıklarla yeni ürün, bilgi ve teknolojinin daha dengeli bir şekilde firma, bölge ve ülkeler arasında yayılması açısından önemli rol oynamaktadır. Beşerî sermayenin dışsallıkları, elde edilen bilimsel bilgilerin yardımıyla ülkelerin daha yenilikçi ve öncü olmalarına olanak sağlamaktadır (Gümüş, 2005, s. 55).

Harberg'e göre, beşeri sermayenin iktisadi büyüme mayası ve mantar olmak üzerinde iki farklı şekilde etkilidir (Harberg, 1998, s. 4). Beşerî sermaye ve bilgi, mayası gibi, dışsallıklarla ekonomiye eşit oranda verimliliği artırırken, beşeri sermaye neticesinde ortaya çıkan teknolojik yenilikleri, mantar gibi, tüm ekonomiye değil de bazı sektörlerle ani verimlilik artışları sağlamaktadır. Bu bağlamda, beşerî sermaye birikim seviyesi daha yüksek olan ülkeler, başka ülkelere sevkedilen teknolojiyi daha seri bir şekilde adaptasyon sürecinden geçirir ve yeni icatların, ürün geliştirmelerin de daha kolay olacağı ifade edilmiştir. Ülkeler arasındaki iktisadi büyüme farklılık nedenlerinden biri olarak beşerî sermaye birikim farklılıkları da gösterilebilir (Gümüş, 2005, s. 55).

Beşerî sermaye ile teknolojik gelişim arasında bir ilişkisi söz konusu olduğu aşikâr. Bir ülkede beşerî sermaye birikimi, teknolojik gelişmeleri artırırken, artan teknolojik gelişmelerin sonucunda beşerî sermayenin değerini de arttırmakta ve böylece döngü oluşturmaktadır (Galor ve Weil, 1999, s. 152).

Özetle, gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerinin seviyesine ulaşmak için öncelikli yapmaları gereken, beşerî sermaye yatırımlarına önem vermeleridir. Yapılacak beşerî sermaye yatırımları sonucunda ortaya çıkan verimlilik ve teknolojik ilerlemeler, gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmak için, beşerî sermayenin sağladığı dışsallıklarından faydalanılması durumunda mümkün hale gelebilmektedir.

3.4.3.3.4. İstihdam Olanakları Etkisi

Beşerî sermaye, iktisadi büyümeyi diğer etkilerinin yanında, istihdam olanakları sağlamada da etkilemektedir. DYSY'ler ekonomiye, işgücünü hem nitelik hem de nicelik açısından yetiştirmede katkı sağlayarak etkisini ortaya koymaktadır. Ogawa, Jones ve Williamsons bir ülke ekonomisinin gerekli nitelikte beşeri sermayeye sahip olması halinde, uzun vadeli istihdam istikrarının sağlanabileceği konusunda hemfikirdirler (Gümüş, 2005, s. 53).

Bir ülkenin beşerî sermaye birikimi yüksek olduğunda, daha nitelikli, esnek ve akışkan bir işgücüne sahip olacaktır. Beşerî sermayenin ekonomide yaratacağı yeni iş olanakları nitelikli işgücü açısından büyük öneme sahiptir. Çünkü, nitelikli işgücünün yeni iş olanaklarından yararlanma imkânı işsiz kalmayı önlemektedir. Yaratılan yeni iş olanaklarına yapılacak beşeri sermaye yatırımı ise, işgücünün daha uzun vadeli bulunduğu pozisyonda kalmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda, verimlilik ve üretimde artış söz konusu olacaktır (Gümüş, 2005, s. 53). Tüm bunların gerçekleşmesine neden olan beşeri sermaye, beşeri sermaye yatırımları ve yeni bilgi üretimi, teknolojik gelişmeler arasında sıkı ilişki vardır (Kibritçioğlu, 1998, s. 215).

4. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DYSY VE İKTİSADİ BÜYÜME GELİŞİMİ 2000-2017

Çalışmanın bu bölümünde, 2000’li yılların başından günümüze gelişmekte olan ülkelerdeki DYSY ile iktisadi büyümenin gelişimi analiz edilmiştir. 2000-2017 dönemini üç alt başlıkta tasnif ederek, 2000-2005, 2005-2010 ve 2010-2017 için tablo ve grafik oluşturulmuştur. Yıllar arasındaki gelişim, UNCTAD tarafından yayınlanan yıllık raporlarından faydalanarak açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin verilerine de yer vererek GOÜ ile karşılaştırma açısından katkı sunmaktadır.

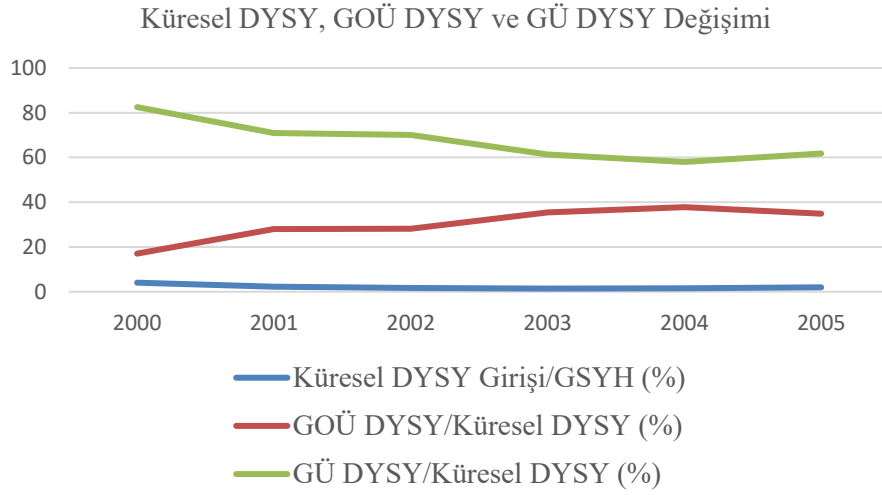
4.1. Gelişmekte Olan Ülkelerde DYSY Gelişimi

4.1.1. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2000-2005

Tablo 3. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2000-2005

Yıl	Küresel DYSY Artışı (%)	Küresel DYSY Girişi/GSYH (%)	GOÜ DYSY/Kürese 1 DYSY (%)	GÜ DYSY/Kürese 1 DYSY (%)	GOÜ DYSY/GSYH (%)	GÜ DYSY/GSYH (%)
2000	26,23	4.05	17.05	82.52	3.21	4.32
2001	-43,13	2.32	27.95	70.98	3.03	2.13
2002	-23,66	1.70	28.17	70.12	2.27	1.54
2003	-6,65	1.41	35.39	61.37	2.41	1.12
2004	25,78	1.58	37.80	58.01	2.77	1.20
2005	37,01	2.00	34.93	61.84	2.97	1.66

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

Şekil 1. Küresel DYSY, GOÜ DYSY ve GÜ DYSY 2000-2005 Gelişim Grafiği

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

2000 yılında küresel DYSY akışları, önemli ölçüde artış göstererek rekor seviyeye ulaşmıştır. DYSY, söz konusu yılda dünya hasılası, sermaye oluşumu ve dünya ticaretinden %18 oranında daha hızlı bir artış göstererek, 1,3 trilyon dolara ulaşmıştır. GÜ akan DYSY, %21 oranında artarak, 1 trilyon dolara yükselmiştir. GOÜ akan DYSY da yükselme göstererek 240 milyar dolara ulaşmıştır. Fakat, GOÜ'deki DYSY'nin dünyadaki toplam DYSY akımları içerisindeki payı yılın ikinci döneminde, 1994 yılındaki %41'lik yükselişe göre, %19 düşüş göstermiştir (UNCTAD, 2001, s. 9).

2001 yılında küresel DYSY sert bir şekilde gerilemiştir. Söz konusu yılda, DYSY girişleri %51 oranında azalma göstermiştir. 1991 yılından itibaren gözlemlenen istikrarlı bir büyüme trendi ve DYSY'nin 1999 ve 2000 yıllarındaki artışının ardından bu denli büyük bir gerilemenin iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, endüstrileşmiş ülkelerdeki aktivitelerin yavaşlamış olması ve ikincisi ise, borsadaki sert düşüşlerdir. Yeni DYSY'leri yönlendiren sınır ötesi birleşme ve devralmaların yavaşlaması DYSY girişleri üzerinde belirleyici olmuştur. GÜ'de %59 DYSY düşüşü yaşanırken, GOÜ'lerde %14 oranında düşüş gerçekleşmiştir. DYSY akışlarında görülen bu gerilemeden, Orta ve Doğu Avrupa geçiş ekonomileri daha az etkilenmiştir. 2001 yılında küresel DYSY girişleri 735 milyar dolar, DYSY çıkışları ise 621 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir. 2000 yılında GÜ'de DYSY girişleri 1 trilyon dolar iken, 2001 yılında yarı yarıya düşerek 503 milyar dolara gerilemiştir. GOÜ'de DYSY girişlerindeki

azalma, nispi olarak daha azdır. GOÜ’de, DYSY girişleri 2000 yılında 238 milyar dolar iken, 2001 yılında %14 oranında gerileyerek 205 milyar dolara ulaşmıştır (UNCTAD, 2002, s. 3).

2002 yılında küresel DYSY girişleri, 2001 yılındaki düşüş trendini devam ettirerek, 651 milyar dolara gerilemiştir. Söz konusu yılda, 195 ekonomiden, 108’inde DYSY akışları azalma göstermiştir. Bu azalmanın ardındaki ana neden, dünyadaki büyüme oranlarının gerilemiş olması ve kısa vadede toparlanma yönündeki beklentilerin düşük olmasıdır. Bunun yanı sıra, borsa değerlerinin düşmüş olması, azalan şirket karlılıkları ve bazı endüstrilerde yeniden yapılanma hızındaki yavaşlama ile birlikte kimi ülkelerdeki özelleştirme uygulamalarının gerilemesi de DYSY akışlarındaki düşüşte önemli rol oynamıştır.

Hem GÜ, hem de GOÜ’de DYSY akışları %22 oranında düşüş göstermiştir. GÜ’de DYSY girişleri 460 milyar dolara, GOÜ’de ise, 162 milyar dolara gerilemiştir. DYSY girişlerindeki azalmanın yarısını ABD ve Birleşik Krallık teşkil etmektedir. GOÜ bölgelerden, Latin Amerika ve Karayipler 2002 yılında DYSY’de %33 oranındaki üç yıl üst üste gelen sert düşüşten negatif yönde etkilenmiştir. Afrika ise, %41 oranında düşüş göstermiştir. 53 milyar dolarlık rekor düzeyde DYSY girişi çeken Çin nedeniyle, Asya ve Pasifik, DYSY girişlerinin en az düşüş gösterdiği bölgeler arasında yer almıştır. Bunun dışında, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, DYSY girişlerini 29 milyar dolarlık rekor bir düzeye yükselterek, bu anlamdaki en iyi bölgeler arasında yer almıştır (UNCTAD, 2003, s. 3).

2003 yılında küresel DYSY girişleri, art arda üçüncü yıl boyunca gerileyerek %18 oranında azalarak, 560 milyar dolara düşmüştür. GÜ’de 2002 yılına göre, 2003 yılında DYSY girişleri 367 milyar dolarlık bir düzey ile %25 oranında gerilemiştir. Küresel ölçekte ise, 193 ülkeden, 111’inde DYSY girişlerinde artış gözlemlenirken, geriye kalan 82 ülkede düşüş yaşanmıştır. ABD’ye akan DYSY’nin düzeyi %53 gerileyerek 30 milyar dolara düşmüştür. Bu düzey, son 12 yılın en düşük seviyesidir. Orta ve Doğu Avrupa’da DYSY girişleri, 31 milyar dolardan, 21 milyar dolara gerilemiştir. Bu süreçte, iyileşme süreci yaşayan tek ülke grubu GOÜ’dür. GOÜ, %9 oranında DYSY girişlerinde artış elde ederek, 172 milyar dolara ulaşmıştır. GOÜ grupları için sonuçlar homojen değildir. Afrika, Asya ve Pasifik’te bu dönemde DYSY

girişlerinde artış yaşanırken, Latin Amerika ve Karayipler’de ise devam eden düşüşler tecrübe edilmiştir (UNCTAD, 2004, s. 3).

2004 yılında GOÜ liderliğinde DYSY girişleri artmaya devam etmiştir. Küresel DYSY hareketlerinde art arda üç yıl boyunca tecrübe edilen düşüşün ardından, 2004 yılında GOÜ’deki yaşanan artışla birlikte hafif bir toparlanma sürecinin başladığı söylenebilir. Dünyada 2004 yılı DYSY girişleri, 2003 yılına göre %2 oranında yükselerek, 648 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. GOÜ’nün küresel DYSY girişleri içindeki payı %40 oranında artarak, 233 milyar dolara çıkmıştır. 1997 yılından itibaren DYSY girişleri anlamında, GOÜ’de tecrübe edilen en yüksek seviye %36 iken, bu oran 2004 yılında %40’a ulaşarak yeni bir tepe noktası kaydedilmiştir. GÜ’de ise, DYSY girişlerinde %14 oranında düşüş yaşanmıştır. ABD, en fazla DYSY alan ülke olarak bir numaralı yerini korurken, onu Birleşik Krallık ve Çin takip etmiştir (UNCTAD, 2005, s. 7).

2005 yılında DYSY girişlerinde iki yıl üst üste yaşanan artış ile birlikte yabancı yatırımların önemi ön plana çıkmıştır. 2004 yılındaki %27’lik artışın ardından, 2005 yılında küresel DYSY girişleri %29 oranında yükselerek 916 milyar dolara ulaşmıştır. GÜ’de 2004 yılına göre, 2005 yılında %37 oranında artış göstererek 542 milyar dolara ulaşmıştır. GOÜ’de ise, 334 milyar dolarlık bir DYSY girişi ile 2005 yılına kadar kaydedilen en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. Küresel DYSY girişlerinden, GÜ %59 oranında pay alırken, GOÜ %36 oranında, Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu ise %4 civarında pay almıştır. İngiltere, 2005 yılında 165 milyar dolarlık DYSY alarak, en fazla yabancı yatırım yapılan ülke olmuştur. Bir miktar gerilemeye rağmen en fazla DYSY alan ikinci ülke ABD’dir. GOÜ arasında en fazla DYSY alan ülkeler sırasıyla, Singapur, Meksika ve Brezilya’dır. Bölgesel olarak değerlendirildiğinde, 25 Avrupa Birliği üyesinin DYSY anlamında en cazip ülkeler grubunu teşkil ettiği söylenebilir. Söz konusu ülkeler grubu, neredeyse küresel DYSY’nin yarısına yakını çekerek, 422 milyar dolarlık yabancı yatırım değerine ulaşmıştır. Güney, Doğu ve Güneydoğu Asya küresel DYSY toplamının beşte birini oluşturmaktadır. Doğu Asya ülkeleri ise, bölgesel DYSY payının yaklaşık dörtte üçüne sahiptir. Sırayla, Kuzey Amerika 133 milyar dolar, Güney ve Orta Amerika 65 milyar dolarlık DYSY girişi ile Doğu Asya ülkelerini takip etmektedir. Batı Asya ise, %85 oranında DYSY girişleri sağlayarak 34 milyar dolara ulaşmıştır. Afrika bölgesi 2005

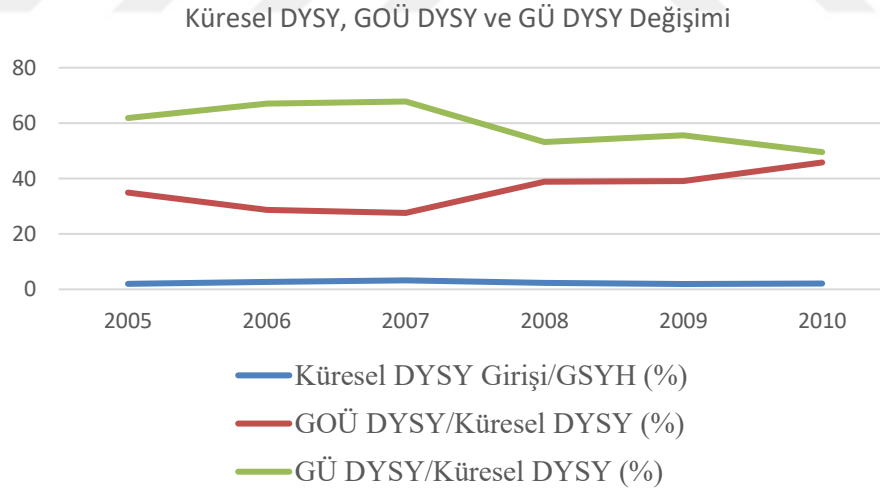
yılında aldığı 31 milyar dolar değerindeki DYSY ile o güne kadar gerçekleştirdiği en yüksek yabancı yatırım düzeyine ulaşmıştır (UNCTAD, 2006, s. 83).

4.1.2. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2005-2010

Tablo 4. GOÜ ve GÜ’de Küresel DYSY Gelişimi 2005-2010

Yıl	Küresel DYSY Artışı (%)	Küresel DYSY Girişi/GSYH (%)	GOÜ DYSY/Küresel DYSY (%)	GÜ DYSY/Küresel DYSY (%)	GOÜ DYSY/GSYH (%)	GÜ DYSY/GSYH (%)
2005	37,01	2.00	34.93	61.84	2.97	1.66
2006	47,91	2.73	28.73	67.07	3.10	2.54
2007	34,93	3.26	27.59	67.81	3.34	3.16
2008	-21,58	2.33	38.90	53.18	3.16	1.83
2009	-20,61	1.95	39.10	55.66	2.56	1.61
2010	16,36	2.08	45.81	49.55	2.89	1.61

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

Şekil 2. Küresel DYSY, GOÜ DYSY ve GÜ DYSY 2005-2010 Gelişim Grafiği

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

2006 yılında küresel DYSY girişleri artış göstererek %38 büyüme ile 1,306 milyar dolara ulaşmıştır. Üç yıl art arda büyüme göstererek, 2000 yılındaki 1,411 milyar dolarlık rekor düzeyine yaklaşmıştır. DYSY girişleri, GÜ, GOÜ ve Güney Doğu

Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan oluşan geçiş ekonomileri olmak üzere, her üç ülke grubunda artış göstermiştir. Yaşanan küresel DYSY girişlerindeki artış, dünyada şirketlerin karlarını olumlu yönde etkileyerek hisse senedi fiyatlarını yükseltmiş, bu gelişmeler sınır ötesi birleşme ve devralmaların artmasına imkân tanımıştır. Sınır ötesi birleşmeler ve devralmalar DYSY girişlerinin önemli bir kısmını teşkil etmekle birlikte, gelişmekte olan ve geçiş ekonomilerinde özellikle yeşil alan yatırımlarında da önemli artışlar gözlemlenmektedir. Artan şirket karlarına bağlı olarak, yeniden yatırım yapma imkânının artmış olması DYSY girişleri üzerinde önemli bir belirleyicidir. Yeşil alan yatırımları 2006 yılında küresel DYSY girişlerinin %30'una, GOÜ'de ise yaklaşık %50'sine karşılık gelmektedir. GÜ'de, 2004 ve 2005 yıllarına kıyasla DYSY girişleri %45 oranında artış göstererek, 857 milyar dolara ulaşmıştır. GOÜ'de DYSY girişleri 2005 yılına göre %21 artış kaydederek, 379 milyar dolara ulaşmıştır. Geçiş ekonomileri ise, bir önceki yıla göre %68 artmış ve 569 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. 2006 yılında GOÜ ve geçiş ekonomileri DYSY girişi anlamında en yüksek seviyelerine ulaşmış bulunmaktadır. GÜ'de önde gelen ülke ABD olmakla birlikte, takibinde Birleşik Krallık ve Fransa yer almaktadır. GOÜ'de ise, en fazla DYSY girişi alan ülkeler arasında, Çin, Hong Kong (Çin) ve Singapur varken, geçiş ekonomilerinden Rusya Federasyonu önde gelmektedir (UNCTAD, 2007, s. 66).

2007 yılında küresel DYSY girişleri dört yıl üst üste artış göstererek, 2000 yılındaki rekor düzeyinin üzerine çıkmıştır. %30 oranındaki bu artışla birlikte, DYSY girişleri 1,833 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. 2007 yılının ikinci yarısında başlayan finansal krize rağmen, GÜ, GOÜ ve Güneydoğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda bulunan geçiş ekonomileri olmak üzere, üç ülke grubunda DYSY girişlerinde sürekli büyüme gözlemlenmiştir.

2007 yılında GÜ'de, DYSY girişi 1,248 milyar dolara ulaşmıştır. En fazla DYSY girişi alan ülkeler başta ABD olmak üzere, İngiltere, Fransa, Kanada ve Hollanda'dır. AB, GÜ'de DYSY girişlerinin neredeyse üçte ikisini alan ev sahibi bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. GOÜ'de ise, DYSY girişleri 2006 yılına göre %21 oranında artış göstererek 500 milyar dolarlık en yüksek düzeyine ulaşmıştır. 2007'de Güneydoğu Avrupa ve BDT'de, DYSY girişleri %50 oranında artarak 86 milyar dolara yükselmiştir. Bölgede, bu nedenle yedi yıl üst üste kesintisiz büyüme gerçekleşmiştir.

GOÜ ve geçiş ekonomileri arasında en fazla DYSY girişi olan ülkeler, Çin, Hong Kong (Çin) ve Rusya Federasyonu'dur (UNCTAD, 2008, s. 9).

DYSY girişleri, küresel finans krizinin etkisiyle keskin bir düşüş yaşamıştır. DYSY girişleri, 2007 yılındaki 1,979 milyar dolarlık tarihi yükselişten sonra 2008 yılında %14 gerileyerek 1,697 milyar dolara düşmüştür. Bu düşüş 2009 yılında da devam etmiştir. 96 ülkenin verilerine dayanarak DYSY girişlerinin 2009 yılın ilk çeyreğinde 2008'in aynı dönemine kıyasla %44 oranında daraldığı görülmektedir. 2008 Krizi'nin baş göstermesi DYSY akışlarının görünümünü değiştirmiştir. GOÜ ve geçiş ekonomilerinde DYSY girişlerinin küresel DYSY içindeki payı 2008 yılında %43'e ulaşmıştır. GOÜ'de DYSY girişleri bir önceki yıla göre, 2008 yılında %17 oranında artış göstererek 621 milyar dolara çıkmıştır. Küresel finans krizinin etkisi GÜ, GOÜ ve geçiş ekonomileri üzerinde farklılıklar göstermektedir. 2008 yılında krizin merkezi olan GÜ'de DYSY girişleri düşerken (%29), GOÜ ve geçiş ekonomilerinde artış göstermiştir. Coğrafi farklılıklar 2008 yılının sonu ve 2009 ilk dönemi itibariyle ortadan kalkmaya başlamış ve DYSY girişlerinde küresel anlamda bir düşüş ortaya çıkmıştır (UNCTAD, 2009, s. 3).

2009 yılında, altı yıllık kesintisiz büyümeden sonra GOÜ ve geçiş ekonomilerinde, DYSY girişleri %27 oranında gerileyerek, 548 milyar dolara düşmüştür. Küresel DYSY girişleri, 2008 yılında %16 geriledikten sonra, 2009 yılında %37'lik bir düşüşle 1,114 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. GOÜ ve geçiş ekonomileri finansal krizlere karşı GÜ'ye nazaran daha dirençlidir. Söz konusu ülkelerde, DYSY girişlerindeki daralma (%44) GÜ'deki daralmadan daha azdır. GOÜ'lerin ve geçiş ekonomilerinin küresel DYSY girişlerindeki payı artmaya devam etmektedir. Bu ülke gruplarının, tarihte ilk defa küresel DYSY girişlerinin yarısını massettiği görülmektedir. 2010 yılının ilk yarısında küresel DYSY girişleri ılımlı fakat düzensiz bir şekilde toparlanmaya başlamıştır. Toparlanma, 2009 yılında yaşanan DYSY girişlerindeki sert düşüşlerinin ardından gerçekleşmiştir (UNCTAD, 2010, s. 2).

2010 yılında küresel endüstriyel üretim ve ticaret kriz öncesindeki değerine geri dönmüştür. Söz konusu yılda küresel DYSY girişleri ise, %5 oranında artarak 1,24 trilyon dolara ulaşmıştır. Ancak, bu düzey kriz öncesindeki ortalamanın %15 altındadır. 2010 yılında en fazla DYSY girişi alan 20 ev sahibi ülkenin yarısı GOÜ veya geçiş ekonomileridir. Bu bağlamda, GÜ'de DYSY girişleri azalmaya devam etmiştir.

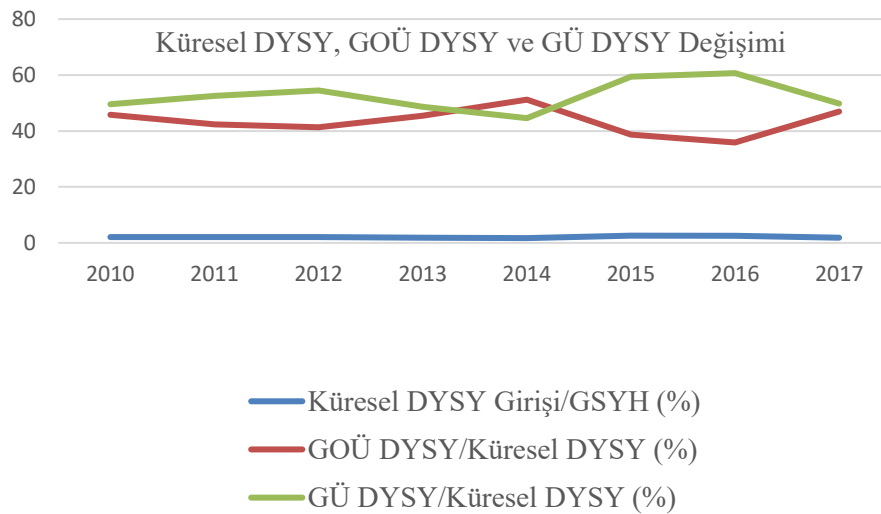
GOÜ'lerin DYSY girişleri bir önceki yıla göre %12 artarak 574 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artışın arkasındaki nedenlerden bazıları, sınır ötesi şirket birleşmeleri ve evliliklerine zemin hazırlayan artan iç talep, şirket varlıklarındaki artış, karlılık ve piyasa büyümesi gibi güçlü ekonomik yapıdır. GÜ'lere olan DYSY girişi %1'den daha az bir oranda daralarak 602 milyar dolara gerilemiştir. 2010 yılında DYSY stoku %7 seviyesinde artarak, küresel sermaye piyasalarındaki performans artışı, yüksek karlılık ve GOÜ'de sağlıklı iktisadi büyüme sebebiyle 19 trilyon dolara ulaşmıştır (UNCTAD, 2011, s. 5).

4.1.3. GOÜ ve GÜ'de Küresel DYSY Gelişimi 2010-2017

Tablo 5. GOÜ ve GÜ'de Küresel DYSY Gelişimi 2010-2017

Yıl	Küresel DYSY Artışı (%)	Küresel DYSY Girişi/GSYH (%)	GOÜ DYSY/Küresel DYSY (%)	GÜ DYSY/Küresel DYSY (%)	GOÜ DYSY/GSYH (%)	GÜ DYSY/GSYH (%)
2010	16,36	2.08	45.81	49.55	2.89	1.61
2011	14,27	2.13	42.35	52.59	2.62	1.81
2012	0,45	2.10	41.37	54.50	2.40	1.91
2013	-9,48	1.86	45.50	48.63	2.26	1.54
2014	-6,09	1.70	51.20	44.58	2.29	1.30
2015	43,54	2.58	38.73	59.40	2.55	2.64
2016	-2,80	2.48	35.88	60.68	2.30	2.55
2017	-23,44	1.79	46.91	49.82	2.12	1.54

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

Şekil 3. Küresel DYSY, GOÜ DYSY ve GÜ DYSY 2010-2017 Gelişim Grafiği

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

2011 yılındaki DYSY girişleri küresel ekonomide yaşanan türbülansa rağmen, %16 oranında (1.5 trilyon dolar) artarak kriz öncesindeki ortalamasının üzerine çıkmıştır. Fakat, bu düzey 2007 yılındaki zirve değerinin %23 gerisindedir. Söz konusu yılda, belli başlı tüm ülke gruplarında DYSY girişleri artış göstermekle birlikte bu sürecin arkasında yatan temel faktörler, ÇUŞ'ların yüksek karlılığı ve nispi olarak GOÜ'deki güçlü büyüme oranlarıdır. GÜ'de DYSY girişleri %21 oranında artmış ve 748 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. GOÜ'de ise, %11 oranında artışla 684 milyar dolar ile rekor seviyesine ulaşmıştır. Geçiş ekonomilerinde DYSY girişi %25'lik bir artışla 92 milyar dolar düzeyine yükselmiştir. Sırasıyla, GOÜ ve geçiş ekonomileri %45 ve %6 oranlarında küresel DYSY girişlerinden pay almıştır (UNCTAD, 2012, s. 3).

2012 yılında küresel DYSY, %18 oranında azalma göstererek 1,35 trilyon dolar düzeyine gerilemiştir. Bu gerileme, küresel düzeyde pozitif artış gösteren GSYİH, uluslararası ticaret ve istihdam verileriyle tezat teşkil etmektedir. Belli başlı ülkelerin bir çoğunda yaşanan iktisadi kırılganlık ve politika belirsizliği yatırımcıları temkinli olmaya itmiştir. Daha da ötesi, birçok ÇUŞ varlıklarını yeniden yapılandırmak ve kaynaklarını geri çekerek yerlerini değiştirmek suretiyle sınır ötesi yatırımlarını şekillendirilmişlerdir (UNCTAD, 2013, s. 2).

2012 yılında yaşanan yavaşlamanın ardından, 2013 yılında küresel DYSY tekrar büyüme trendine geçmiştir. Söz konusu yılda, küresel DYSY girişlerindeki artış %9 (1,45 trilyon dolar)'dur. 2013 yılında GOÜ, DYSY'de liderliğini korumuştur. GÜ'de DYSY girişleri %9 oranında artarak 566 milyar dolara yükselmiştir. GÜ'lerin küresel DYSY'deki payı %39'dur. GOÜ'lerin küresel DYSY'den aldıkları pay 778 milyar dolar ile %54 oranına karşılık gelmektedir. Geçiş ekonomileri ise, 108 milyar dolara ulaşmıştır. GOÜ ve geçiş ekonomileri, DYSY girişleri sıralamasında ilk 20'nin yarısını oluşturmaktadır (UNCTAD, 2014, s. 2).

2014 yılında küresel DYSY girişleri gerilemiştir. Küresel DYSY girişlerinin gerilemesindeki nedenler, küresel ekonomideki kırılganlık, yatırımcıların beklentilerindeki belirsizlik ve yüksek jeopolitik risklerdir. Bütün bu gerekçelerle, 2014 yılında DYSY girişleri %16 oranında azalarak, 1,23 trilyon dolara gerilemiştir. Bazı

büyük DYSY çıkışları, yeni yatırımlar ile dengelenmiştir. DYSY akışlarındaki gerileme, iktisadi büyüme, istihdam, ticaret ve brüt sabit sermaye oluşumu ile tezat teşkil etmektedir. GOÜ'ye yapılan DYSY girişleri %2 oranında artarak 681 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Dolayısıyla, GOÜ DYSY girişlerindeki liderlik pozisyonunu genişletmiştir. DYSY girişlerinin en büyük alıcısı Çin olmuştur. Dünyanın en fazla DYSY çeken 10 ülkesinden 5'i GOÜ'dür. GÜ ise, DYSY girişleri %28 oranında daralarak, 499 milyar dolar düzeyine düşmüştür (UNCTAD, 2015, s. 2).

2015 yılında DYSY girişleri güçlü bir toparlanma göstermiştir. Küresel DYSY akışları, 2008-2009 küresel ekonomik ve mali krizden sonra %38 oranında artış göstererek 1,76 trilyon dolara ulaşmıştır. GÜ'ye akan DYSY neredeyse iki katına çıkarak 962 milyar dolara ulaşmıştır. GÜ, 2014 yılındaki DYSY girişleri payını %41'den, 2015 yılında %55'e çekerek dengeyi kendi lehlerine doğru dönüştürmüşlerdir. ABD'de 2014 yılında DYSY giriş seviyesi düşük olmakla birlikte, 2015 yılında dört katına çıkmıştır. GOÜ ise, 2014 yılına kıyasla, 2015 yılında DYSY girişlerinde %9 oranında artış kaydederek, 765 milyar dolara ulaşmıştır. Gelişmekte olan Asya, uluslararası yatırımlardan, DYSY girişleri olarak yarım trilyon dolara ulaşarak ve dünyanın en fazla DYSY çeken bölgeleri arasında yer almıştır. Afrika, Latin Amerika ve Karayip'lerin DYSY akışları yavaşlamıştır. GOÜ, dünyanın en fazla DYSY alan ilk 10 ev sahibi ekonomi arasında yer almaya devam etmiştir (UNCTAD, 2016, s. 4).

2016 yılında küresel DYSY girişleri %2 oranında azalarak, 1,75 trilyon dolara gerilemiştir. 2015 yılındaki güçlü artışın ardından 2016 yılında artış trendini kaybeden küresel DYSY girişleri, toparlanmanın inişli çıkışlı olacağını işaret etmektedir. Gerçekleşen düşüşün ardındaki nedenler arasında zayıf iktisadi büyüme ve önemli politika riskleri sayılabilir. GOÜ'de DYSY akışları %14 oranında düşüş göstererek, 646 milyar dolara gerilemiştir. 2016 yılında Asya'da DYSY girişleri %15 oranında azalarak, 443 milyar dolara düşmüştür. Son beş yılın ardından gelen bu ilk gerileme, Güney Asya dışındaki birçok bölgede DYSY'deki iki haneli düşüşle birlikte nispi olarak yaygınlaşmıştır. Afrika'nın DYSY akışları %3 oranında gerileyerek, 59 milyar dolara ulaşmıştır. DYSY'deki düşüş eğilimi Latin Amerika ve Karayipler'e doğru hızlanarak, yüzde 14 oranında azalma ile birlikte 142 milyar \$ 'a düşmüştür. Bu gerilemenin ardındaki nedenler ekonomik durgunluk, düşük emtia fiyatları ve ihracat üzerindeki baskılardır. 2015 yılında yaşanan anlamlı büyüme oranı ile GÜ'de DYSY akışları artış

göstermiştir. GÜ’de DYSY girişleri %5 oranına artarak, 1 trilyon dolar değerine ulaşmıştır. Bu artışla birlikte, GÜ’nün küresel DYSY girişlerindeki payı %59’a çıkmıştır (UNCTAD, 2017, s. 11).

2017 yılında küresel DYSY akışları %23 oranında düşüş göstererek 1,43 trilyon dolara gerilemiştir. Bu durum, GYSH ve ticaretteki hızlı büyümenin aksine bir durumdur. Yaşanan düşüşün kısmi nedeni, sınır ötesi birleşmeler ve devralmaların değerindeki %22’lik azalmadır. Ancak 2016 yılında doğrudan yabancı yatırım rakamlarını yapay bir şekilde yükselten bir defaya mahsus yapılan büyük anlaşmalar ve kurumsal yeniden yapılanma düzenlemelerine rağmen, 2017’deki DYSY düşüşü önemli bir düzeydedir. Yeşil alan yatırımlarındaki %14’lük düşüş gelecek dönemlerdeki daralmalara işaret etmektedir. GOÜ’de 2016 yılındaki %10’luk düşüşte herhangi bir iyileşme gözlemlenmemiş, DYSY girişleri 2017 yılında 671 milyar dolar düzeyinde sabit kalmıştır. Afrika’nın DYSY akışları, 2016 yılına göre, 2017 yılında %21 oranında gerileyerek, 42 milyar dolara ulaşmıştır. Düşüş, daha çok büyük emtia ihracatçılarında yoğunlaşmıştır. Gelişmekte olan Asya bölgesine DYSY akışları 476 milyar dolar düzeyinde sabitlemiştir. Bölge, dünyanın en fazla DYSY çeken bölgesi olma ünvanını yeniden kazanmıştır. Latin Amerika ve Karayipler’de DYSY girişleri %8 oranında artarak, bölgede yaşanan ekonomik iyileşmesi ile birlikte 151 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Bu yükseliş, altı yılının sonunda gerçekleşen ilk yukarı yönelim olmakla birlikte, 2011 yılında tecrübe edilen üretim artışı sırasındaki zirve değerinin gerisindedir. GÜ’de ise, DYSY girişleri %37 oranında keskin bir şekilde gerileyerek, 712 milyar dolara düşmüştür. 2016 yılında gerçekleştirilen daha az miktardaki büyük anlaşmalar ve şirket düzenlemelerinin şekillendirdiği yatırım ortamında sınırlar ötesi şirket birleşme ve evlilikleri %29 oranında düşüş kaydetmiştir (UNCTAD, 2018, ss. 3-4).

4.2. Gelişmekte Olan Ülkelerde Küresel GSYH Gelişimi

GSYH’nin değişimi, ülke ekonomilerindeki büyüme ve daralmaları en net biçimde gösteren makroekonomik göstergelerinden bir tanesidir. Bu bölümde, GOÜ’deki GSYH

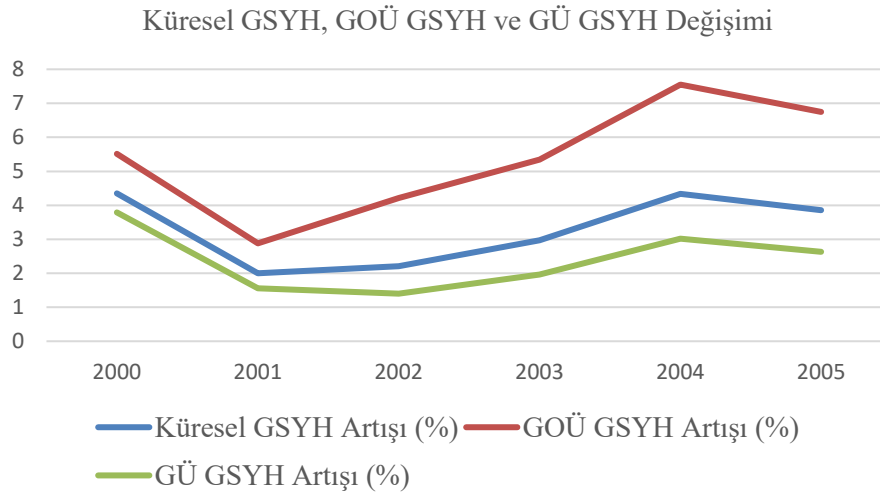
değişimini, 2000-2005, 2005-2010 ve 2010-2017 dönemleri için ayrı ayrı analiz edilmiştir.

4.2.1. GOÜ ve GÜ’de Küresel GSYH Gelişimi 2000-2005

Tablo 6. Küresel, GOÜ ve GÜ’deki GSYH Gelişimi 2000-2005

Yıl	Küresel GSYH Artışı (%)	GOÜ GSYH Artışı (%)	GÜ GSYH Artışı (%)
2000	4.35	5.51	3.79
2001	2.00	2.88	1.56
2002	2.21	4.21	1.40
2003	2.97	5.34	1.96
2004	4.34	7.55	3.02
2005	3.86	6.75	2.63

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

Şekil 4. Küresel GSYH, GOÜ GSYH ve GÜ GSYH 2000-2005 Gelişim Grafiği

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

Tablo 6.’da yer alan veriler daha net bir görüntü sunması açısından Şekil 4.’te grafik olarak verilmiştir. 2000 yılında küresel, GOÜ ve GÜ’de GSYH azalma trendine

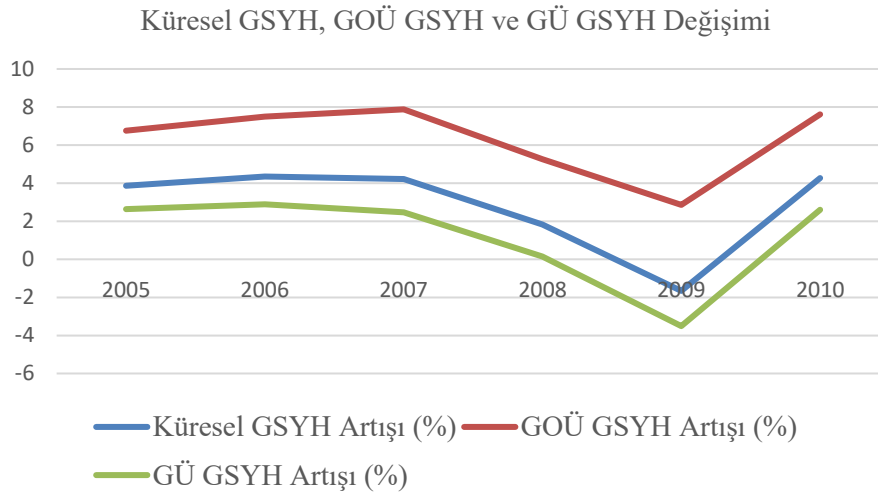
girmiştir. Önemli ölçüde gerileyen GSYH, 2001 yılında dünya ve GOÜ toparlanma sürecine girerken, GÜ'deki GSYH 2002 yılına kadar aynı trendini devam ettirmiştir. GOÜ'de GSYH hızlı bir ivme kazanarak 2004 yılında tepe noktasına ulaşmıştır. Diğer yandan, GÜ ve dünya GSYH da yükselme göstermiş, fakat GOÜ artışının altında kalmıştır. 2004'ten 2005 yılına kadarki süreçte küresel, GOÜ ve GÜ GSYH gerileme trendine girmiştir.

4.2.2. GOÜ ve GÜ'de Küresel GSYH Gelişimi 2005-2010

Tablo 7. Küresel, GOÜ ve GÜ'deki GSYH Gelişimi 2005-2010

Yıl	Küresel GSYH Artışı (%)	GOÜ GSYH Artışı (%)	GÜ GSYH Artışı (%)
2005	3.86	6.75	2.63
2006	4.35	7.50	2.89
2007	4.22	7.88	2.47
2008	1.83	5.26	0.14
2009	-1.66	2.86	-3.51
2010	4.27	7.62	2.60

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

Şekil 5. Küresel GSYH, GOÜ GSYH ve GÜ GSYH 2005-2010 Gelişim Grafiği

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

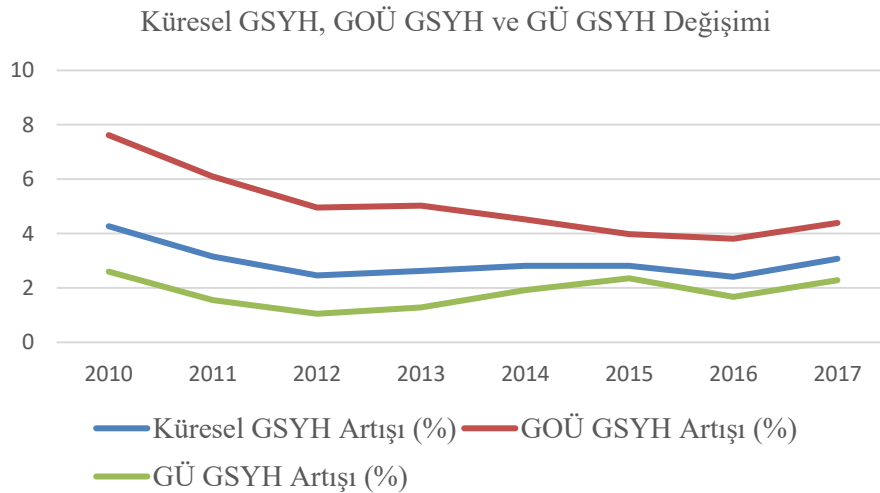
2005 yılından 2007 yılına kadarki süreçte küresel, GOÜ ve GÜ'de GSYH neredeyse sabit bir oranda seyretmiştir. 2007 yılından sonra, 2008 yılında yaşanan küresel krizle 2009 yılına kadar GSYH oranlarında sert bir düşüş yaşanmıştır. 2009 yılından sonra ise, iyileşme trendine girilmiştir.

4.2.3. GOÜ ve GÜ'de Küresel GSYH Gelişimi 2010-2017

Tablo 8. Küresel, GOÜ ve GÜ'deki GSYH Gelişimi 2010-2017

Yıl	Küresel		
	GSYH Artışı (%)	GOÜ GSYH Artışı (%)	GÜ GSYH Artışı (%)
2010	4.27	7.62	2.60
2011	3.16	6.10	1.55
2012	2.46	4.96	1.05
2013	2.62	5.03	1.28
2014	2.81	4.52	1.92
2015	2.81	3.98	2.36
2016	2.41	3.81	1.67
2017	3.07	4.39	2.29

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

Şekil 6. Küresel GSYH, GOÜ GSYH ve GÜ GSYH 2010-2017 Gelişim Grafiği

Kaynak. UNCTAD Stat, 2019.

2010-2012 yılları arasında gözle görülür bir düşüş yaşanmış olsa da, 2012-2017 yılları arasında küçük dalgalanmalar harici sabit bir görüntü sergilenmiştir. GOÜ’de 2010 yılındaki düşüşten sonra, 2012-2013 yılları arasında toparlanma sürecine girilmiştir. 2013 yılı sonrasında 2016 yılına kadarki süreçte azalma göstermiş ve nihayet 2017 yılında tekrardan yükselme trendine geri dönmüştür. Küresel ve GÜ GSYH, 2012 yılından sonra iyileşme sürecine başlamış ve 2015 yılına kadar devam etmiştir. 2015-2016 yılları arasındaki azalma ile birlikte 2017 yılında tekrardan büyüme trendine geri dönmüştür.

5. LİTERATÜR TARAMASI

DYSY ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sayısının artmasıyla birlikte bu alanda zengin bir literatür oluşmuştur. Son zamanlarda, bu iki parametrenin yanı sıra beşeri sermaye de analize dahil edilerek araştırmaların kapsamı genişletilmiştir. Tezin bu bölümünde, bu üç parametre arasındaki ilişkiyi inceleyen literatür taramasına yer verilmiştir. Bu kapsamda, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve iktisadi büyüme, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme ve nihayet, üç parametreyi de aynı anda inceleyen çalışmalara değinilmiştir.

5.1. DYSY, Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkin Literatür

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve iktisadi büyüme ilişkisi veya beşeri sermaye ile iktisadi büyüme ilişkilerini ele alan birçok çalışma bulunmakla birlikte, bu üç parametreyi aynı model içerisinde inceleyen çalışma sayısı oldukça azdır. İlgili literatür birkaç istisna dışında genel olarak, değişkenler arasında pozitif ilişkiye işaret etmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve beşeri sermayenin Nijerya'nın iktisadi büyüme düzeyi üzerindeki etkisini, Aminu ve Bani (2017), 1975-2014 yıllarını kapsayacak şekilde analiz etmişlerdir. Araştırma, DYSY ve beşeri sermayenin, iktisadi büyüme üzerinde uzun vadede söz konusu dönem için doğrudan bir etkisi olmadığını ortaya koymuştur. Fakat, DYSY, beşeri sermaye üzerinden dolaylı olarak iktisadi büyümeyi anlamlı ve pozitif yönde etkilemektedir.

Abdoulı ve Hammami (2017), Akdeniz'e kıyısı olan dört Afrika ülkesi için 1990-2013 dönemini kapsayarak, iktisadi büyüme, beşeri sermaye ve çevrenin DYSY girişi üzerindeki rolünü araştırmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, beşeri sermaye seviyesi yüksek oldukça DYSY girişinin arttığı, bunun yanı sıra, zayıf çevresel

düzenlemelerin de DYSY girişini arttırdığı görülmektedir. İlişkinin yönü, büyümeden DYSY'ye doğru tek yönlüdür. DYSY ve beşeri sermaye gelişiminin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini araştırmak üzere Hussaini ve Kabuga (2016), Nijerya'nın 1980-2016 dönemi için zaman serisi veri seti ile analiz etmişlerdir. Araştırma neticesinde, DYSY, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasında uzun vadeli ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Dar ve diğer. (2016), 1980-2013 yıllarını kapsayarak, DYSY, beşeri sermaye ve ticaret serbestliğinin Pakistan'ın iktisadi büyümesi üzerindeki etkisini analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre, değişkenler arasında uzun vadeli ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Kızılkaya ve diğer. (2016), 39 ülkeyi kapsayarak 2000-2013 yılları için, DYSY, beşeri sermaye, serbest piyasa ekonomisi ve iktisadi büyüme arasındaki dinamik ilişkiyi araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, değişkenler arasında kısa ve uzun vadeli koentegrasyon söz konusudur ve DYSY, beşeri sermaye ve serbest piyasa ekonomisi iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca, beşeri sermaye ve serbest piyasa ekonomisinin iktisadi büyümeyi pozitif etkilediği ortaya çıkmıştır. Çin şehirlerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini araştıran Su ve Liu (2016), 1991-2010 dönemi için panel veri analizi kullanmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, hem DYSY, hem de beşeri sermaye iktisadi büyümeye katkıda bulunan önemli faktörlerdir. Ayrıca, beşeri sermayenin DYSY'de somutlaşan teknolojik yayılımlara kolaylık sağladığı tespit edilmiştir. Bundan farklı olarak, Demissie (2015), 56 GOÜ için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi büyümeye olan etkisini 1985-2014 dönemi için panel veri analiz yöntemini kullanarak içsel büyüme teorisi kapsamında araştırmıştır. Analizde ülkeler, 24 adet düşük gelirli ve 32 adet üst orta gelirli gelişmekte olan ülke şeklinde sınıflandırılmıştır. Araştırma, analiz edilen orta ve üst gelirli ülkelerde, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde olumlu, diğer taraftan, düşük gelirli ülkelerde ise, olumsuz etkisi olduğu saptamıştır. DYSY'nin iktisadi büyümeye olan etkisi ev sahibi ülkede beşeri sermayenin seviyesine bağlı olduğu görülmektedir. Bu yüzden, beşeri sermayenin seviyesi minimum seviyede de olsa, DYSY'nin iktisadi büyümeye olumlu etkisini maksimize etme ve massetme kapasitesi açısından önem arz etmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini inceleyen bir diğer araştırmacı Agbola (2014), Filipinler'de 1965-

2010 yılları arasında zaman serilerini kullanarak analizini gerçekleştirmiştir. Analizin sonuçlarına göre, masnetme kapasitesinin varlığı durumunda, artan beşeri sermaye ve altyapı gelişimi ile birlikte, DYSY'nin iktisadi büyüme sağlamada etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Agbola'dan farklı olarak, Yıldırım ve Tosuner (2014), Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nde Türkmenistan hariç, DYSY'nin eğitim seviyesine olan katkısını 1999-2011 yılları için araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, beşeri sermaye yatırımlarının göstergesi olarak kullanılan eğitim seviyesi ile DYSY arasında bir ilişki bulunmamıştır.

Nkechi ve Okezie (2013), Nijerya'da DYSY kaynaklı uzun vadeli sürdürülebilir büyümeyi saptamak için, DYSY, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi 1975-2008 dönemini kapsayarak incelemişlerdir. Analiz sonucu, Nijerya'daki DYSY'nin uzun vadede iktisadi büyüme üzerinde katkısının oldukça küçük olduğunu göstermiştir. Ülkede vasıflı emeğin kıt olması nedeniyle, beşeri sermayenin iktisadi büyümeye etkisinin negatif ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. DYSY ve beşeri sermayenin gelişiminin Malezya'nın iktisadi büyümesine olan etkilerini, Gulam Hassan ve Abou Sakar (2013), 1980-2010 dönemi için, GSYH büyümesi, kişi başına GSYH büyümesi ve teknolojik değişim gibi üç farklı açıdan araştırmışlardır. Araştırma neticesinde, bahsi geçen dönem için elde edilen sonuçlara göre, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı, diğer yandan, beşeri sermayenin iktisadi büyümeyi anlamlı ve olumlu bir şekilde etkilediği ortaya çıkmıştır.

Çin'in 30 ili için 1995-2009 yılları arasında Cao ve Jariyapan (2012), DYSY ve iktisadi büyüme, aynı zamanda, DYSY, beşeri sermaye etkileşimi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin analizini yapmışlardır. Sonuçlar, DYSY'nin tek başına iktisadi büyüme üzerinde belirleyici olmadığını, beklenen pozitif sonuçların, DYSY'nin beşeri sermaye ile etkileşimi neticesinde ortaya çıktığını göstermektedir. Ayrıca, Çin yeterli ileri teknoloji masnetme kapasitesine sahip olduğunda, DYSY'nin iktisadi büyümeye katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Pourshahabi ve diğer. (2011), OECD ülkelerinde DYSY, serbest piyasa ekonomisi (ekonomik serbestlik) ve iktisadi büyüme ilişkisini 1997-2007 yılları arasında panel veri analiz yöntemini kullanarak incelemişlerdir. Analiz iki modelden ibarettir; birinci modelde, DYSY'yi uyarıcı faktörler araştırılmış, ikinci model ise, OECD üyelerinin iktisadi büyüme faktörlerini bulmak üzere yapılandırılmıştır. İlk modelden elde edilen sonuçlar, beşeri sermaye, piyasa büyüklüğü,

siyasal istikrar ve enflasyonun DYSY üzerinde anlamlı etkisi olduğunu ortaya koymuştur. İkinci modelden elde edilen bulgulara göre ise, DYSY, serbest piyasa ekonomisi, devletin nihai tüketim harcamaları, kamu yatırımları ve beşeri sermayenin, iktisadi büyüme neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Parametrik olmayan modeller kullanarak, Kottaridi ve Stengos (2010), DYSY ve iktisadi büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Ayrıca, bu iki parametre arasındaki ilişkiyi gelir ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme doğrusal olmayan etkilerini de dikkate alarak analizlerini genişletmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, DYSY girişleriyle beşeri sermayenin doğrusal olmayan etkisinin tespitinin yanında, DYSY girişleri orta gelirli ülkelerde iktisadi büyümeyi arttırırken, yüksek gelirli ülkelerde ise, iki rejimli DYSY etkisi olduğu ortaya çıkmıştır. Ford ve diğer. (2008), 48 Amerika Birleşik Devletleri eyaleti için 1978-1997 yıllarını kapsayarak, DYSY, iktisadi büyüme ve beşeri sermaye eşliği ilişkisini analiz etmişlerdir. Analiz sonucunda, ABD ekonomisinin banka dışı istihdamdaki dış kontrolü ile ölçülen DYSY'nin, minimal seviyesinde beşeri sermayenin varlığı ile yerli yatırımlardan daha verimli olduğu ortaya çıkmıştır. Tanna ve Topaibol (2014), Tayland'da Şubat 1973 – Nisan 2000 yılı arasında üç aylık verileri kullanarak, beşeri sermaye, ticaret ve DYSY yoluyla dışa açılım ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Farklı hipotezleri analiz ederek elde edilen sonuçlara göre, dört buçuk yıllık orta düzeyde eşik eğitim süresinin üzerine çıkan beşeri sermayesinin DYSY'ye destek vermesine rağmen, DYSY öncüllü bir iktisadi büyümenin etkisinin ihracat öncüllü bir iktisadi büyüme etkisinden daha zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

5.2. DYSY ve İktisadi Büyüme İlişkin Literatür

Doğrudan yabancı sermaye yatırımların iktisadi büyüme etkisini, Neoklasik ve İçsel büyüme teorileri kapsamında, Ozcag ve diğer. (2019), 27 geçiş ekonomisi için 1997-2016 yıllarını ele alarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda, DYSY'nin beşeri sermaye gelişimiyle birlikte iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin daha büyük olacağı tespit edilmiştir. Sokang (2018), Kamboçya'da 2006-2016 yılları arasında, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi büyüme olan etkisini zaman serilerini kullanarak

araştırmıştır. Araştırma, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde pozitif yönlü etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Gingo ve Demirleri (2017), Gana'da DYSY'nin iktisadi büyümeyle olan etkisini araştırmak üzere 1980-2015 dönemini ele almışlardır. Fakat, Sokang'ın sonuçlarından farklı olarak, Gana'da DYSY'nin iktisadi büyümeyle negatif yönde etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Alzaidy ve diğer. (2017), Malezya'da 1975-2014 dönemi için doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve finansal gelişimin iktisadi büyümeyle olan etkisini araştırmışlardır. Analizin sonucuna göre, finansal gelişme ve DYSY iktisadi büyümeyle etkilemekte büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda, gelişmiş bir finansal sektörün DYSY girişleri için, özellikle Malezya'da büyük önem arz ettiği görülmektedir. Ekholm (2017), 32 gelişmekte olan ülkede 2003-2015 yılları arasında, yeşil alan yatırımları ile birleşme ve satın alma (M&A) iktisadi büyümeyle etkisi olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma, ampirik kanıtların, yeşil alan yatırımları ile birleşme ve satın alma yatırımlarının iktisadi büyümeyle olan etkisi hakkında kesin bir yargıya varmak açısından yetersiz olduğunu göstermiştir.

Trojette (2016), 1984-2013 dönemi için beş gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke grubunda, (SSA, MENA, Europe, Asia and America), DYSY'nin iktisadi büyümeyle etkisini kurumsal gelişmişlik düzeyi üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Elde edilen sonuca göre, kurumsal kalite, söz konusu beş ülke grubunda DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin farklı şekillerde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. DYSY ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Iamsiraroj (2016), 124 ülkeyi ele alarak 1971-2010 dönemi için kesit veri yaklaşımını kullanarak araştırmıştır. İşgücü ve ticari ve ekonomik serbestlik değişkenlerini kullanarak, DYSY ve iktisadi büyüme arasında olumlu ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Mamuti ve Ganic (2016), Makedonya'da 1998-2014 yılları arasında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Analiz sonucunda, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH üzerinde olumlu etkisi olduğu tespit edilmiştir. Muaremi ve diğer. (2015) de, Mamuti ve Ganic'in bulgularını teyit eden sonuçlara ulaşmışlardır. Muaremi ve diğer. (2015), Makedonya'da 1999-2012 yılları arasındaki süreç için doğrudan yabancı sermaye yatırımları çekmenin yollarını araştırmanın yanı sıra, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde olan etkisini analiz etmişlerdir. Araştırma sonucunda, ele alınan dönem için doğrudan yabancı sermaye

yatırımlarının Makedonya'nın iktisadi büyümesi üzerinde olumlu etkisi olduğu saptanmıştır.

Voka ve Dauti (2015), Makedonya ve 24 Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki potansiyel ikili doğrudan yabancı sermaye yatırımları stokunu tahmin etmek üzere Çekim (Gravity) Modeli kullanılmışlardır. Panel veri analiz yöntemini kullanarak 1997-2010 dönemini incelenmiştir. Araştırma sonucunda, 24 Avrupa Birliği'ne üye ülkeler tarafından Makedonya'ya yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının piyasa büyüklüğü ve kurumsal belirleyicilere bağlı olarak gerçekleştirildiği ortaya çıkmıştır. Edrees (2015), 1992-2012 yılları arasında DYSY ve işletme çevresinin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) Tahmicisini kullanarak araştırmıştır. Sahra Altı Afrika ülkelerinden 39'unu analize dahil edip, iki gruba ayırmıştır, 21 ülkeyi alt gelir, geriye kalan 18 ülkeyi ise orta gelirli olarak belirlemiştir. Elde ettiği sonuçlara göre, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi, düşük ve orta gelirli ülkeler için negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Daha fazla DYSY Sahra Altı Afrika ülkerinin iktisadi büyümesine zarar vermektedir. Ayrıca, işletme çevresi, iktisadi büyüme üzerinde gelire bağlı olarak farklı etkiler yaratmaktadır. Almfraji ve Almsafir (2014), yaptıkları çalışmada, 1994-2012 yılları arasında DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini incelemek üzere yapılan çalışmaları analiz etmişlerdir. Literatür taramasından ortaya çıkan sonuç, birkaç istisna dışında, DYSY ile iktisadi büyüme arasındaki pozitif ilişkiye işaret etmektedir.

Gui-Diby (2014), yaptığı çalışmasında, panel veri analizi kullanarak 1980-2009 yılları arasında 50 Afrika ülkeleri için DYSY ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Elde ettiği sonuçlar farklı dönemlere göre değişmektedir. DYSY'nin iktisadi büyüme ile 1980-1994 yıllarında yapısal dönüşüm programları, özelleştirme, kaynağa yönelik aktivitelerin yetersizliği, ÇUŞ ile yerel firmalar arasındaki bağlantının zayıflığı ve yerel firmaların kaynakları harekete geçirmekteki yetersiz kapasitesi gibi nedenlere bağlı olarak olumsuz ilişki ortaya çıkarken, 1995-2009 döneminde ise, gelişen iş ortamı ve kaynak temelli endüstrilerin iktisadi büyümeye destek vermesi gibi nedenlerle, DYSY ile iktisadi büyüme arasında olumlu ilişki ortaya çıktığı görülmüştür. Koojaroenprasit (2012), Güney Kore'de 1980-2009 dönemi için, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi büyümeye olan etkisini araştırmıştır. Araştırmanın

sonucu, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, iktisadi büyümeyi pozitif yönde etkilediği yönündedir.

Tintin (2012), DYSY'nin, kurumsal kalite ve gelişimini dikkate alarak, iktisadi büyüme ve kalkınmayı teşvik edip etmediği konusunda, 1980-2010 dönemi arasında 125 ülke için araştırmıştır. Ele aldığı 125 ülke, 38 gelişmiş, 58 gelişmekte olan ve 29 az gelişmiş ülkeden ibarettir. Araştırmanın neticesine göre, DYSY'nin, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümeyi teşvik ettiği ortaya çıkmıştır. Elboiashi (2011), 1970-2005 yılları arasında gelişmekte olan ülkelere DYSY, portföy yatırımları, kredi girişleri ve iç yatırımların, iktisadi büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma esnasında farklı ekonometrik modeller kullanmıştır. DYSY'nin iktisadi büyümeyi uzun vadede olumlu yönde etkilediğini, kısa vadede ise ele aldığı ülkelerin yarısından fazlasını olumlu etkilediğini ortaya çıkartmıştır. Tiwari ve Mustascu (2011) ise, Asya ülkeleri için 1986-2008 yıllar arasında DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini panel veri analizi yaparak araştırmışlardır. Elde ettikleri sonuca göre, DYSY ve ihracat iktisadi büyümeyi arttırmaktadır. Ayrıca, emek ve sermayenin de Asya ülkelerinin iktisadi büyümesi üzerinde önemli rol oynayan belirleyiciler olduğu tespit edilmiştir. Çalışmadan elde edilen diğer bulgulara göre, Asya'nın GOÜ'leri için, ihracata dayalı iktisadi büyüme modelinin, DYSY'ye dayalı iktisadi büyüme modelinden daha etkili olduğu saptanmıştır.

DYSY'nin, iktisadi büyüme ve istihdam arasındaki ilişkiyi inceleyen Ekinci (2011), Türkiye'nin 1980-2010 dönemini ele alarak analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, DYSY ve iktisadi büyüme uzun dönemli çift yönlü ilişkiye sahip iken, DYSY ve istihdam arasında herhangi bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. DYSY, serbest piyasa ekonomisi ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi Azman-Saini ve diğer. (2010), 1975-2004 yılları için 85 ülkeden oluşan panel veri analiz yöntemini uygulayarak araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, DYSY ve iktisadi büyüme arasında doğrudan olumlu bir ilişki bulunmamıştır. DYSY'nin etkisinin daha ziyade ülkelerdeki ekonomik özgürlüğe bağlı olduğu tespit edilmiştir.

Lund (2010) ise, 128 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere 1980-2003 yılları için DYSY ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analizinde farklı ekonometrik modeller kullanmıştır. Genel olarak, DYSY ile iktisadi büyüme arasında uzun vadeli bir ilişki olup olmadığını ve DYSY stoku ile iktisadi büyüme arasındaki

nedensellik ilişkisinin gelir seviyesine göre değişip değişmediğini araştırmıştır. Sonuçlara göre, DYSY'nin iktisadi büyümenin katalizörü olmadığı ortaya çıkmıştır. Yapılan panel veri analizi sonucunda ise, DYSY'nin hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerde iktisadi büyümenin itici gücü olmadığı tespit edilmiştir. Bundan farklı olarak, Adams (2009), Sahra Altı Afrika ülkelerinin DYSY ve iç yatırımlarının (İY) iktisadi büyümeye olan etkilerini 1990-2003 dönemi için EKKY (En Küçük Kareler Yönetimi) ve sabit etkiler modelini kullanarak araştırmıştır. Araştırmadan elde ettiği sonuçlara göre, DYSY yatırımları ve iktisadi büyüme arasında sadece EKKY yöntemi kullanıldığında olumlu ve anlamlı ilişki ortaya çıkarken, İY açısından ise, her iki yöntem de, İY ile iktisadi büyüme arasında olumlu ve anlamlı bir ilişkiye işaret etmektedir.

Noormamode (2008), DYSY ile iktisadi büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi 1980-2013 yılları arasında 54 gelişmiş ve GOÜ için panel veri analizini kullanarak ev sahibi ülkenin özelliklerini de dikkate alarak analiz etmektedir. Analiz sonucunda, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi konusunda genel ve kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Bu kapsamda, DYSY ve iktisadi büyümeyi belirleyen faktörlerin ülkelerin gelir seviyesine bağlı olarak değiştiği söylenebilir. Türkcan ve Yetkiner (2008), doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve iktisadi büyüme arasında içsel bir ilişkinin olup olmadığını araştırmak üzere 23 OECD ülkesi için 1975-2004 dönemini kapsayan panel veri analiz yöntemini kullanmaktadırlar. Araştırma, DYSY ve iktisadi büyüme arasında içsel ilişkinin varlığını ortaya çıkartmıştır.

Herzer ve diğer. (2008), DYSY büyüme hipotezini yeniden incelemek üzere 28 GOÜ için 1970-2003 yılları ele alarak incelemişlerdir. Sonuç olarak, ne kısa ne de uzun dönemde DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde etkisi yoktur. Alagöz ve diğer. (2008), Türkiye'de DYSY'nin iktisadi büyümeye olan etkisini araştırmak üzere 2002-2007 dönemini ele almışlardır. Analizden elde edilen sonuçlara göre, Türkiye'de DYSY ve iktisadi büyümenin nedensel ilişkisi olmadığı ortaya çıkmıştır. Bundan farklı olarak, Afşar (2007), Ocak 1992-Mart 2006 dönemi için 3 aylık veri kullanarak Türkiye'de DYSY ile iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Araştırma neticesinde, DYSY'den iktisadi büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur.

Ayanwale (2007), Nijerya’da 1970-2002 dönemi için madencilik sektörü dışında yapılan DYSY ile iktisadi büyüme arasındaki ampirik ilişkiyi araştırmıştır. Genel olarak, DYSY’nin iktisadi büyüme pozitif katkıda bulunduğu ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan, ülkede yeterli düzeyde kalifiye işgücünün bulunmaması nedeniyle beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi anlamlı değildir. Benzer şekilde, Yao ve Wei (2007), Çin’de 1979-2003 yılları arasında DYSY’nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Analizde, EKKY ve Genelleştirilmiş Momentler Tahmin Yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlara göre, DYSY ve beşeri sermaye, Çin’in toplam çıktısını olumlu yönde etkilemektedir. Roy ve Berg (2006), Amerika Birleşik Devletleri’nde 1970-2001 dönemi için zaman serileri kullanarak, DYSY ve iktisadi büyüme arasında çift yönlü ilişki olup olmadığını araştırmışlardır. Araştırmanın sonucuna göre, DYSY, iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bu sonuç, DYSY’nin ABD özelinde ekonomik açıdan büyük bir öneme sahip olduğuna işaret etmektedir.

Hsiao ve Hsiao (2006), 1986-2004 yılları arasında hızlı gelişen Doğu ve Güneydoğu Asya ekonomileri için panel veri analizi ve Granger nedensellik testi uygulayarak GSYH, ihracat ve DYSY arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz neticesinde, DYSY’den iktisadi büyüme doğru, tek yönlü bir nedensellik vardır. DYSY ayrıca, ihracat üzerinden iktisadi büyümeyi dolaylı olarak etkilemektedir. İhracat ve GSYH arasında ise çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. DYSY’nin iktisadi büyüme etkisini inceleyen bir başka çalışma da Li ve Liu (2005)’ye aittir. Onlar, 84 ülke için 1970-1999 yıllarını kapsayarak panel veri analizi yapmışlardır. DYSY ve iktisadi büyüme arasında 1980’lerin ortasından itibaren önemli içsel ilişki ortaya çıkmaktadır. DYSY iktisadi büyümeyi doğrudan desteklemektedir. DYSY ayrıca, diğer belirleyicilerle etkileşim içerisinde de büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etki yaratmaktadır. GOÜ’de DYSY’nin beşeri sermaye ile etkileşimi iktisadi büyüme üzerinde anlamlı ve güçlü bir etki yaratırken, diğer yandan, teknoloji açığı ile olan etkileşimi olumsuz etki yaratmaktadır.

Johnson (2005)’un yaptığı araştırma 90 ülkeyi kapsayarak 1980-2002 yılları arasında gelişmekte olan ülkelerde DYSY’nin iktisadi büyüme etkisini araştırmıştır. Çalışmada kesit veri ve panel veri analizini kullanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, DYSY’nin gelişmiş ülkelerde değil, gelişmekte olan ülkelerde iktisadi büyümeyi

arttırdığı tespit edilmiştir. İşsel büyüme teorisi çerçevesinde Makki ve Somwaru (2004), 1971-2000 yılları arasında kesit veri analizini kullanarak, gelişmekte olan 66 ülkede DYSY ve ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki rolünü incelemişlerdir. Araştırmada, DYSY ve ticaretin iktisadi büyümenin artmasına katkıda bulunduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Çalışmadan elde edilen diğer bulgulara göre, DYSY ile beşeri sermaye, makroekonomik politikalar ve kurumsal istikrar arasındaki etkileşimin, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki pozitif etkiyi arttırdığı görülmüştür. Alfaro ve diğer. (2004), yaptıkları ampirik analizde 1975-1995 dönemi için DYSY, finansal piyasalar ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen sonuca göre, DYSY iktisadi büyüme üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, gelişmiş finansal piyasalara sahip olan ülkelerde DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki pozitif etkisi daha da belirginleşmektedir. Diğer bir ifade ile, ülkeler finansal gelişmişlikleri ölçüsünde DYSY'den fayda elde etmektedir.

Bengoa ve Robles (2003), 18 Latin Amerika ülkesi için 1970-1999 döneminde DYSY, ekonomik özgürlük ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere panel veri analizi yapmışlardır. Analizden elde ettikleri sonuca göre, ev sahibi ülkelerde ekonomik özgürlüğün DYSY için oldukça büyük öneme sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, ev sahibi ülkelerde DYSY ile iktisadi büyüme arasında olumlu ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buckley ve diğer. (2002), 1989-1999 yılları arasında Çin'in genelinde ve alt örnekleme 29 il için Granger nedensellik testi ve EKKY kullanarak DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre, DYSY ile iktisadi büyüme arasında olumlu ilişki bulunmaktadır. Fakat, bu ilişki ev sahibi ülkenin koşullarına ve izlenen politikalarına bağlıdır. Ekonomik anlamda daha fazla gelişmiş olan illerde ve yerel pazarlarda rekabetin en güçlü olduğu durumlarda bu ilişkinin en verimli sonuçlar verdiği ortaya çıkmıştır.

Carkovic ve Levine (2002), 1960-1995 yılları arasında 72 ülke için DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini EKKY ve Genelleştirilmiş Momentler Tahmini Yöntemi'ni kullanarak araştırmışlardır. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, DYSY ile iktisadi büyüme arasında nedensel bir bağlantı olmadığı; ev sahibi ülkenin eğitim düzeyi, iktisadi ve finansal gelişmişlik düzeyi ve yüksek ticaret serbestliğine rağmen DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde etki yaratmadığı saptanmıştır. Djankov ve

Hoekman (2000), Çek Cumhuriyeti için 1992-1996 yıllarını ele alarak DYSY'nin yerel firmaların toplam faktör verimliliği (TFP) üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Sonuç olarak, yabancı firmalarla ortak girişimler yapan yerel firmaların verimliliğinin, yabancı ortaklıkları olmayan firmalara göre daha çok olumsuz yayılma etkisinin altında kaldıkları görülmektedir. Bu sonuçlar, yabancı sermaye ile ortaklık yapan yerel firmaların verimliliğinin, ortaklık gerçekleştirilmeyen yerel firmalara göre daha yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

De Mello (1999), OECD ve OECD üyesi olmayan ülkeler için, 1970-1990 yılları arasındaki süreçte, DYSY'nin, sermaye birikimi, ev sahibi ülkenin çıktı düzeyi ve TFP artışı üzerindeki etkisini zaman serileri ve panel veri yöntemini kullanarak analiz etmiştir. Sonuç olarak, DYSY ve yerli yatırımların etkileşimine bağlı olarak, diğer bir ifadeyle, tamamlayıcı ve ikame yatırım olma durumlarına göre, DYSY, iktisadi büyümeyi arttırmaktadır. Aitken ve Harrison (1999), 1976-1989 yılları arasındaki süreçte Venezuela'da DYSY'nin 4000'den fazla yerli firma üzerindeki etkisi panel veri analiz yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Analiz neticesinde, DYSY'nin yerli firmalar üzerinde iki yönlü etkisinin olduğu ortaya çıkmıştır. Birincisi, yabancı sermaye katılımının olduğu 50 kişiden az işçi çalıştıran firmalarda DYSY'nin verimliliği arttırdığı ve söz konusu firmaların yabancı ortakların verimliliğe yaptıkları katkıdan fayda sağladıkları yönündedir. İkincisi ise, yabancı sermayeli firmaların artmasının aynı endüstride faaliyet gösteren ve tamamıyla yerli sermayeli olan firmaları olumsuz yönde etkilendiği şeklindedir.

Borensztein ve diğer. (1998), 1970-1989 dönemi için 69 gelişmekte olan ülkede DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini panel regresyon modelini kullanarak test etmişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre, DYSY'nin teknoloji transferinde önemli rol oynadığı ve iktisadi büyümeye olan katkısının yerli yatırımların katkısından daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Ev sahibi ülkenin eşik düzeyde bir beşeri sermayeye sahip olması durumunda, DYSY'nin verimliliği artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, ev sahibi ülke ileri teknolojiyi yeterince masnetme kapasitesine sahip olduğunda, DYSY büyümeye katkı sağlamaktadır. Benzer şekilde, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının iktisadi büyüme üzerindeki etkisini inceleyen Balasubramanyam ve diğer. (1996), gelişmekte olan 46 ülkeyi ele alarak analiz etmiştir. Kesit verileri ve EKKY regresyon modelini kullanarak elde ettiği sonuçlar, DYSY iktisadi büyümeyi olumlu etkilediği yönündedir.

Ancak, ihracata dönük ticaret politikaları izleyen ülkelerde DYSY'nin etkisinin, ithal ikamesi politikalarını benimseyen ülkelere daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

Blomström ve Persson (1983) ise, Meksika'da bulunan fabrikaların verimlilik farklılıklarının yabancı firmaların yaptıkları yatırımlarla ilişkili olup olmadığını araştırmışlardır. Sonuç olarak, yerel firmalarla, yabancı firmaların çeşitli endüstrilerdeki yatırımları arasında olumlu ilişki bulunması halinde, teknolojik etkinliğin yayılımından söz edilebilir. Globerman (1979), sektör bazında DYSY'nin etkisini araştırmıştır. Kanada'da DYSY'nin dolaylı etkilerini imalat sektörünü teşkil eden firmalardan oluşan bir örneklem üzerinde test etmiştir. Analizde, DYSY'nin dolaylı etkisi bağımlı değişkeni olan işgücü verimliliği tarafından temsil edilmiştir. Bulgulara göre, yerli sermayeli firmalarda işgücü verimliliği farklılıklarının, sektörün sermaye yoğunluğu, ölçek ekonomileri, işgücü kalitesi, işçi başına ortalama çalışma saati ve bir sektördeki yabancı mülkiyet miktarı ile pozitif ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

5.3. Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme İlişkin Literatür

Beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen Bozkurt ve Balmumcu (2018), 1970-2014 yıllarını dikkate alarak panel veri analizi uygulamışlardır. Yaptıkları çalışma sonucunda, beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisinin varlığı ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde, Topallı (2017), Türkiye'de beşeri sermaye ve iktisadi büyüme nedensellik ilişkisini, 1960-2012 yıllarını kapsayarak analiz etmiştir. Netice olarak, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasında uzun vadeli ilişki olduğu saptanmıştır.

Fadhil and Almsafi (2015)'nin çalışmalarının amacı, 1975-2010 yılları arasında Malezya'da DYSY girişlerinin iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini içsel büyüme modeli kapsamında ortaya koymaktır. Araştırmada, Hiyerarşik Çoklu Regresyon (HMR) Analizi yapılmıştır. DYSY, beşeri sermayenin gelişimi ile birlikte iktisadi büyüme katkıda bulunmaktadır. Diğer taraftan, DYSY girişlerinin teknolojik yayımları beşeri sermaye üzerinde tam bir geçişkenlik yaratmadığı, diğer bir ifade ile, ülkenin beşeri sermayesini yeterince geliştirmediği için iktisadi büyüme katkısı sınırlı kalmaktadır.

Sulaiman ve diğer. (2015) ise, beşeri sermaye ve teknolojinin Nijerya'nın iktisadi büyümesi üzerindeki etkisini 1975-2010 yılları için zaman serisi verileri kullanarak araştırmışlardır. Değişkenler arasındaki eş-bütünleşmeyi analiz etmek için otoregresif dağıtılmış gecikme yaklaşımı uygulamışlardır. Çalışma sonucunda, beşeri sermaye ve teknolojinin Nijerya'nın iktisadi büyümesi üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Cleeve ve diğer. (2015), yaptıkları araştırmada 1980-2012 yılları için Sahra Altı Afrika ülkelerinde beşeri sermayenin, DYSY üzerindeki pozitif etkisini panel veri yöntemini kullanarak ortaya koymuşlardır. Bundan farklı olarak, Foong (2015), DYSY ve iktisadi büyümenin beşeri sermayeye olan etkisini, 1985-2013 dönemi için 65 GOÜ'yi kapsayacak şekilde araştırmıştır. Netice olarak, iktisadi büyüme ve DYSY, beşeri sermayenin istatistiki olarak anlamlı bileşenleridir.

Avrupa Birliği ülkelerinde iktisadi büyüme üzerinde beşeri sermayenin etkisini araştıran Pelinescu (2015), 2000-2012 dönemi için analizini gerçekleştirmiştir. Teoriye uygun olarak, kişi başına düşen GSYH ile beşeri sermayenin yenilikçi kapasitesi ve çalışanların kalifikasyon düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, GSYH içindeki eğitim harcamaları ile kişi başına düşen GSYH arasında negatif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu ikinci bulgu, analiz edilen ülke grubunun heterojenliği kapsamında açıklanabilir. Bu sonuç, Nonnemen ve Vanhoudt'un (1996) ile benzerlik arz etmektedir. İktisadi büyüme ve beşeri sermaye arasındaki ilişkiyi araştıran diğer çalışma, Koç (2013) tarafından yapılmıştır. Analiz dahilinde 1970-2014 yıllarını kapsayarak 30 GOÜ ele alınmıştır. Çalışma sonucunda, beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasında eş-bütünleşme ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Adawo (2011), yaptığı çalışmasında yıllık zaman serisi kullanarak 1970-2006 yılları için Nijerya'da beşeri sermayenin oluşumunu daha doğrusu Nijerya'nın ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim eğitiminin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini ekonometrik model kullanarak araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, temel eğitim, fiziksel sermaye birikimi ve sağlık harcamalarının iktisadi büyümeye katkıda bulunmaktadır. Orta ve yükseköğretim düzeyindeki eğitimin iktisadi büyüme üzerindeki etkisinin zayıfladığı görülmektedir. Benzer şekilde, Yaylalı ve Lebe (2011), Türkiye'de beşeri sermayenin göstergelerinden biri olan eğitim ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi 1938-2007 yıllarını kapsayarak analiz etmişlerdir. Araştırma, Adawo'dan farklı

olarak, eğitim ile iktisadi büyüme arasında uzun vadeli ilişkinin varlığını ortaya çıkartmıştır.

Maksymenko ve Rabbani (2011), Hindistan ve Güney Kore için, ekonomik reformların ve beşeri sermayenin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini araştırmak üzere koentegrasyon analizi yapmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, beşeri sermaye birikimi her iki ülkeyi de olumlu etkilerken, ekonomik reformların etkisinin Hindistan'da olumsuz ve küçük, Güney Kore'de ise, oldukça olumlu ve büyük olduğu tespit edilmiştir. Eser ve Gökmen (2009), beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiye yönelik olarak yaptıkları literatür taramasında, iktisadi büyümenin fiziki sermayenin yanı sıra, beşeri sermayeye de bağlı olduğuna işaret etmişlerdir.

Taban ve Kar (2006), beşeri sermaye ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini 1969-2001 dönemi için araştırmışlardır. Analiz sonucunda, iki parametre arasında çift yönlü olumlu ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Brempong ve Wilson (2004), Sahra Altı Afrika ve OECD ülkeleri için, sağlıklı beşeri sermayenin, kişi başına düşen gelir artış oranına olan etkilerini Solow büyüme modeli çerçevesinde araştırmışlardır. Sonuçlara göre, sağlıklı beşeri sermaye stokuna yapılan yatırımların, daha yüksek bir gelir seviyesinde durağan duruma erişilmesine sebep olduğunu ortaya koymuştur. Engelbrecht (2003), OECD ülkeleri için kesit veri analizi ile beşeri sermaye ve iktisadi büyümeyi araştırmıştır. Beşeri sermayenin, yurtdışından gelen teknolojinin ev sahibi ülkedeki adaptasyonunu kolaylaştırarak, iktisadi büyümeyi istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. ayrıca GOÜ'de beşeri sermayenin alt kategorilerinden eğitilmiş beşeri sermayenin teknoloji yayılımı açısından en büyük ve en önemli etken olduğu görülmüştür.

Barro (2001), beşeri sermaye ve iktisadi büyüme başlığın altında, 1965-1995 yılları için 100 ülkeyi kapsayacak şekilde eğitimin iktisadi büyümeye olan etkisini panel veri analiz yöntemini kullanarak araştırmıştır. Analiz sonucunda, yetişkin erkeklerin orta ve yüksek eğitim düzeyinde aldıkları eğitim süresi ile iktisadi büyüme arasında pozitif bir ilişki görülürken, kadın yetişkinlerin orta ve yüksek eğitim düzeyinde aldıkları eğitim süresi ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin anlamsız olduğu görülmüştür. Wang ve Yao (2001), Çin'de reform öncesi 1953-1977 ve 1978-1999 reform döneminde beşeri sermayeyi büyüme muhasebesine katarak, iktisadi büyümenin kaynaklarının değişimini araştırmışlardır. 15-64 yaş aralığındaki okullaşma oranını

dikkate alarak ölçümlenen beşeri sermayenin iktisadi büyüme ve refah düzeyini desteklediği ortaya çıkmıştır. Ancak, sonuçlar reform dönemlerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Reform döneminde beşeri sermayenin büyüme oranının önemli ölçüde düştüğü ve GSYH'ya olan katkısının reform öncesi döneme göre ciddi ölçüde azaldığı görülmektedir.

Noorbakhsh ve diğer. (2001), çalışmasında, 36 gelişmekte olan Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkesi için 1980-1994 döneminde EKKY kullanarak, beşeri sermayenin, DYSY üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, ev sahibi ülkenin beşeri sermaye düzeyinin DYSY'nin coğrafi dağılımını etkileyebileceği ortaya çıkmıştır. GOÜ'nün, yerel becerilerini ve insan kaynaklarını geliştirerek DYSY çekebileceği öne sürülmüştür.

DYSY'nin iktisadi büyüme üzerindeki etkisini, Borensztein ve diğer. (1998), 1970-1989 döneminde 69 GOÜ'de regresyon modelini kullanarak araştırmışlardır. Sonuçlar, DYSY'nin teknoloji transferinde önemli rol oynadığı ve böylece yerli yatırımlardan daha etkili olduğuna işaret etmektedir. Fakat, bu durum, ev sahibi ülkenin asgari düzeyde beşeri sermaye eşiğine sahip olması halinde geçerlidir.

Benhabib ve Spiegel (1994), 1965-1985 dönemi için kesit veri yöntemini kullanarak beşeri sermayenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Oluşturulan birinci modelden elde edilen sonuçlara göre, beşeri sermayeyi bir üretim faktörü olarak içeren standart Cobb-Douglas üretim fonksiyonunu dikkate alarak oluşturulan birinci modelden elde edilen sonuçlara göre, beşeri sermaye birikimi iktisadi büyümeyi açıklamada başarısız olmuş, hatta negatif bir etki yaratmıştır. Bu durum, yazarlar tarafından teori ile çeliştiği için hayal kırıklığı olarak ifade edilmiştir. Beşeri sermayenin TFP'nin artışını etkilediği ikinci modelde ise, daha pozitif sonuçlar elde edilmiştir. İkinci modelde, beşeri sermaye iktisadi büyümeyi iki yolla etkilemektedir. Birincisi, Romer (1990)'in çalışmasındaki gibi, beşeri sermaye düzeyinin yurtiçinde üretilen teknolojik inovasyon oranına doğrudan etkisi olduğu ve ikincisi, beşeri sermaye stokunun yurtdışından gelen teknolojiye adaptasyon sürecini etkilediği yönündedir. Mankiw ve diğer. (1992), Solow büyüme modelinin uluslararası yaşam standardı ile tutarlı olup olmadığını araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, fiziksel sermayenin yanı sıra, beşeri sermaye birikimini de içeren geliştirilmiş Solow modelinin uluslararası yaşam standardını açıklamada mükemmel sonuçlar verdiği görülmüştür.

Mincer (1981), beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bulgular, belirli bir ülke ve zaman diliminde iktisadi büyümeyi hızlandırmak için yeterli beşeri sermaye düzeyi olmasa bile, beşeri sermaye yayılımının sürdürülebilir iktisadi kalkınma açısından gerekli olduğunu ortaya koymuştur. Nelson ve Phelps (1966), sermaye yapısı ve teknolojik gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Teknolojinin ilerlemesi optimal sermaye yapısını etkilediği görülmektedir. Çalışmada, toplumun maddi sermayeye göre daha fazla insan sermayesi inşa etmesinin teknolojiyi daha dinamik hale getirebileceği öne sürülmüştür.

Becker (1962), beşeri sermayeye yapılan yatırımlar üzerinde teorik bir analiz yapmıştır. Buna göre, beşeri sermayeye yapılan yatırımlar reel ücretleri arttırmaktadır. Artan reel ücretler, bireylerin kendilerini geliştirmede kullanabilecekleri kaynakların artması anlamına geldiğinden beşeri sermayeyi geliştirmekte ve iktisadi sistemi dolaylı yoldan etkilemektedir.

6. VERİ, YÖNTEM VE AMPİRİK BULGULAR

6.1. GOÜ İçin Birinci Analiz

6.1.1. Değişkenlerin Tanımlanması

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)

GSYH, bir ekonomide yerleşik tüm üreticilerin sağladığı brüt katma değerlerin toplamını ifade etmektedir. Bu değere ürün vergileri eklenirken, ürünlerin değerine dahil olmayan sübvansiyonlar düşürülmektedir. Üretilen varlıkların amortismanı veya doğal kaynakların tükenme veya bozulmaları dikkate alınmadan hesaplanır (World Bank, 2019).

Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (DYSY)

DYSY, ödemeler dengesinde gösterildiği gibi, öz kaynakların, yeniden yatırılan kazançlar, diğer uzun vadeli sermaye ve kısa vadeli sermayenin toplamını ifade etmektedir. Bu dizi, rapor edilen ekonominin yabancı yatırımcılardan net girişleri GSYH'ye bölerek vermektedir (World Bank, 2019).

Beşeri Sermaye (BS)

Bu çalışmada, beşeri sermayenin vekili olarak BGE kullanılmıştır. BGE, üç farklı boyuttan oluşmakta: birincisi, uzun ve sağlıklı yaşam, ikincisi, bilgi sahibi olmak ve nihayetinde, iyi bir yaşam standardına sahip olmasıdır. Beşeri gelişme, bu üç boyutun ortalama başarısına bağlı olmakla birlikte, BGE, bu boyutların her birinin normalleştirilmiş endekslerinin geometrik ortalamasıdır (UNDP, 2019).

Dış Ticaret (DT)

Ticaret, GSYH payı olarak ölçülen mal ve hizmetlerin ihracat ve ithalatının toplamını ifade etmektedir (World Bank, 2019).

Enflasyon (ENF)

GSYH deflatörünün yıllık büyüme hızıyla ölçülen enflasyon, bir bütün olarak ekonomideki fiyat değişimini göstermektedir (World Bank, 2019).

Nihai Tüketim Harcamaları (NTH)

Nihai tüketim harcaması, hane halkı ve genel devlet nihai tüketim harcamalarının toplamını ifade etmektedir (World Bank, 2019).

Son dönemdeki çalışmalarda sıklıkla uygulamalara konu olan panel veri yöntemi, hem yatay kesit boyutlu hem de zaman boyutlu olmak üzere iki boyutta inceleme yapmaktadır.

Zaman boyutuna sahip yatay kesit veriler bir başka ifade ile panel veriler kullanılarak oluşturulan panel veri modelleri yardımıyla ekonomik ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemine “panel veri analizi” ismi verilmektedir. Bu analizde genelde, yatay kesit birim sayısının (N) dönem sayısından (T) fazla (N>T) olduğu durumla karşılaşılmaktadır (Tatoğlu, 2012, s. 4).

Genel anlamı ile panel veri modeli aşağıdaki gibi ifade edilmektedir;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{kit}X_{kit} + u_{it} \quad i = 1, \dots, N ; t = 1, \dots, T \quad (1.1)$$

Y: bağımlı değişkeni, X_k : bağımsız değişkeni, α : sabit parametreyi, β : eğim parametresini, ve u: hata terimini temsil etmektedir. İndislere bakılacak olunursa; i: birimleri (birey, ülke, şehir, firma, hane halkı, vb.), t ise zamanı (yıl, ay, gün) göstermektedir. Değişkenlerin, hata teriminin ve parametrelerin i ve t alt indislerini taşımaları, birim ve zaman etkisi taşıdıklarını göstermekte dolayısıyla panel veri setine

sahip olduklarını belirtmektedir. Bu tanımlara ve modele bakınca anlaşılmaktadır ki hem sabit parametre hem de eğim parametresi birimlere ve zamana göre değer almaktadır (Tatoğlu, 2012, s. 4).

Yapılan bu çalışmada Gelişmekte olan ülkelerin (Arnavutluk, Cezayir, Arjantin, Bahamalar, Bangladeş, Barbados, Belize, Benin, Bolivya, Botsvana, Brezilya, Burkina, Faso, Kamerun, Orta Afrika, Çad, Şili, Çin, Kolombiya, Kongo, Kosta Rika, Fildişi Sahilleri, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Mısır, El Salvador, Gabon, Gürcistan, Gana, Guatemala, Gine, Honduras, Hong Kong, Hindistan Endonezya, İran, Jamaika, Ürdün, Kenya, Kırgızistan, Lao Halk Demokratik Cumhuriyeti, Madagaskar, Malavi, Malezya, Mali, Moritanya, Mauritius Cumhuriyeti, Meksika, Moğolistan, Fas, Mozambik, Namibya, Nepal, Nikaragua, Nijer, Umman, Pakistan, Panama, Paraguay, Peru, Filipinler, Kore Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Ruanda, Suudi Arabistan, Senegal, Sierra Leone, Singapur, Güney Afrika, Sri Lanka, Sudan, Tacikistan, Tayland, Makedonya, Tunus, Türkiye, Uganda, Ukrayna, Birleşik Tanzanya Cumhuriyeti, Uruguay, Özbekistan, Vietnam, Zimbabve) Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH), Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (% GSYH) (DYSY), Dış Ticaret (% GSYH) (DT), Enflasyon (ENF), Nihai Tüketim Harcamaları (NTH) ve Beşeri Sermaye (BS) değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Analizde kullanılan seriler yıllık olup, 2000 – 2017 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Verilere Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'ndan ulaşılmıştır (UNDP, 2019; World Bank, 2019). Modelin bilgisayar uygulaması için Stata 14.0 kullanılmıştır.

Panel zaman serileri ile yapılan çalışmalarda modeli oluştururken öncelikle birim etkinin varlığından şüphelenmek gerekmektedir. Çünkü birim etki göz ardı edilirse havuzlanmış en küçük kareler (HEKK) yöntemine geçiş yapılmaktadır. Modeldeki birim etkinin varlığı dikkate alınmadan yapılan HEKK tahmincisi ise gerçeği yansıtmamaktadır. Bundan dolayı ilk olarak klasik modelin testi yapılmakta ve belli birtakım testler ile modeldeki birim etki sınanmaktadır.

Bahsedildiği üzere öncelikle modelde birim etkinin varlığını sınamak için sabit etkilere veya tesadüfi etkilere karşı klasik modeli inceleyen testler yapılmaktadır. Yapılan testler ve sonuçları aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir;

Tablo 9. F Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
F (83, 1423):	3.98	0.0000*

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \mu_i = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \mu_i \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıda sabit etkiler modeli üzerinden klasik modeldeki birim etkinin varlığı incelenmiş olup çıkan sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmaktadır. Tesadüfi etkiler modeli üzerinden klasik modeldeki birim etkinin varlığı araştırıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

Tablo 10. LM Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X^2:	222.69	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu^2 = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_\mu^2 \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıdaki sonuçlara göre tesadüfi etkiler üzerinden klasik model test edilmiş ve H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Bir başka tesadüfi etkilere karşı klasik modeli sınavan test ise LR (Olabilirlik Oranı) testidir ve aşağıdaki Tablo 11'de sonuçları verilmiştir;

Tablo 11. LR (Olabilirlik Oranı) Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X² :	105.15	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_\mu \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Tablo 11’de yer alan göstergelere göre tesadüfi etkilere karşı klasik model test edilmiş ve H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Son olarak klasik modeldeki birim etkiyi sınavan ve Score testi olarak adlandırılan bir başka test kullanılarak klasik modeldeki birim etki tekrar incelenmiştir ve sonuçlar aşağıdaki Tablo 12’de gösterilmiştir;

Tablo 12. Score Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X² :	358.10	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_\mu \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Klasik modeli tesadüfi etkilere karşı sınavan Score testi sonuçları Tablo 12’de verilmiş ve bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Yapılan F, LM, LR ve Score testi sonuçlarına göre analize konu olan modelin klasik model olmadığı görülmekte ve model içerisinde birim etkinin varlığı teşhis edilmektedir. Klasik modelin reddedildiği bu modelde birim etkinin yönünü (sabit yada tesadüfi etki) belirlemek amacıyla Hausman (1978) testine geçmek gerekmektedir.

Sabit etkili ve tesadüfi etkili modeller arasında seçim yapılması gerektiğinde, ikisinden hangisinin kullanılacağı konusunda karar vermede Hausman testi kullanılmaktadır (Greene, 2003, s. 301). Hausman testinin çıkış noktası sabit etkili

tahmincinin tutarlılığı ve yansızlığı varsayımına dayanmaktadır. Hausman testinde kullanılan hipotezler (Baltagi, 2005, s. 66);

$$H_0 : E (u_{it} / X_{it}) = 0$$

$$H_1 : E (u_{it} / X_{it}) \neq 0$$

şeklindedir. Aşağıdaki Tablo 13’de Hausman Testi sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 13. Hausman Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(4) X² :	12.81	0.0122 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0 : E(x_{it} \mu_i) = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1 : E(x_{it} \mu_i) \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Hausman (1978) tanımlama testinin H_0 hipotezi sabit etkilerin tutarlı, tesadüfi etkilerin etkin (Tesadüfi etkiler geçerli) olduğu üzerine kurulurken, alternatif hipotezi ise sabit etkilerin tutarlı, tesadüfi etkilerin tutarsız (Sabit etkiler geçerli) olduğunu göstermektedir. Tablo 13’ün sonuçlarına göre model için H_0 hipotezi reddedilerek sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğu görülmektedir. Bu duruma göre analize sabit etkiler tahmincisi ile devam edilmektedir.

Ekonometrik modellerde regresyon analizi yapılırken temel varsayımların test edilmesi gerekmektedir. Panel veri ekonometrisinde de aynı durum söz konusu olmaktadır. Bundan dolayı Hausman tanımlama testi sonucu sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğu modelde heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyona bakılarak, etkinliğin geçerli olup olmadığına bakılmaktadır. İlk olarak eteroskedasitenin varlığı araştırılmış ve sonuçlar Tablo 14’de gösterilmiştir;

Tablo 14. Wald Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(84) X²:	14408.27	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_i^2 = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_i^2 \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

H₀ hipotezi heteroskedasitenin olmadığı durumu göstermektedir. Tablo 14'nün sonuçlarına göre temel hipotez reddedilmekte ve sabit etkiler modelinde heteroskedasite olduğu görülmektedir. Temel varsayımlar arasında heteroskedasiteye rastlanılmaması gerekmektedir. Bu durum değişen varyans sorununu yansıtmakta, varyansın birimlere göre değiştiğini göstermektedir. Diğer bir temel varsayım olan hata terimleri arasında ilişki olmaması durumu için ise otokorelasyon testi yapılmaktadır. Aşağıdaki Tablo 15'de otokorelasyon testi sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 15. DW - LBI Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Durbin-Watson (DW):	1.56	0.0000 *
Baltagi-Wu (LBI):	1.64	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \rho = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \rho \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıdaki hipotezlere göre, temel hipotez otokorelasyonun olmadığını belirtmektedir. Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testi literatürde kritik değerleri verilmese dahi değerinin 2'den küçük olduğu durumda otokorelasyonun önemli olduğu sonucunu yansıtmaktadır. Tablo 15'nin sonuçlarına göre hem DW değeri 1.56 ile hem de BW-LBI değeri 1.64 ile 2 değerinin altında kalmakta bu durum ise sabit etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını

ispatlamaktadır. Son olarak ise birimler arası korelasyonun varlığı araştırılmaktadır. Bu durumun sonucu aşağıdaki Tablo 16’da gösterilmektedir;

Tablo 16. Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Pesaran:	34.244	0.0000 *
Friedman:	177.601	0.0000 *
Frees (α: 0.1888)	3.159	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tablo da üç farklı birimler arası korelasyon testi sonuçları yer almakta ve üçü birden aynı sonucu vererek sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığını teşhis etmektedir. Pesaran testi genel itibari ile T zaman boyutunun küçük, N birim boyutunun büyük olduğu zamanda uygulanmakta, bu durum ise söz konusu analize uygunluk göstermektedir. Ayrıca Friedman ve Frees testleri de kullanılmıştır. Friedman testi test istatistiği ve olasılık değerine sahip bir testtir ve Tablo 16’da görülmektedir. Bu durumun aksine Frees testi Q dağılımından elde edilen kritik değerler ile hesaplanmaktadır ve bu değer %95 güven düzeyinde $\alpha=0.1888$ olarak bulunmuştur. Bu değer hesaplanan test istatistiği olan 3.159’dan küçük olması durumunda temel hipotez reddedilmekte ve birimler arası korelasyon olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki sonuçlara göre temel varsayımlar arasında yer alan sabit varyans, otokorelasyonsuzluk ve birimler arası korelasyona rastlanılmama durumunu reddedilmiştir. Sabit etkiler tahmincisinde bu üç duruma da rastlanılmıştır. Bundan dolayı temel varsayımları yerine getirebilmek için sabit etkiler modelinde dirençli standart hatalar elde edilerek regresyon modeli üzerinde tutarlı tahmin yapılmaktadır.

Bahsedilen bu durumlarda heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyona rastlanıldığında Driscoll-Kraay standart hatalarla sabit etkiler regresyonu tahmin edilebilmektedir (Tatoğlu, 2012, s. 268). Aşağıdaki tabloda Driscoll-Kraay standart hatalı sabit etkiler regresyonu sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 17. Driscoll-Kraay Standart Hatalı Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
DYSY	0.111	5.59	0.000 *
DT	0.018	5.57	0.000 *
ENF	-0.005	-8.04	0.000 *
NTH	-0.154	-2.39	0.019 *
BS	-2.693	-0.47	0.639
Sabit	6.228	1.80	0.075**

* %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

** %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 17'nin sonuçlarına göre DYSY, DT, ENF, NTH değişkenleri GSYH üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. DYSY'deki %1'lik bir artış GSYH üzerinde % 0.111'lik bir artış yaratmaktadır. DT'deki %1'lik bir artış GSYH üzerinde % 0.018'lik bir artış yaratmaktadır. ENF'deki %1'lik bir artış GSYH üzerinde % 0.005'lik bir azalış yaratmaktadır. NTH'deki %1'lik bir artış GSYH üzerinde % 0.154'lük bir azalış yaratmaktadır. BS değişkeni model içerisinde istatistiksel olarak anlamlılık göstermemektedir.

6.2. Düşük ve Orta Gelirli GOÜ Modeli

Yapılan bu çalışmada gelişmekte olan ülkeler incelenmiş ve söz konusu ülkeler iki grupta analize dahil edilmiştir. İlk grupta analize konu olan düşük gelirli gelişmekte olan ülkeler (Bangladeş, Benin, Bolivya, Burkina Faso, Kamerun, Orta Afrika, Çad, Kongo, Fildişi Sahili, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mısır, El Salvador, Gürcistan, Gana, Guatemala, Gine, Honduras, Hindistan, Endonezya, Ürdün, Kenya, Kırgızistan, Lao Halk Demokratik Cumhuriyeti, Madagaskar, Malavi, Mali, Moritanya, Moğolistan, Fas, Mozambik, Nepal, Nikaragua, Nijer, Pakistan, Filipinler, Ruanda, Senegal, Sierra Leone, Sri Lanka, Sudan, Tacikistan, Tunus, Uganda, Ukrayna, Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti, Özbekistan, Vietnam, Zimbabve) yer almaktadır. İkinci grupta ise orta ve yüksek gelir grubunda yer alan gelişmekte olan ülkeler (Arnavutluk, Cezayir, Arjantin, Bahamalar Barbados, Belize, Botswana, Brezilya, Şili, Çin, Kolombiya, Kosta Rika, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Gabon, Guyana, Hong Kong SARc, İran (İslam

Cumhuriyeti), Jamaika, Malezya, Mauritius, Meksika, Namibya, Umman, Panama, Paraguay, Peru Kore Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Suudi Arabistan, Singapur, Güney Afrika, Tayland, Eski Makedonya Yugoslav Cumhuriyeti, Türkiye, Uruguay) bulunmaktadır. Analizde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) ile Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (% GSYH) (DYSY), Dış Ticaret (% GSYH) (DT), Enflasyon (ENF), Nihai Tüketim Harcamaları (NTH) ve Beşeri Sermaye (BS) değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

Analizde kullanılan seriler yıllık olup, 2000 – 2017 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Verilere Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'ndan ulaşılmıştır (UNDP, 2019; World Bank, 2019). Modelin bilgisayar uygulaması için Stata 14.0 kullanılmıştır.

Tablo 18. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin F Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
F (47, 811):	3.18	0.0000*

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \mu_i = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \mu_i \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıda sabit etkiler modeli üzerinden klasik modeldeki birim etkinin varlığı incelenmiş olup çıkan sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmaktadır. Tesadüfi etkiler modeli üzerinden klasik modeldeki birim etkinin varlığı araştırıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

Tablo 19. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin F Testi Sonuçları LM Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X²:	63.53	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu^2 = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_\mu^2 \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıdaki sonuçlara göre tesadüfi etkiler üzerinden klasik model test edilmiş ve H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Bir başka tesadüfi etkilere karşı klasik modeli sınavan test ise LR (Olabilirlik Oranı) testidir ve aşağıdaki Tablo 20'de sonuçları verilmiştir;

Tablo 20. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin LR (Olabilirlik Oranı) Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X²:	38.50	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_\mu \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Tablo 20'de yer alan göstergelere göre tesadüfi etkilere karşı klasik model test edilmiş ve H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Son olarak klasik modeldeki birim etkiyi sınavan ve Score testinin sonuçları aşağıdaki Tablo 21'de gösterilmiştir;

Tablo 21. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Score Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X²:	113.01	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_\mu \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Klasik modeli tesadüfi etkilere karşı sınavan Score testi sonuçları Tablo 21'de verilmiş ve bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Yapılan F, LM, LR ve Score testi sonuçlarına göre analize konu olan modelin klasik model olmadığı görülmekte ve model içerisinde birim etkinin varlığı

teşhis edilmektedir. Klasik modelin reddedildiği bu modelde birim etkinin yönünü (sabit yada tesadüfi etki) belirlemek amacıyla Hausman (1978) testine geçilmiştir. Aşağıdaki Tablo 22’de Hausman Testi sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 22. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Hausman Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(4) X²:	7.97	0.0926 *

* %10 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: E(x_{it} \mu_i) = 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

$$H_1: E(x_{it} \mu_i) \neq 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

Tablo 22’nin sonuçlarına göre model için H₀ hipotezi reddedilerek sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğu görülmektedir. Bu duruma göre analize sabit etkiler tahmincisi ile devam edilmektedir. İlk olarak heteroskedasitenin varlığı araştırılmış ve sonuçlar Tablo 23’de gösterilmiştir;

Tablo 23. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Wald Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(48) X²:	34386.71	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_i^2 = 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

$$H_1: \sigma_i^2 \neq 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

H₀ hipotezi heteroskedasitenin olmadığı durumu göstermektedir. Tablo 23’nün sonuçlarına göre temel hipotez reddedilmekte ve sabit etkiler modelinde heteroskedasite olduğu görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 24’de otokorelasyon testi sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 24. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin DW - LBI Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Durbin-Watson (DW):	1.56	0.0000 *
Baltagi-Wu (LBI):	1.62	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \rho = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \rho \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıdaki hipotezlere göre, temel hipotez otokorelasyonun olmadığını belirtmektedir. Tablo 24'ün sonuçlarına göre hem DW değeri 1.56 ile hem de BW-LBI değeri 1.62 ile 2 değerinin altında kalmakta bu durum ise sabit etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını ispatlamaktadır. Son olarak ise birimler arası korelasyonun varlığı araştırılmaktadır. Bu durumun sonucu aşağıdaki Tablo 25'de gösterilmektedir;

Tablo 25. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Pesaran:	11.706	0.0000 *
Friedman:	71.788	0.0114 *
Frees ($\alpha: 0.1888$)	0.992	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tablo da üç farklı birimler arası korelasyon testi sonuçları yer almakta ve üçü birden aynı sonucu vererek sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığını teşhis etmektedir. Friedman testi test istatistiği ve olasılık değerine sahip bir testtir ve Tablo 25'de görülmektedir. Bu durumun aksine Frees testi Q dağılımından elde edilen kritik değerler ile hesaplanmaktadır ve bu değer %95 güven düzeyinde $\alpha=0.1888$ olarak bulunmuştur. Bu değer hesaplanan test istatistiği olan 0.992'den küçük olması durumunda temel hipotez reddedilmekte ve birimler arası korelasyon olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki sonuçlara göre temel varsayımlar arasında yer alan sabit varyans, otokorelasyonsuzluk ve birimler arası korelasyona rastlanılmama durumumu

reddedilmiştir. Sabit etkiler tahmincisinde bu üç duruma da rastlanılmıştır. Bundan dolayı temel varsayımları yerine getirebilmek için sabit etkiler modelinde dirençli standart hatalar elde edilerek regresyon modeli üzerinde tutarlı tahmin yapılmaktadır.

Aşağıdaki tabloda Driscoll-Kraay standart hatalı sabit etkiler regresyonu sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 26. Düşük Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Driscoll-Kraay Standart Hatalı Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
DYSY	0.114	6.93	0.000 *
DT	0.022	2.96	0.005 *
ENF	-0.004	-9.75	0.000 *
NTH	-0.021	-0.30	0.763
BS	-0.326	-0.07	0.947
Sabit	3.250	1.17	0.247

* %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 26'nın sonuçlarına göre DYSY, DT ve ENF değişkenleri GSYH üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. DYSY'deki %1'lik bir artış GSYH üzerinde % 0.114'lük bir artış yaratmaktadır. DT'deki %1'lik bir artış GSYH üzerinde % 0.022'lik bir artış yaratmaktadır. ENF'deki %1'lik bir artış GSYH üzerinde % 0.004'lük bir azalış yaratmaktadır. NTH ve BS değişkenleri model içerisinde istatistiksel olarak anlamlılık göstermemektedir.

Tablo 27. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin F Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
F (47, 811):	4.05	0.0000*

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \mu_i = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \mu_i \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıda sabit etkiler modeli üzerinden klasik modeldeki birim etkinin varlığı incelenmiş olup çıkan sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı

ispatlanmaktadır. Tesadüfi etkiler modeli üzerinden klasik modeldeki birim etkinin varlığı araştırıldığında aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir;

Tablo 28. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin LM Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X²:	127.24	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu^2 = 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

$$H_1: \sigma_\mu^2 \neq 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

Yukarıdaki sonuçlara göre tesadüfi etkiler üzerinden klasik model test edilmiş ve H₀ hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Bir başka tesadüfi etkilere karşı klasik modeli sınyayan test ise LR (Olabilirlik Oranı) testidir ve aşağıdaki Tablo 29'da sonuçları verilmiştir;

Tablo 29. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin LR (Olabilirlik Oranı) Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X²:	61.62	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu = 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

$$H_1: \sigma_\mu \neq 0 \quad \text{tüm } i'ler \text{ için}$$

Tablo 12'de yer alan göstergelere göre tesadüfi etkilere karşı klasik model test edilmiş ve H₀ hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Son olarak klasik modeldeki birim etkiyi sınyayan ve Score testinin sonuçları aşağıdaki Tablo 30'da gösterilmiştir;

Tablo 30. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Score Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(1) X²:	223.42	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_\mu = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_\mu \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Klasik modeli tesadüfi etkilere karşı sınavan Score testi sonuçları Tablo 30'da verilmiş ve bu sonuçlara göre H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin varlığı ispatlanmıştır. Yapılan F, LM, LR ve Score testi sonuçlarına göre analize konu olan modelin klasik model olmadığı görülmekte ve model içerisinde birim etkinin varlığı teşhis edilmektedir. Aşağıdaki Tablo 31'de Hausman Testi sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 31. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Hausman Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(4) X²:	9.69	0.0847 *

* %10 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: E(x_{it} \mu_i) = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: E(x_{it} \mu_i) \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Tablo 31'in sonuçlarına göre model için H_0 hipotezi reddedilerek sabit etkiler tahmincisinin geçerli olduğu görülmektedir. Bu duruma göre analize sabit etkiler tahmincisi ile devam edilmektedir.

Tablo 32'de heteroskedasitenin varlığı araştırılmış ve sonuçlar aşağıda gösterilmiştir;

Tablo 32. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Wald Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Chi(48) X²:	6228.95	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \sigma_i^2 = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \sigma_i^2 \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

H_0 hipotezi heteroskedasitenin olmadığı durumu göstermektedir. Tablo 32'nin sonuçlarına göre temel hipotez reddedilmekte ve sabit etkiler modelinde heteroskedasite olduğu görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 33'de otokorelasyon testi sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 33. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin DW - LBI Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Durbin-Watson (DW):	1.51	0.0000 *
Baltagi-Wu (LBI):	1.57	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

$$H_0: \rho = 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

$$H_1: \rho \neq 0 \quad \text{tüm } i' \text{ler için}$$

Yukarıdaki hipotezlere göre, temel hipotez otokorelasyonun olmadığını belirtmektedir. Durbin-Watson testi ve Baltagi-Wu'nun yerel en iyi değişmez testi literatürde kritik değerleri verilmese dahi değer 2'den küçük olduğu durumda otokorelasyonun önemli olduğu sonucunu yansıtmaktadır. Tablo 33'ün sonuçlarına göre hem DW değeri 1.51 ile hem de BW-LBI değeri 1.57 ile 2 değerinin altında kalmakta bu durum ise sabit etkiler modelinde otokorelasyonun varlığını ispatlamaktadır. Son olarak ise birimler arası korelasyonun varlığı araştırılmaktadır. Bu durumun sonucu aşağıdaki Tablo 34'de gösterilmektedir;

Tablo 34. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Birimler Arası Korelasyon Testi Sonuçları

	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
Pesaran:	31.286	0.0000 *
Friedman:	170.621	0.0000 *
Frees ($\alpha: 0.1888$)	2.879	0.0000 *

* %5 anlamlılık düzeyinde temel hipotezin reddedildiğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki tablo da üç farklı birimler arası korelasyon testi sonuçları ver almakta ve üçü birden aynı sonucu vererek sabit etkiler modelinde birimler arası korelasyonun varlığını teşhis etmektedir. Friedman testi test istatistiği ve olasılık

değerine sahip bir testtir ve Tablo 34’de görülmektedir. Bu durumun aksine Frees testi Q dağılımından elde edilen kritik değerler ile hesaplanmaktadır ve bu değer %95 güven düzeyinde $\alpha=0.1888$ olarak bulunmuştur. Bu değer hesaplanan test istatistiği olan 2.879’dan küçük olması durumunda temel hipotez reddedilmekte ve birimler arası korelasyon olduğu görülmektedir.

Yukarıdaki sonuçlara göre temel varsayımlar arasında yer alan sabit varyans, otokorelasyonsuzluk ve birimler arası korelasyona rastlanılmama durumunu reddedilmiştir. Sabit etkiler tahmincisinde bu üç duruma da rastlanılmıştır. Bundan dolayı temel varsayımları yerine getirebilmek için sabit etkiler modelinde dirençli standart hatalar elde edilerek regresyon modeli üzerinde tutarlı tahmin yapılmaktadır.

Bahsedilen bu durumlarda heteroskedasite, otokorelasyon ve birimler arası korelasyona rastlanıldığında Driscoll-Kraay standart hatalarla sabit etkiler regresyonu tahmin edilebilmektedir (Tatoğlu, 2012, s. 268). Aşağıdaki tabloda Driscoll-Kraay standart hatalı sabit etkiler regresyonu sonuçları şu şekilde gösterilmektedir;

Tablo 35. Orta ve Yüksek Gelirli Gelişmekte Olan Ülkelerin Driscoll-Kraay Standart Hatalı Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	İstatistik Değeri	Olasılık Değeri
DYSY	0.090	2.12	0.040 *
DT	0.012	2.39	0.021 *
ENF	-0.045	-0.79	0.431
NTH	-0.192	-1.55	0.128
BS	-8.547	-1.13	0.265
Sabit	11.569	2.05	0.046 *

* %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 35’in sonuçlarına göre DYSY ve DT değişkenleri GSYH üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahiptir. DYSY’deki %1’lik bir artış GSYH üzerinde % 0.090’lık bir artış yaratmaktadır. DT’deki %1’lik bir artış GSYH üzerinde % 0.012’lik bir artış yaratmaktadır. NTH, BS ve ENF değişkenleri model içerisinde istatistiksel olarak anlamlılık göstermemektedir.

Sonuç itibariyle, düşük gelirli GOÜ'lerde DYSY, DT ve ENF değişkenleri ile GSYH arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. DYSY'deki % 1'lik bir artış GSYH'yi % 0,114 arttırmaktadır. DT değişkenindeki % 1'lik bir artış ise GSYH'ye % 0,022'lik pozitif katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, ENF değişkeninin GSYH üzerinde % 0,004 negatif bir etki yarattığı görülmektedir. Düşük gelirli GOÜ'ler özelinde NTH ve BS değişkenlerinin GSYH ile istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki içerisinde olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır. Değişkenlerin orta ve yüksek gelirli GOÜ'ler bazında analiz edilmesi farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. Buna göre, DYSY'deki %1'lik bir artış GSYH'yi % 0,090 arttırmakta, DT değişkenindeki %1'lik bir artış ise, GSYH'ye % 0,012'lik pozitif katkıda bulunmaktadır. Orta ve yüksek GOÜ'ler özelinde, NTH, ENF ve BS değişkenleri GSYH üzerinde istatistiksel olarak anlamlılık göstermemiştir.

Özet olarak, düşük gelirli GOÜ'lerde DYSY ve DT'nin GSYH üzerindeki pozitif etkisinin, orta ve yüksek gelirli GOÜ'lerdeki etkilerinden daha yüksek olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Düşük gelirli GOÜ'lerde ENF değişkeni GSYH ile negatif bir ilişki içerisinde iken, orta ve yüksek gelirli GOÜ'lerde bu ilişki istatistiksel olarak anlamlılığını kaybetmektedir. NTH ve BS değişkenleri, hem düşük gelirli GOÜ'lerde, hem de orta ve yüksek gelirli GOÜ'lerde GSYH ile istatistiksel olarak anlamlılık göstermemiştir.

7. SONUÇLAR

İçsel büyüme teori çerçevesinde, DYSY ve beşeri sermayenin iktisadi büyümeye olan etkisini 84 GOÜ için 2000-2017 dönemini kapsayan panel veri analizi yapılmıştır. Çalışmanın ekonometrik analiz kısmı iki modelden oluşmaktadır. İlk modelde 84 GOÜ'nün tamamı, ikinci modelde ise, 84 GOÜ düşük gelirli GOÜ grubu ve orta ve yüksek gelirli GOÜ grubu şeklinde ayrılmıştır. Birinci modelin sonucuna göre, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Beşeri sermayenin ise, iktisadi büyümeye olan etkisi istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. DYSY, DT, ENF, NTH değişkenleri GSYH üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahipken, BS değişkeni model içerisinde istatistiksel olarak anlamlılık göstermemektedir.

İkinci modelden elde edilen bulgular ilk modelin bulgularını destekler niteliktedir. Düşük gelirli GOÜ grubunun sonuçları, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğunu işaret ederken, öte yandan, ilk modelimizin sonuçlarıyla örtüşerek beşeri sermayenin iktisadi büyümeye etkisi istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. DYSY, DT ve ENF değişkenleri GSYH üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahip iken, NTH ve BS değişkenleri model içerisinde istatistiksel olarak anlamlılık göstermemektedir.

Orta ve yüksek gelirli GOÜ grubunun sonuçları ise, DYSY'nin iktisadi büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Beşeri sermayenin iktisadi büyümeye olan etkisi ise, istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir. DYSY ve DT değişkenleri GSYH üzerinde anlamlı bir ilişkiye sahip iken, NTH, BS ve ENF değişkenleri model içerisinde istatistiksel olarak anlamlılık göstermemektedir.

Ampirik çalışmanın yanı sıra, dördüncü bölümde DYSY ve iktisadi büyümenin küresel anlamda 2000-2017 yılları arasındaki gelişimi tablo ve grafiklerle verilmiştir. DYSY ve GSYH ayrı ayrı ele alınarak 2000-2004, 2005-2010 ve 2011-2017 olmak üzere üç grup halinde verilmiştir. Genel itibariyle, yıllar arasındaki dalgalanmalarla

birlikte son yıllarda DYSY açısından, GOÜ'lerin düşüşün ardından büyüme trendine girerken, aksine GÜ'lerde ise azalma trendi görülmektedir. GSYH'de son birkaç yılda küçük bir düşüşlerin ardından tekrardan büyüme trendine dönülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abdouli, M., ve Hammami, S. (2017). An econometric study of the impact economic growth, human capital and environmental degradation on FDI Inflows in the African Mediterranean Countries. *Business and Economics Journal*, 8(1), 1-6. 04 05, 2019 tarihinde <https://www.omicsonline.org/open-access/an-econometric-study-of-the-impact-economic-growth-humancapital-and-environmental-degradation-on-fdi-inflows-in-the-africanmediter-2151-6219-1000280.php?aid=84855> adresinden alındı
- Acar, Y. (2008). *İktisadi büyüme ve büyüme teorileri*. Bursa: Dora Yayın.
- Acemoglu, D. (2009). *Introduction to modern economic growth*. Oxford: Princeton University Press.
- Adams, S. (2009). Foreign Direct investment, domestic investment, and economic growth in Sub-Saharan Africa. *Journal of Policy Modeling*, 31, 939-949. 02 07, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0161893809000179> adresinden alındı
- Adawo, M. (2011). Has education (human capital) contributed to the economic growth of Nigeria? *Journal of Economics and International Finance*, 3(1), 46-58. 01 16, 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/228613541_Has_education_human_capital_contributed_to_the_economic_growth_of_Nigeria adresinden alındı
- Afşar, M. (2007). The causality relationship between economic growth and foreign direct investment in Turkey. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(20), 1-9. 04 06, 2019 tarihinde <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/350> adresinden alındı
- Afşar, M. (2009). Türkiye'de eğitim yatırımları ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 85-98. 12 19, 2018 tarihinde <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11421/291/1016547.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı

- Agbola, F. W. (2014). Modelling the impact of foreign direct investment and human capital on economic growth: empirical evidence from the Philippines. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 19(2), 272-289. doi:10.1080/13547860.2014.880282
- Aghion, P., ve Howitt, P. (2009). *The Economics of Growth*. London: The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Aitken, B. J., ve Harrison, A. E. (1999). Do domestic firms benefit from direct foreign investment? Evidence from Venezuela. *American Economic Review*, 89(3), 605-618. 01 16, 2019 tarihinde https://econpapers.repec.org/article/aeaarec/v_3a89_3ay_3a1999_3ai_3a3_3ap_3a605-618.htm adresinden alındı
- Aktan, C. C., ve Vural, İ. Y. (2006). *Çokuluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Akyüz, Y. (2009). *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*. Ankara: Eflatun Yayınevi.
- Alagöz, M., Erdoğan, S., ve Topallı, N. (2008). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve ekonomik büyüme: Türkiye deneyimi 1992-2007. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 79-89. 03 31, 2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/223501> adresinden alındı
- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., ve Sayek, S. (2004). FDI and economic growth: the role of local financial markets. *Journal of International Economics*, 64(1), 89-112. 07 02, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022199603000813> adresinden alındı
- Almfraji, M. A., ve Almsafir, M. K. (2014). Foreign direct investment and economic growth literature review from 1994 to 2012. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 129, 206. 01 16, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281402850X><https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281402850X> adresinden alındı
- Alpar, C. (1980). *Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Altay, A. (2005). *Ekonominin itici gücü... Beşeri sermaye*. İzmir: Evren Yayıncılık ve Basım San. Tic. A.Ş.
- Alzaiy, G., Ahmad, M. N., ve Lacheheb, Z. (2017). The impact of foreign-direct investment on economic growth in Malaysia: The role of financial development. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(3), 382-388. 04 06, 2019 tarihinde <https://www.econjournals.com/index.php/ijefi/article/view/4716> adresinden alındı

- Aminu, A. M., ve Bani, Y. (2017). FDI, human capital and economic growth: Evidence from Nigeria. *Global conference on business and economics research (GCBER)*, 413-419. 05 05, 2019 tarihinde <http://psasir.upm.edu.my/id/eprint/58733/> adresinden alındı
- Arıkan, D. (2006). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. İstanbul: Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.
- Arrow, K. J. (1962). The Economic Implications of Learning by Doing. *The Review of Economic Studies*, 29(3), 155-173. <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/268919.pdf> adresinden alındı
- Ayanwale, A. B. (2007). FDI and economic growth: Evidence from Nigeria. *African Economic Research Consortium - Research Paper 165*, 1-42. 04 06, 2019 tarihinde <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/handle/123456789/2677> adresinden alındı
- Azman-Saini, W., Baharumshah, A. Z., ve Law, S. H. (2010). Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence. *Economic Modelling*, 27(5), 1079-1089. 05 06, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999310000635> adresinden alındı
- Balasubramanyam, V., Salisu, M., ve Sapsfor, D. (1996). Foreign direct investment and growth in EP and is Countries. *The Economic Journal*, 106(434), 92-105. 01 15, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/2234933?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data* (Third Edition b.). Chichester: John Wiley & Sons, Ltd.
- Barro, R. (1990). Government spending a simple model of endogenous growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125. 11 05, 2018 tarihinde <https://www.nber.org/papers/w2588> adresinden alındı
- Barro, R. (1992). Human capital and economic growth. *Proceedings - Economic Policy Symposium - Jackson Hole*, 199-216. 11 05, 2018 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/messages/downloadsexceeded.html> adresinden alındı
- Barro, R. J. (1991). Economic Growth in a Cross Section of Countries. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443. 10 13, 2018 tarihinde <http://links.jstor.org/sici?sici=0033-5533%28199105%29106%3A2%3C407%3A%3A%3E2.0.CO%3B2-C> adresinden alındı

- Barro, R. J. (1993). *Macroeconomics*. Canada: John Wiley and Sons, Inc.
- Barro, R. J. (2001). Human capital and growth. *The American Economic Review*, 91(2), 12-17. 12 05, 2018 tarihinde https://www.jstor.org/stable/2677725?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı
- Batmaz, N., ve Tekeli, S. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri*. Denizli: Ekin Yayınları.
- Becker, G. S. (1962). Investment in human capital: A theoretical analysis. *The Journal of Political Economy*, 70(5), 9-49. 01 17, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/1829103> adresinden alındı
- Becker, G. S. (1975). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Becker, G. S., Murphy, K. N., ve Tamura, R. F. (1990). Human capital, fertility and economic growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), 12-37. 11 26, 2018 tarihinde <https://www.nber.org/papers/w3414.pdf> adresinden alındı
- Bengoa, M., ve Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: New evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 529-545. 01 16, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0176268003000119> adresinden alındı
- Benhabib, J., ve Spiegel, M. M. (1994). The role of human capital in economic development: Evidence from aggregate cross-country data. *Journal of Monetary Economics*, 34(2), 143-173. 04 18, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0304393294900477> adresinden alındı
- Berber, M. (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bilgili, Y. (2013). *Karşılaştırmalı iktisat okulları ders notları*. İstanbul: İkinci sayfa.
- Blair, M. M. (2011). An Economic Perspective on the Notion of 'Human Capital'. B. A. Jones, & J. Spender içinde, *The Oxford Handbook of Human Capital* (s. 1-671). New York: Oxford University Press Inc.
- Blomstrom, M., ve Kokko, A. (2002). FDI and Human Capital: A Research Agenda. *OECD Development Centre Working Paper No. 195*, 1-33. https://www.researchgate.net/profile/Ari_Kokko/publication/5204378_FDI_and

[_Human_Capital_A_Research_Agenda/links/0fcfd509287b97bc3a000000/FDI-and-Human-Capital-A-Research-Agenda.pdf](#) adresinden alındı

- Blomstrom, M., ve Persson, H. (1983). Foreign investment and spillover efficiency in an underdeveloped economy: Evidence from the Mexican manufacturing industry. *World Development*, 11(6), 493-501. 01 16, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0305750X83900165> adresinden alındı
- Borensztein, E., De Gregorio, J., ve Lee, J. (1998). How does foreign direct investment affect economic growth? *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135. 01 15, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022199697000330> adresinden alındı
- Bozkurt, K., ve Balmumcu, Ö. (2018). Beşeri sermayeye ekonomik büyüme: Gelişmekte olan ülkeler için bir panel veri analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 391-406. 10 16, 2018 tarihinde <https://dergipark.org.tr/ulikidince/issue/37268/446072> adresinden alındı
- Buckley, P. J. (2006). Stephen Hymer: Three phases, one approach? *International Business Review*, 15, 140-147. doi:10.1016/j.ibusrev.2005.03.008
- Buckley, P. J., Clegg, J., Wang, C., ve Cross, A. R. (2002). FDI, regional differences and economic growth: panel data and evidence from China. *Transnational Corporations*, 2(1), 1-28. 01 15, 2019 tarihinde https://unctad.org/en/docs/iteiit29v11n1a1_en.pdf adresinden alındı
- Cao, X., ve Jariyapan, P. (2012). Foreign direct investment, human capital and economic growth of People's Republic of China using panel data approach. *CMU. Journal of Economics*, 16(1), 30-42. 04 06, 2019 tarihinde <https://www.tci-thaijo.org/index.php/CMJE/article/download/61208/50426/> adresinden alındı
- Carkovic, M. V., ve Levine, R. (2002). Does foreign direct investment accelerate economic growth? *University of Minnesota Department of Finance Working Paper*, 195-220. 01 15, 2019 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=314924 adresinden alındı
- Caves, R. E. (1971). International Corporations: The Industrial Economics of Foreign Investment. *Economica*, 38(149), 1-27. 02 21, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/pdf/2551748.pdf?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı

- Caves, R. E. (1974). Causes of Direct Investment: Foreign Firms' Shares in Canadian and United Kingdom Manufacturing Industries. *The Review of Economics and Statistics*, 56(3), 279-293. 02 21, 2019 tarihinde <http://www.jstor.org/stable/1923965> adresinden alındı
- Cleeve, E. A., Debrah, Y., ve Yiheyis, Z. (2015). Human capital and FDI inflow: An assessment of the African case. *World Development*, 74, 1-14. 02 07, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/a/eee/wdevel/v74y2015icp1-14.html> adresinden alındı
- Coase, R. (1937). The nature of the firm. *Economica*, 4(16), 386-405. 02 20, 2019 tarihinde <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x> adresinden alındı
- Çakmak, Ö. (2008). Eğitimin ekonomiye ve kalkınmaya etkisi. *D.Ü. Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(11), 33-41. 12 19, 2018 tarihinde https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30505663/884159134_11_03_cakmak.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1545246715&Signature=vmO4YpggtKoYOF7Zty8asufkmKE%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DEGITIMIN_EKONOMIYE_ve_K adresinden alındı
- Çetinkaya, M. (2004). *Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Dar, A. A., Muhammad, T., ve Mehmood, B. (2016). Is there a relationship between foreign direct investment, human capital, trade openness and economic growth of Pakistani economy? *Science International*, 28(1), 715-719. 05 06, 2019 tarihinde https://www.academia.edu/22936686/IS_THERE_A_RELATIONSHIP_BETWEEN_FOREIGN_DIRECT_INVESTMENT_HUMAN_CAPITAL_TRADE_OPENNESS_AND_ECONOMIC_GROWTH_OF_PAKISTANI_ECONOMY adresinden alındı
- De la Fuente, A. (2011). Human capital and productivity. *Barcelona Economics Working Paper Series - Working Paper No: 530*, 1-20. 12 19, 2018 tarihinde <http://www.iae.csic.es/investigadorsMaterial/a12114115634archivoPdf97221.pdf> adresinden alındı
- De Mello, L. R. (1997). Foreign Direct Investment in Developing Countries and Growth: A Selective Survey. *The Journal of Development Studies*, 34(1), 1-34.
- De Mello, L. R. (1999). Foreign direct investment-led growth: Evidence from time series and panel data. *Oxford Economic Papers*, 51(1), 133-151. 01 16, 2019

tarihinde https://www.jstor.org/stable/3488595?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı

Demissie, M. (2015). *FDI, human capital and economic growth: A panel data analysis of developing countries*. Stockholm: Södertörn University. 10 07, 2018 tarihinde <http://www.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A902661&dswid=-115> adresinden alındı

Denisia, V. (2010). Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 2(2), 104-110. 02 20, 2019 tarihinde <https://ejist.ro/files/pdf/357.pdf> adresinden alındı

Djankov, S., ve Hoekman, B. (2000). Foreign investment and productivity growth in Czech enterprises. *World Bank Economic Review*, 14(1), 49-64. 01 16, 2019 tarihinde https://econpapers.repec.org/article/oupwbecrv/v_3a14_3ay_3a2000_3ai_3a1_3ap_3a49-64.htm adresinden alındı

Domar, E. (1946). Capital Expansion, Rate of Growth, and Employment. *Econometrica*, 14(2), 137-147. <https://laprimaradice.myblog.it/media/00/00/2491562877.pdf> adresinden alındı

Dornbusch, R., Fischer, S., ve Startz, R. (2007). *Makroekonomi*. (S. Ak, Çev.) Ankara.

Dornbusch, R., Fischer, S., ve Startz, R. (2011). *Macroeconomics* (On birinci b.). New York: McGraw-Hill.

Dunning, J. (1998). Location and Multinational Enterprise: A Neglected Factor? *Journal of International Business Studies*, 29(1), 45-66. 02 19, 2019 tarihinde <https://link.springer.com/content/pdf/10.1057/palgrave.jibs.8490024.pdf> adresinden alındı

Dunning, J. H., ve Lundan, S. M. (2008). *Multinational Enterprises and the Global Economy* (Second Edition (Online Book) b.). Cornwall: Edward Elgar Publishing, Inc. 11 24, 2018 tarihinde https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=Hz6S4BGmGxUC&oi=fnd&pg=PR1&dq=Multinational+Enterprises+and+the+Global+Economy,&ots=HTXeNShF1G&sig=0NHhJ6cErS_r5O6weYDuCKfUgTs&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false adresinden alındı

Edrees, A. (2015). Foreign direct investment, business environment and economic growth in Sub-Saharan Africa: Pooled mean group technique. *Journal of Global Economics*, 3(2), 1-5. 01 19, 2019 tarihinde <https://www.omicsonline.org/open-access/foreign-direct-investment-business-environment-and-economic-growth->

in-subsaharan-africa-pooled-mean-group-technique-2375-4389-1000144.php?aid=57067 adresinden alındı

Ekholm, C. (2017). *Foreign direct investment's effect on economic growth in developing countries: Cross-Border mergers and acquisitions versus greenfield investments*. Lund: Lund University School of Economics and Management. 04 05, 2019 tarihinde <https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/8924403> adresinden alındı

Ekinci, A. (2005). *Çin, Yabancı Sermaye, Türkiye*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.

Ekinci, A. (2011). Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ve istihdama etkisi: Türkiye uygulaması (1980-2010). 6(2), 71-96. 03 31, 2019 tarihinde <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423880234.pdf> adresinden alındı

Elboiashi, H. A. (2011). *The effect of FDI and other foreign capital inflows on growth and investment in developing economies*. Glasgow: University of Glasgow. 01 16, 2019 tarihinde <http://theses.gla.ac.uk/3026/> adresinden alındı

Encyclopedia Britannica. (2018, 09 28). www.britannica.com. 10 13, 2018 tarihinde Robert M. Solow: <https://www.britannica.com/biography/Robert-Solow> adresinden alındı

Engelbrecht, H.-J. (2003). Human capital and economic growth: Cross-Section evidence for OECD countries. *The Economic Record*, 40-51. 04 18, 2019 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=416134 adresinden alındı

Erdoğan, A. (2016). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Erdoğan, S. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımların Makroekonomik Belirleyicileri Üzerine Bir Çalışma: Latin Amerika-Türkiye Karşılaştırması. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1), 77-100. doi:10.14780/muiibd.329904

Erdoğan, M. M. (2010). Beşeri gelişme perspektifinden Türkiye de kamu eğitim ve sağlık harcamaları. *İktisat Dergisi*, 324-336. 12 19, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/M_Erdogdu/publication/260793567_Beseri_Gelisme_Perspektifinden_Turkiye'de_Kamu_Egitim_ve_Saglik_Harcamalari_Education_and_Health_Expenditures_in_Turkey_Human_Development_Perspective/links/0c960532acf11b7adc000000/Beser adresinden alındı

Ertek, T. (2013). *Temel Ekonomi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

- Eser, K., ve E. Gökmen, Ç. (2009). Beşeri sermayenin ekonomik gelişme üzerindeki etkileri: Dünya deneyimi ve Türkiye üzerine gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(2), 41-56. 04 17, 2019 tarihinde http://sobiad.org/eJOURNALS/dergi_SBD/arsiv/sbd-2009/04kadir_eser.pdf adresinden alındı
- European Commission. (2017). *Greenfield Investment Monitor*. Luxembourg: European Political Strategy Center. 03 04, 2019 tarihinde <https://ec.europa.eu/epsc/sites/epsc/files/greenfield-investment-monitor-1.pdf> adresinden alındı
- Eurostat. (2018, 07 25). *www.ec.europa.eu*. 10 15, 2018 tarihinde FDI flows: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-datasets/-/tec00107> adresinden alındı
- Eurostat. (2018, 02 22). *www.ec.europa.eu*. 03 04, 2019 tarihinde Foreign Direct Investment (FDI): [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Foreign_direct_investment_\(FDI\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Foreign_direct_investment_(FDI)) adresinden alındı
- Fadhil, M. A., ve Almsafir, M. K. (2015). The role of FDI inflows in economic growth in Malaysia (Time series: 1975-2010). *Procedia Economics and Finance*, 23, 1558-1566. 01 16, 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/282554994_The_Role_of_FDI_Inflows_in_Economic_Growth_in_Malaysia_Time_Series_1975-2010/fulltext/561c4c0808ae044edbb393fe/282554994_The_Role_of_FDI_Inflows_in_Economic_Growth_in_Malaysia_Time_Series_1975-2010.pdf?s adresinden alındı
- Foong, W. M. (2015). Human capital and economic growth in developing countries. *An Online International Research Journal*, 1(4), 632-642. 04 06, 2019 tarihinde http://globalbizresearch.org/files/k1503_ijraob_wong-mei-foong-346942.pdf adresinden alındı
- Ford, T. C., Rork, J. C., ve Elmslie, B. T. (2008). Foreign direct investment, economic growth, and the human capital threshold: Evidence from US States. *Review of International Economics*, 16(1), 96-113. 04 06, 2019 tarihinde <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-9396.2007.00726.x> adresinden alındı
- Galor, O., ve Weil, D. (1999). From Malthusian stagnation to modern growth. *American Economic Review*, 89(2), 150-154. 12 17, 2018 tarihinde https://www.researchgate.net/profile/David_Weil2/publication/4732428_From_Malthusian_Stagnation_to_Modern_Growth/links/0fcfd508e9a35722f8000000/From-Malthusian-Stagnation-to-Modern-Growth.pdf adresinden alındı

- Gingo, H. U., ve Demirleri, E. (2017). Analysis of the effect of foreign direct investment on economic growth: The case of Ghana. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 7(3-4), 119-138. 04 06, 2019 tarihinde <http://www.ijceas.com/index.php/ijceas/article/view/187> adresinden alındı
- Globerman, S. (1979). Foreign direct investment and 'spillover' efficiency benefits in Canadian manufacturing industries. *The Canadian Journal of Economics*, 12(1), 42-56. 04 15, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/134570> adresinden alındı
- Gönel, F. D. (2013). *Kalkınma Ekonomisi*. Ankara: Elif Yayınevi.
- Greene, W. H. (2003). *Econometric Analysis* (Fifth Edition b.). New Jersey: Prentice Hall.
- Grossman, G. M., ve Helpman, E. (1990). Trade, knowledge spillovers, and growth. *NBER Working Paper No: 3485*, 1-17. 11 25, 2018 tarihinde https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=226691 adresinden alındı
- Gui-Diby, S. L. (2014). Impact of foreign direct Investments on economic growth in Africa: Evidence from three decades of panel data analyses. *Research in Economics*, 68(3), 248-256. 02 07, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/a/eee/reecon/v68y2014i3p248-256.html> adresinden alındı
- Gulam Hassan, M. A., ve Abou Sakar, S. (2013). Foreign direct investment, human capital and economic growth in Malaysia. *MPRA Paper 51930*, 1-39. 10 08, 2018 tarihinde <https://ideas.repec.org/p/pramprapa/51930.html> adresinden alındı
- Gümüş, S. (2005). *Beşeri Sermaye ve Ekonomik Kalkınma: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1960-2002)*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı.
- Gyimah-Brempong, K., ve Wilson, M. (2004). Health human capital and economic growth in Sub-Saharan African and OECD countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 44(2), 296-320. 04 18, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1062976903000553> adresinden alındı
- Hanson, G. H. (2001). Should Countries Promote Foreign Direct Investment? *United Nations Conference on Trade and Development*, 1-31. 02 19, 2019 tarihinde <https://pdfs.semanticscholar.org/36d0/a9fb6ba0805448706dc3774e02e57ab5a08c.pdf> adresinden alındı

- Harberg, A. C. (1998). A vision of the growth process. *The American Economic Review*, 88(1), 1-32. 12 16, 2018 tarihinde <http://www.econ.ucla.edu/harberger/vision.pdf> adresinden alındı
- Harris, D. J. (2007). The Classical Theory of Economic Growth. *The New Palgrave Dictionary of Economics*, 1-10. 02 15, 2019 tarihinde <https://web.stanford.edu/~dharris/papers/The%20Classical%20Theory%20of%20Economic%20Growth%20%5Bpre-print%5D.pdf> adresinden alındı
- Harrod, R. F. (1939). An Essay in Dynamic Theory. *The Economic Journal*, 49(193), 14-33. <http://piketty.pse.ens.fr/files/Harrod1939.pdf> adresinden alındı
- Hassen, S., ve Anis, O. (2012). Foreign Direct Investment (FDI) and Economic Growth: an approach in terms of cointegration for the case of Tunisia. *Journal of Applied Finance & Banking*, 2(4), 193-207. 11 20, 2018 tarihinde http://www.scienpress.com/Upload/JAFB%2FVol%202_4_13.pdf adresinden alındı
- Herzer, D., Klasen, S., ve Lehmann D., F. N. (2008). In search of FDI-led growth in developing countries: The way forward. *Economic Modelling*, 25(5), 793-810. 05 06, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264999307001356> adresinden alındı
- Hess, P. N. (2013). *Economic growth and sustainable development*. Abingdon: Routledge.
- Hiç, M. (1970). *Büyüme Teorileri ve Az Gelişmiş Ekonomiler*. İstanbul.
- Hsiao, F. S., ve Hsiao, M.-C. W. (2006). FDI, exports, and GDP in East and Southeast Asia—Panel data versus time-series causality analyses. *Journal of Asian Economics*, 17(6), 1082-1106. 01 15, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1049007806001448> adresinden alındı
- Hussaini, M., ve Kabuga, N. A. (2016). Foreign direct investment, human capital development and economic growth in Nigeria: An empirical evidence. *Bayero Journal of Social and Management Studies*, 19(2), 52-68. 04 05, 2019 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/319275771> adresinden alındı
- Iamsiraroj, S. (2016). The foreign direct investment–economic growth nexus. *International Review of Economics and Finance*, 42, 116-133. 04 06, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S105905601500194X> adresinden alındı

- İnsani Gelişme Vakfı. (2018). *www.ingev.org*. 10 13, 2018 tarihinde İnsani Gelişme Endeksi (İGE): <http://ingev.org/hakkimizda/insani-gelisme-nedir/> adresinden alındı
- İTO. (2003). *Türkiye'den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcılar* (Cilt 2003-14). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Johnson, A. (2005). *Host country effects of foreign direct investment: The case of developing and transition economies*. Jönköping: Jönköping International Business School - JIBS Dissertation Series No. 031. 01 16, 2019 tarihinde <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:4009/FULLTEXT01.pdf> adresinden alındı
- Karataş, A. (2005). *Performance of direct foreign investments in Turkey*. Ankara: Capital Markets Board of Turkey.
- Kaynak, M. (2011). *Büyüme teorileri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Palgrave Macmillan.
- Kibritçiöğlü, A. (1998). İktisadi büyümenin belirleyicileri ve yeni büyüme modellerinde beşeri sermayenin yeri. *Ankara Üniversitesi, S.B.F. Dergisi*, 53(1), 207-230. 11 26, 2018 tarihinde <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5548.pdf> adresinden alındı
- Kindleberger, C. P. (1969). *American Business Abroad*. New Haven and London: Yale University Press.
- Kızılkaya, O., Ay, A., ve Akar, G. (2016). Dynamic relationship among foreign direct investments, human capital, economic freedom and economic growth: Evidence from panel cointegration and panel causality analysis. *Theoretical and Applied Economics*, 0(3 (608) A), 127-140. 04 06, 2019 tarihinde [https://ideas.repec.org/a/agr/journal/vxxiiy2016i3\(608\)p127-140.html](https://ideas.repec.org/a/agr/journal/vxxiiy2016i3(608)p127-140.html) adresinden alındı
- Knickerbocker, F. T. (1973). *Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise*. Boston: Division of Research Graduate School of Business Administration Harvard University.
- Koç, A. (2013). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisi: Yatay kesit analizi ile AB ülkeleri üzerine bir değerlendirme. *Maliye Dergisi*(165), 241-258. 04 16, 2019 tarihinde <https://maliyedergisi.sgb.gov.tr/yayinlar/md/165/165-12.pdf> adresinden alındı

- Koojaroenprasit, S. (2012). The impact of foreign direct investment on economic growth: A case study of South Korea. *International Journal of Business and Social Science*, 3(21), 8-19. 04 06, 2019 tarihinde http://ijbssnet.com/journals/Vol_3_No_21_November_2012/2.pdf adresinden alındı
- Kotrajaras, P. (2010). Foreign Direct Investment and Economic Growth: A Comparative Study among East Asian Countries. *Applied Economics Journal*, 17(2), 12-26.
- Kottaridi, C., ve Stengos, T. (2010). Foreign direct investment, human capital and non-linearities in economic growth. *Journal of Macroeconomics*, 32(3), 858–871. 04 06, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0164070410000066> adresinden alındı
- Kregel, J. (1972). *The Theory of Economic Growth*. London: Macmillan.
- Krugman, P. (1979). A model of innovation, technology transfer, and the World distribution of income. *Journal of Political Economy*, 87(2), 253-266. 02 19, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/1832086?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı
- Krugman, R. P., ve Obstfeld, M. (2009). *International economics - Theory and policy* (Cilt 8th edition). Boston: Pearson - Addison Wesley.
- Li, X., ve Liu, X. (2005). Foreign direct investment and economic growth: An increasingly endogenous relationship. *World Development*, 33(3), 393-407. 03 31, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0305750X04002013> adresinden alındı
- Loewendahl, H., ve Ertugal-Loewendahl, E. (2000). Turkey's Performance in Attracting Foreign Direct Investment: Implications of EU Enlargement. *Working Document No: 157*, 1-43. 02 18, 2019 tarihinde <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.484.5573&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22, 3-42. 10 23, 2018 tarihinde <https://www.parisschoolofeconomics.eu/docs/darcillon-thibault/lucasmechanicseconomicgrowth.pdf> adresinden alındı
- Lund, M. T. (2010). *Foreign Dircet Investment: Catalyst of Economic Growth?* The University of Utah, Department of Economics. Utah: The University of Utah. 11

20, 2018 tarihinde
https://collections.lib.utah.edu/dl_files/4e/75/4e75358583df0e43e4202910a5a4ae6600bb6e6c.pdf adresinden alındı

Makki, S. S., ve Somwaru, A. (2004). Impact of foreign direct investment and trade on economic growth: Evidence from developing countries. *American Journal of Agricultural Economics*, 86(3), 795-801. 01 16, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/3697825?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı

Maksymenko, S., ve Rabbani, M. (2011). Economic reforms, human capital, and economic growth in India and South Korea: A cointegration analysis. *Journal of Economic Development*, 36(2), 39-59. 01 17, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/a/jed/journal/v36y2011i2p39-59.html> adresinden alındı

Malthus, T. (1798). *An Essay on the Principle of Population*. London: St. Paul's Church-Yard.

Mamuti, A., ve Ganic, M. (2016). The effect of FDI on the GDP of Macedonia. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 Özel Sayısı*, 109-119. doi:10.17130/ijmeb.2016icافر22428

Mankiw, N. G., Romer, D., ve Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437. 01 16, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/2118477?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı

Marx, K. (1945). *Capital: A Critique of Political Economy*. Calcutta: S.C. Guba.

Meyer, K. E., ve Estrin, S. (2001). Brownfield Entry in Emerging Markets. *Journal of International Business Studies*, 32(3), 575-584. https://www.researchgate.net/profile/Saul_Estrin/publication/5222962_Brownfield_Entry_in_Emerging_Markets/links/00b4951f6cff2d795c000000/Brownfield-Entry-in-Emerging-Markets.pdf adresinden alındı

Mincer, J. (1981). Human capital and economic growth. *NBER Working Paper Series - Working Paper No. 803*, 1-28. 04 17, 2019 tarihinde <https://www.nber.org/papers/w0803> adresinden alındı

Muaremi, L., Konomi, R., ve Salihi, S. (2015). Foreign direct investment in Macedonia. *European Scientific Journal*, 11(4), 55-70. 03 31, 2019 tarihinde <http://eujournal.org/index.php/esj/article/download/5141/5030> adresinden alındı

Nayak, D., ve Choudhury, R. N. (2014). A Selective Review of Foreign Direct Investment. *ARTNeT Working Paper Series No: 143*, 1-27. 01 14, 2019 tarihinde

<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/103862/1/782793517.pdf> adresinden alındı

Nelson, R. R., ve Phelps, E. S. (1966). Investment in humans, technological diffusion, and economic growth. *The American Economic Review*, 56(1/2), 69-75. 04 18, 2019 tarihinde <https://www.jstor.org/stable/pdf/1821269.pdf> adresinden alındı

Nkechi, O. A., ve Okezie, O. K. (2013). Investigating the interaction between foreign direct investment and human capital on growth: Evidence from Nigeria. *Asian Economic and Financial Review*, 3(9), 1134-1151. 10 08, 2018 tarihinde [http://www.aessweb.com/pdf-files/3\(9\)%201134-1151.pdf](http://www.aessweb.com/pdf-files/3(9)%201134-1151.pdf) adresinden alındı

Noorbakhsh, F., Paloni, A., ve Youssef, A. (2001). Human capital and FDI inflows to developing countries: New empirical evidence. *World Development*, 29(9), 1593-1610. 01 15, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/a/eee/wdevel/v29y2001i9p1593-1610.html> adresinden alındı

Noormamode, S. (2008). Impact of Foreign Direct investment on economic growth: Do host country social and economic conditions matter? 1-39. 01 16, 2019 tarihinde https://www.researchgate.net/publication/241386275_Impact_of_Foreign_Direct_Investment_on_Economic_Growth_Do_Host_Country_Social_and_Economic_Conditions_Matter adresinden alındı

OECD. (2008). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment*. OECD. 02 19, 2019 tarihinde <http://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf> adresinden alındı

Ozcag, M., Bozdaglioglu, E. Y., ve Kucukkaya, H. (2019). Geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Dinamik panel veri analizi. *Business and Economics Research Journal*, 10(1), 41-53. 04 06, 2019 tarihinde <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=742378> adresinden alındı

Parasız, İ. (2008). *Ekonomik büyüme teorileri*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.

Pelinescu, E. (2015). The impact of human capital on economic growth. *Procedia Economics and Finance*, 22, 184-190. 02 22, 2019 tarihinde <https://pdf.sciencedirectassets.com/282136/1-s2.0-S2212567115X00050/1-s2.0-S2212567115002580/main.pdf?x-amz-security-token=AgoJb3JpZ2luX2VjEHkaCXVzLWVhc3QtMSJGMEQCIHdFJh8Ku2AidUMAt%2Bm8U3g%2FPtjCRUbw7F6RTlobPcFEAiAZ5dSs%2FFOv6qv9Or77oPoCzX3odgsKpcZbzQsVcc> adresinden alındı

- Pio, A. (1993). İçsel büyüme teorisinde yeni gelişmeler nelerdir? Bunlar gelişmekte olan ve piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşayan ülkeler açısından ne ölçüde uygulanabilir? (N. Özkalp, Çev.). *Ekonomik Yaklaşım*, 4(10), 109-136. 11 05, 2018 tarihinde <https://www.ejmanager.com/mnstemps/94/94-1395598668.pdf?t=1541415197> adresinden alındı
- Pourshahabi, F., Mahmoudinia, D., ve Salimi, S. E. (2011). FDI, human capital, economic freedom and growth in OECD countries. *Research Journal of International Studies*(19). 10 08, 2018 tarihinde <https://scinapse.io/papers/2182106147> adresinden alındı
- Rebelo, S. (1991). Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth. *The Journal of Political Economy*, 99(3), 500-521. <http://www.dklevine.com/archive/refs42114.pdf> adresinden alındı
- Ricardo, D. (1932). *Principles of Political Economy and Taxation*. London: Purnell and Sons LTD.
- Romer, P. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037. 11 04, 2018 tarihinde https://econpapers.repec.org/article/ucpjpolec/v_3a94_3ay_3a1986_3ai_3a5_3ap_3a1002-37.htm adresinden alındı
- Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. *The Journal of Political Economy*, 98(5), 71-102. 10 23, 2018 tarihinde <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-3808%28199010%2998%3A5%3CS71%3AETC%3E2.0.CO%3B2-8> adresinden alındı
- Rosenberg, N. (2011). Was Schumpeter a Marxist? *Industrial and Corporate Change*, 20(4), 1215-1222. 02 15, 2019 tarihinde <https://academic.oup.com/icc/article-abstract/20/4/1215/672827> adresinden alındı
- Roy, A. G., ve Van den Berg, H. F. (2006). Foreign direct investment and economic growth: A time-series approach. *Global Economy Journal*, 6(1), 1-21. 04 07, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/a/bpj/glecon/v6y2006i1n7.html> adresinden alındı
- Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17. 10 13, 2018 tarihinde <https://www.ssc.wisc.edu/~walker/wp/wp-content/uploads/2012/04/schultz61.pdf> adresinden alındı
- Schumpeter, J. A. (2003). *Capitalism, Socialism and Democracy*. London and New York: Routledge.
- Seyidoğlu, H. (1999). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Kurtiş Matbaası.

- Seyidoğlu, H. (2013). *Uluslararası İktisat*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Smith, A. (2015). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul.
- Sokang, K. (2018). The impact of foreign direct investment on the economic growth in Cambodia: Empirical evidence. *International Journal of Innovation and Economic Development*, 4(5), 31-38. 04 06, 2019 tarihinde <https://researchleap.com/impact-foreign-direct-investment-economic-growth-cambodia-empirical-evidence/> adresinden alındı
- Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94. 10 31, 2018 tarihinde <http://links.jstor.org/sici?sici=0033-5533%28195602%2970%3A1%3C65%3AACTTTO%3E2.0.CO%3B2-M> adresinden alındı
- Solow, R. M. (1957). Technical Change and the Aggregate Production Function. *The Review of Economics and Statistics*, 39(3), 312-320. <https://faculty.georgetown.edu/mh5/class/econ489/Solow-Growth-Accounting.pdf> adresinden alındı
- Solow, R. M. (1994). Perspectives on Growth Theory. *Journal of Economic Perspectives*, 8(1), 45-54. 11 26, 2018 tarihinde <https://pubs.aeaweb.org/doi/pdf/10.1257/jep.8.1.45> adresinden alındı
- Su, Y., ve Liu, Z. (2016). The impact of foreign direct investment and human capital on economic growth: Evidence from Chinese cities. *China Economic Review*, 37, 97-109. doi:10.1016/j.chieco.2015.12.007
- Sulaiman, C., Bala, U., Tijani, B. A., Waziri, S. I., ve Maji, I. K. (2015). Human capital, technology, and economic growth: Evidence from Nigeria. *SAGE Open*, 1-10. 01 16, 2019 tarihinde <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244015615166> adresinden alındı
- Swan, T. (1956). Economic Growth and Capital Accumulation. *The Economic Record*, 32(2), 334-361. <http://hdl.handle.net/10.1111/j.1475-4932.1956.tb00434.x> adresinden alındı
- Taban, S. (2008). *İktisadi Büyüme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Taban, S. (2011). *İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

- Taban, S., ve Kar, M. (2006). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme nedensellik analizi 1969-2001. *Anadolu Üniversitesi Dergileri*, 6(1), 159-182. 11 05, 2018 tarihinde <https://earsiv.anadolu.edu.tr/xmlui/handle/11421/435> adresinden alındı
- Tanna, S., ve Topaiboul, K. (2005). Human capital, trade, FDI and economic growth in Thailand: What causes what? *Dynamics, Economic Growth and international Trade DEGIT X Conference*, 1-28. 04 06, 2019 tarihinde https://ideas.repec.org/p/deg/conpap/c010_046.html adresinden alındı
- Tatoğlu, F. Y. (2012). *Panel veri Ekonometrisi*. İstanbul: Beta.
- TCMB. (2017, 09). www.tcmb.gov.tr. 10 15, 2018 tarihinde Uluslararası Yatırım: http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2d6d6157-d264-4851-bc27-ba368a09f231/BULTEN_47.PDF?MOD=AJPERES&CVID=&CACHE=NONE&CONTENTCACHE=NONE adresinden alındı
- Temple, J. (2001). Growth effects of education and social capital in the OECD countries. *OECD Economic Studies*, 33, 57-101. 11 26, 2018 tarihinde <https://www.oecd.org/eco/growth/18452154.pdf> adresinden alındı
- Tintin, C. (2012). Does foreign direct investment spur economic growth and development? A comparative study. *Vrije Universiteit (Free University of Brussels)*, 1-53. 04 08, 2019 tarihinde <https://www.etsg.org/ETSG2012/Programme/Papers/73.pdf> adresinden alındı
- Tiwari, A., ve Mustascu, M. (2011). Economic growth and FDI in Asia: A panel data approach. *MPRA Paper No. 28172*, 1-14. 04 06, 2019 tarihinde https://mpra.ub.uni-muenchen.de/28172/1/MPRA_paper_28172.pdf adresinden alındı
- Topallı, N. (2017). Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 129-140. 10 16, 2018 tarihinde <chrome-extension://oemmndcblboiebfnladdacbfmadadm/https://dergipark.org.tr/download/article-file/299012> adresinden alındı
- Trojette, I. (2016). The effect of foreign direct investment on economic growth: The institutional threshold. *Region et Developpement*, 43, 111-138. 04 06, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/a/tou/journl/v43y2016p111-138.html> adresinden alındı
- Tuna, Y., ve Yumuşak, İ. G. (2002). Beşeri Kalkınma İndeksi ve Türkiye Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1), 1-26. 11 25, 2018 tarihinde <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/273/makaleler/52/1/arastirmax->

kalkinmislik-gostergesi-olarak-beseri-kalkinma-indeksi-turkiye-uzerine-bir-degerlendirme.pdf adresinden alındı

Türkcan, B., ve Yetkiner, I. H. (2008). Endogenous determination of FDI growth and economic growth: The OECD case. *Working Paper 0807, Izmir University of Economics*. 04 08, 2019 tarihinde <https://ideas.repec.org/p/izm/wpaper/0807.html> adresinden alındı

The Nobel Prize. (1987, 12 08). www.nobelprize.org. 11 20, 2018 tarihinde Robert M. Solow - Prize Lecture: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1987/solow/lecture/> adresinden alındı

UNCTAD. (2001). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=656> adresinden alındı

UNCTAD. (2002). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=658> adresinden alındı

UNCTAD. (2003). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/publicationarchive.aspx?publicationid=669> adresinden alındı

UNCTAD. (2004). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=680> adresinden alındı

UNCTAD. (2005). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=693> adresinden alındı

UNCTAD. (2006). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=709> adresinden alındı

UNCTAD. (2007). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde

<https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=724>
adresinden alındı

UNCTAD. (2008). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=732> adresinden alındı

UNCTAD. (2009). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=743> adresinden alındı

UNCTAD. (2010). *World Investment Report*. New York and Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationArchive.aspx?publicationid=743> adresinden alındı

UNCTAD. (2011). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=84> adresinden alındı

UNCTAD. (2012). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=171> adresinden alındı

UNCTAD. (2013). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=588> adresinden alındı

UNCTAD. (2014). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=937> adresinden alındı

UNCTAD. (2015). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1245> adresinden alındı

UNCTAD. (2016). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde

<https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1555>
adresinden alındı

UNCTAD. (2017). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1782> adresinden alındı

UNCTAD. (2018). *World Investment Report*. New York ve Geneva: United Nations. 05 06, 2019 tarihinde <https://unctad.org/en/pages/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=2130> adresinden alındı

UNCTADSTAT. (2019, 06 18). www.unctadstat.unctad.org. United Nations Conference on Trade and Development: <https://unctadstat.unctad.org/EN/> adresinden alındı

UNDP - United Nations Development Programme. (2019). www.hdr.undp.org. 06 21, 2019 tarihinde Human Development Index (HDI): <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> adresinden alındı

Ünsal, E. M. (2016). *İktisadi Büyüme* (Cilt 2. Baskı). Ankara: BB101 Yayınları.

Vernon, R. (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle. *The Quarterly Journal of Economics*, 80(2), 190-207. 10 22, 2018 tarihinde https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/27784550/vernon.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1550608821&Signature=HS%2F217qLMjmKCATIcJrHr95bfxA%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DInternational_investment_and_internat adresinden alındı

Vernon, R. (1974). Competition Policy Toward Multinational Corporations. *The American Economic Review*, 64(2), 276-282. 02 21, 2019 tarihinde https://www.jstor.org/stable/1816053?seq=1#page_scan_tab_contents adresinden alındı

Voka, I., ve Dauti, B. (2015). Institutional determinants of foreign direct investment in Macedonia: Evidence from panel data. *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, 3(4), 35-44. 03 31, 2019 tarihinde <https://www.idpublications.org/wp-content/uploads/2015/05/INSTITUTIONAL-DETERMINANTS-OF-FOREIGN-DIRECT-INVESTMENT-IN-MACEDONIA-EVIDENCE-FROM-PANEL-DATA.pdf> adresinden alındı

- Wang, Y., ve Yao, Y. (2001). Sources of China's economic growth, 1952-99: Incorporating human capital accumulation. *Policy Research Working Paper no. WPS 2650*, 1-24. 04 18, 2019 tarihinde <http://documents.worldbank.org/curated/en/458041468770473271/Sources-of-Chinas-economic-growth-1952-99-incorporating-human-capital-accumulation> adresinden alındı
- World Bank. (2019). www.data.worldbank.org. 06 21, 2019 tarihinde GDP growth (annual %): <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> adresinden alındı
- World Bank. (2019). www.data.worldbank.org. 06 21, 2019 tarihinde Foreign direct investment, net inflows (% of GDP): <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.WD.GD.ZS> adresinden alındı
- World Bank. (2019). www.data.worldbank.org. 06 21, 2019 tarihinde Trade (% of GDP): <https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS> adresinden alındı
- World Bank. (2019). www.data.worldbank.org. 06 21, 2019 tarihinde Inflation, GDP deflator (annual %): <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.DEFL.KD.ZG> adresinden alındı
- World Bank. (2019). www.data.worldbank.org. 06 21, 2019 tarihinde Final consumption expenditure (annual % growth): <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.TOTL.KD.ZG> adresinden alındı
- World Bank. (2019). www.databank.worldbank.org/. 03 27, 2019 tarihinde World Development Indicators: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> adresinden alındı
- Yao, S., ve Wei, K. (2007). Economic growth in the presence of FDI: The perspective of newly industrialising economies. *Journal of Comparative Economics*, 35(1), 211-234. 01 15, 2019 tarihinde <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0147596706000680> adresinden alındı
- Yaylalı, M., ve Lebe, F. (2011). Beşeri sermaye ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 30(1), 23-51. 10 16, 2018 tarihinde <https://docplayer.biz.tr/storage/60/44411740/44411740.pdf> adresinden alındı
- Yeldan, E. (2009). *The Economics of Growth and Distribution*. Ankara: Eflatun Yayınevi.

- Yeldan, E. (2010). *İktisadi büyüme ve bölüşüm teorileri*. Ankara: Elif Yayınları.
- Yıldırım, D. Ç., ve Tosuner, Ö. (2014). The effects of FDI on human capital stock in Central Asian Turkic Republics. *Eurasian Journal of Business and Economics*, 7(14), 51-60. doi:10.17015/ejbe.2014.014.03
- Yülek, M. (1997). İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine. *Hazine Dergisi*(6), 1-16.

